

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ
KATEDRA HISTORICKÝCH VĚD

**HOŘEPNIČTÍ MĚŠŤANÉ V 18. STOLETÍ VE
SVĚTLE SVATEBNÍCH SMLUV
A TESTAMENTŮ**

Bc. Adéla Smržová

Diplomová práce
2011

Prohlášení:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 16. března 2011

Adéla Smržová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat všem, kteří mi s touto diplomovou prací pomohli. Předně panu Mgr. Jiřímu Kubešovi, Ph.D., vedoucímu mé práce, za poskytované konzultace, cenné rady, trpělivost a trvalý zájem, se kterým sledoval průběh mého úsilí. Nemenší dík patří zaměstnancům Státního okresního archivu Pelhřimov, konkrétně Bc. et Bc. Pavlu Holubovi, který mi nejen ochotně půjčoval potřebné archiválie a literaturu, ale i se velkou měrou podílel na jejich zpracování. Děkuji mu za veškerý jeho čas, který mně a zpracování mé práce do podoby, kterou nyní předkládám, věnoval. Moje poděkování směřuji také mému partnerovi, všem přátelům a rodině za jejich velkou podporu a trpělivost, kterou se mnou měli.

ANOTACE

V práci jsem se věnovala dějinám městečka Hořepník od jeho vzniku až do poloviny 19. století, dále pak sňatkům a umírání a hlavně svatebním smlouvám a testamentům. Provedla jsem podrobný rozbor svatebních smluv a testamentů hořepnických měšťanů v 18. století. Zaměřuji se také na literaturu, která byla dosud této problematice věnována.

KLÍČOVÁ SLOVA

18. století – svatební smlouvy – testamenty – města – Hořepník – historiografie

ANOTATION

The work focuses on history of the market-town of Hořepník, weddings and death and mainly on the wedding contracts and testaments. I analyse wedding contracts and testaments of inhabitants of Hořepník in the 18 century. I would also like to mention historiography that has dealt with this type of problem.

KEYWORDS

18 century – wedding contracts – testaments – towns – Hořepník – historiography

OBSAH

Obsah.....	5
1. Úvod.....	1
2. Literatura a prameny k tématu	3
2.1. Dějiny raně novověkých měst jako téma české historiografie	3
2.2. Literatura a prameny k městečku Hořepník	9
3. Historický vývoj Hořepníku od jeho počátků do roku 1848	12
4. Hořepničtí měšťané ve světle svatebních smluv	22
4.1. Sňatek jako jeden z přechodových rituálů v měšťanském prostředí z raného novověku	22
4.2. Svatební smlouvy jako pramen k dějinám městečka Hořepník.....	24
4.3. Hmotné a nehmotné závazky ve svatebních smlouvách	30
4.4. Vstup ovdovělých osob do dalšího manželství.....	35
5. Kšaft jako specifický pramen k dějinám městečka Hořepník	39
5.1. Úmrtí jako jeden z přechodových rituálů v měšťanském prostředí z raného novověku.....	39
5.2. Testamentární proces a charakter kšaftů	41
5.3. Osoby figurující v testamentárním procesu.....	51
6. Jak kšaftovali hořepničtí měšťané v 18. století	56
6.1. Instituce knih testamentů	56
6.2. Forma zápisu hořepnických testamentů	59
6.3. Hořepnické testamety jako pramen k dějinám rodinných struktur	72
6.3.1. Mužské testamety.....	75
6.3.2. Ženské testamety.....	86
6.3.3. Zbožné a charitativní odkazy hořepnických měšťanů	90
7. Biogramy hořepnických měšťanů (na základě svatebních smluv a testamentů)	97
8. Závěr.....	109
Seznam literatury a pramenů.....	113
Archivní prameny	113
Literatura	115
Seznam příloh	123
Resümee.....	140

1. ÚVOD

Tématem mé diplomové práce jsou dějiny hořepnických měšťanů na základě svatebních smluv a testamentů. Práce je časově omezena lety 1701 – 1800, soustřeďuje se tedy na celé 18. století. Chtěla bych tak navázat na téma své bakalářské práce a zároveň ji rozšířit, neboť v ní jsem se věnovala pouze svatebním smlouvám sepsaným v letech 1670 – 1800.

Svatební smlouvy jsou pramenem, který byl doposud historiky vnímán především z hlediska právních dějin. Takto pojali své zpracování svatebních smluv např. Jiří Klabouch či Vladimír Procházka. Cílem této práce je ukázat, jak lze takový pramen využít i k poznání sociálně-kulturních dějin a demografického vývoje. Navíc testamenty jakožto listiny psané na sklonku lidského života obsahují soukromé myšlenky, přání a příběhy, na jejichž základě je možné doplnit znalosti týkající se dějin každodennosti. Dalším důvodem k sepsání této práce je snaha rozšířit naše vědomosti ohledně novověkých měst, resp. jejich obyvatel a zvláště pak hořepnických měšťanů.

Mnou zvolená lokalita, nevelké městečko Hořepník, které se nachází v okrese Pelhřimov, má též své opodstatnění. K rozhodnutí psát o tomto tématu mě v první řadě vedl zájem o můj rodný kraj. Také jsem chtěla ukázat, jak lze svatební smlouvy a testamenty využít pro poznání života v malém městečku, o nichž se toho moc neví.

Práci jsem rozdělila do šesti hlavních kapitol, přičemž první z nich je obecnějšího rázu a zbylé se konkrétně vztahují k městečku Hořepník, svatebním smlouvám a testamentům, popř. jejich kombinaci. Práce začíná kapitolou, kterou jsem nazvala „Literatura a prameny k tématu“, neboť jsem považovala za nezbytné pojednat na úvod o materiálech, které mi v koncipování předkládané práce pomohly. Ve druhé části s názvem „Vývoj Hořepníku od jeho počátků do roku 1848“ jsem se snažila v ucelené formě podat maximum dosud zjištěných informací, které mi archivní prameny a regionální literatura mohly poskytnout. Vývoj Hořepníku po roce 1848 ponechávám stranou, neboť toto období by již přesahovalo rámec mé práce. Potom již následuje kapitola, která ve zkrácené podobě přináší výsledky týkající se svatebních smluv, ke kterým jsem dospěla ve své bakalářské práci. Tento oddíl jsem pojmenovala „Hořepničtí měšťané ve světle svatebních smluv“ a rozšířila ho o nově publikovanou literaturu, která se tímto tématem zabývá. Ve čtvrté kapitole se již dostávám ke stěžejnímu bodu této práce, kterým je „Kšaft jako specifický pramen k dějinám městečka Hořepník“. Tato část je dále rozdělena na podkapitoly, z nichž je ta první pojata obecně,

teprve ty následující jsou věnovány testamentárnímu procesu a charakteru kšaftů a osobám figurujícím v testamentárním procesu. Na následujících stránkách se soustřeďuji na způsob kšaftování hořepnických měšťanů v 18. století, kterému je v této práci věnována největší pozornost.

Poslední kapitola se zaměřuje na komparaci obou pramenů, tedy testamentů a svatebních smluv. S testamenty i svatebními smlouvami se dá pracovat různými způsoby a nahlížet na ně z různých úhlů pohledu. Testamenty obsahují mnoho informací o rodinném životě jejich autorů, a dávají nám tak možnost udělat si obrázek o tom, co bylo v dané době pro společnost typické, nebo naopak nepřijatelné. Přesto však v závětech nenajdeme vše. To je hlavním důvodem, proč jsem do práce zakomponovala i výsledky zjištěné na základě svatebních smluv. Ty by mi měly pomoci přesněji ověřit data uvedená v posledních vůlích. Například v kolika manželstvích pisatel žil, jak velké jsou časové prodlevy mezi úmrtím partnera a dalším sňatkem, jak se změnily majetkové poměry v době mezi sepsáním svatební smlouvy a testamentu atd. I samotné svatební smlouvy nám podávají zajímavé a rozšiřující informace. Například zda byly u vdovců preferovány vdovy, nebo svobodné dívky a jak tomu bylo naopak u vdov, z jak širokého okolí a z jaké společenské vrstvy pocházeli partneři atd. Právě kombinace obou těchto pramenů by mi měla pomoci zrekonstruovat každodenní život hořepnických měšťanů v 18. století.

V oddílech věnovaných výhradně svatebním smlouvám či testamentům mi jde nejenom o věcné poznání, ale stejnou měrou také o poznání výpovědní schopnosti těchto pramenů pro sledování uvedené problematiky. Pro dokreslení předkládaných informací jsou do textu průběžně vkládány jednoduché tabulky.

Ke zpracování zvoleného tématu byly použity archiválie, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu Pelhřimov. Jedná se výhradně o fond města Hořepník, konkrétně Knihu kontraktů, kde jsou dochovány nejen mnou zpracovávané svatební smlouvy a kšafy. Dílčí informace k dějinám městečka Hořepník mi poskytly dále citované prameny a pro koncipování obecné části této práce mi posloužila zejména domácí literatura.

2. LITERATURA A PRAMENY K TÉMATU

2.1. Dějiny raně novověkých měst jako téma české historiografie

Města a městečka raného novověku¹ představují pro badatele svým způsobem problém, a to nejenom v českých zemích. Je totiž poměrně obtížné stanovit, kolik takových lokalit k určitému roku existovalo a jaká byla vlastně jejich skutečná podoba. V případě většiny těchto míst, a zvláště menších měst a městeček, mezi něž patří i Hořepník, jehož historii se věnuji v mé práci také, totiž nevíme o jejich středověkém vývoji téměř nic. O dobách raně novověkých pak máme mnohdy jen mlhavé představy rekonstruované na základě neúplných hmotných a písemných pramenů.²

Přestože se vývoj českých a moravských měst v raném novověku těšil v 19. a první polovině 20. století poměrně velkému zájmu, neskýtá naše historiografie mnoho opor pro studium úlohy měst v politickém systému předbělohorského českého státu. V tomto ohledu je situace pro 16. a počátek 17. století daleko méně příznivá než např. pro studium doby husitské či osvícenské.³ Práce zabývající se tímto tématem jsou spíše na úrovni základního výzkumu, který ale nebyl v řadě případů dosud překonán.⁴ Většina městských monografií se totiž soustřeďuje na poměry uvnitř měšťanstva, popř. na jeho bezprostřední vrchnost, nevěnuje však dostatečnou pozornost úloze konkrétní lokality v politickém vývoji předbělohorského českého státu.

Před více než 100 lety se jeden z významných českých historiků, Zikmund Winter, odhodlal shromáždit faktografická data důležitá pro sledování vývoje jednotlivých měst, a to s takovou důkladností, že jeho monografie zůstaly až do poloviny 20. století jediným významným zdrojem informací pro dějiny českých měst v raném novověku.⁵

¹ Rozdělením jednotlivých lokalit na města a městečka se ve své studii zabývá VOREL, Petr. Města jako sídla feudálních vrchností. In *Česká města v 16. – 18. století*. Praha 1991. s. 121 – 138.

² K tomu více VOREL, Petr. *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. století*. Pardubice 2001. ISBN 80-86046-47-8.

³ Tomuto tématu věnoval svou studii PÁNEK, Jaroslav. Města v politickém systému předbělohorského českého státu. In *Česká města v 16. – 18. století*. Praha 1991. s. 15 – 39.

⁴ Systematický přehled jednotlivých měst v rozsáhlejších regionech zpracovali Rudolf ANDĚL – Svatopluk TECHNIK. *Města severních Čech*. Liberec 1967; PELANT, Jan. *Města a městečka západočeského kraje*. Plzeň 1988. Podrobněji k tomu VOREL, P. *Rezidenční vrchnostenská města*, s. 23.

⁵ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku, 1-2*. Praha 1890 a 1892; TÝŽ. *Zlatá doba měst českých*. Praha 1991; TÝŽ. *Z rodiny a domácnosti staročeské*. Praha 1911; TÝŽ. *Šat, strava a lékař v XV. a XVI. věku*. Sebrané spisy 5. Praha 1913 a řada dalších jeho prací.

Po roce 1948 však na výsluní české historiografie vstupuje Josef Janáček, který se ve svých vědeckých pracích zabývá převážně českými a obecnými dějinami 16. a 17. století.⁶ Jeho pozdější tvorba se orientuje na ekonomickou situaci českých zemí, při čemž je zaměřena hlavně na řemeslnou výrobu a problémy s ní spojené.⁷ Stranou Janáčkovy badatelského zájmu nezůstávají ani dějiny Prahy a měst obecně, což dokázal např. svou prací *Malé dějiny Prahy*.⁸ Pokud je řeč o úloze měst v politickém systému českého státu, nemělo by být opomenuto ani jméno Jaroslava Pánka.⁹

Od konce 80. let 20. století se do popředí badatelského zájmu dostává každodenní život a měšťanská kultura, ať už v době předbělohorské či pobělohorské. K nejvýznamnějším představitelům, kteří se věnují této otázce, patří bezpochyby Zdeněk Hojda,¹⁰ Jiří Pešek¹¹ a Petr Vorel.¹² Každodennost měst v jižních Čechách studoval kolektiv autorů pod vedením Václava Bůžka¹³ a mezi významné badatele jihočeské kultury patří též Josef Hrdlička, jenž se zabýval především rodem pánů z Hradce a Slavatů a jejich rezidenčními městy.¹⁴ Existuje řada dalších studií, které se věnují této problematice. Ty by však již přesahovaly rámec mé práce.

I v průběhu 90. let zůstala měšťanská otázka v zorném úhlu domácí historiografie. Vznikla řada dílčích městských monografií, z nichž nejvýznamnější počín představuje projekt Historického ústavu Akademie věd ČR v Praze nazvaný *Historický atlas měst České*

⁶ Příkladem může být JANÁČEK, Josef. *Čechy za války Šmalkaldské*. 1948.

⁷ Např. TÝŽ. *Rudolfínské drahotní rády: (Příspěvek k dějinám cenové revoluce v Čechách)*. Praha 1957; TÝŽ. *Řemeslná výroba v českých městech v 16. Století*. Praha 1961; TÝŽ. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha 1963.

⁸ TÝŽ. *Malé dějiny Prahy*. Praha 1968; TÝŽ. *Průvodce Vyšehradem*. Praha 1975; TÝŽ. *Města v českých zemích v 16. století. Hospodářské dějiny 4*, 1979. s. 165 – 203.

⁹ PÁNEK, Jaroslav. *Města v politickém systému*. s. 15 – 39. TÝŽ. *Města v předbělohorském českém státě. Opera historica 1*, 1991. s. 9 – 29.

¹⁰ Např. HOJDA, Zdeněk. *Kultura pobělohorských měst*. In *Česká města v 16. – 18. století*. Praha 1991. s. 215 – 226 a další studie, které se zaměřují na kulturu a měšťanské prostředí.

¹¹ PEŠEK, Jiří. *Kultura českých předbělohorských měst (1547 – 1620)*. In *Česká města v 16. – 18. Století*. Praha 1991. s. 203 – 214; TÝŽ. *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547 – 1620 (Všední dny kulturního života)*. Praha 1993.

¹² VOREL, P. *Rezidenční vrchnostenská města*.

¹³ BŮŽEK, Václav. *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době. Opera historica 1*, 1991. s. 43 – 73; TÝŽ. *Měšťanské domácnosti úředníků a dvořanů posledních Rožmberků*. In *Poceta Josefu Petráňovi*. Praha 1991. s. 301 – 325; BŮŽEK, V. – BŮŽKOVÁ, H. – STEJSKALOVÁ, J. *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách. Prameny, metody, stratifikace. Jihočeský sborník historický 59*, 1990. s. 65 – 79; PROKOPCOVÁ, H. *Kulturní úroveň měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách, České Budějovice 1986*.

¹⁴ BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. a KOL. *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. Praha 1997. HRDLIČKA, Josef. *Adam II. z Hradce a jeho dvůr. Opera historica 6*, 1998. s. 127 – 144; TÝŽ. *Potravinový dvůr pánů z Hradce. Opera historica 4*, 1995. s. 5 – 62; TÝŽ. *Slavnostní stolování na aristokratickém dvoře v raném novověku. Opera historica 8*, 2000. s. 293 – 314. A další jeho studie.

republiky.¹⁵ Nemenšího věhlasu dosáhla i konference konaná v roce 1990, jež byla nazvána *Česká města v 16. – 18. století*.¹⁶ Tuto vědeckou konferenci, která se stala „symbolickou bilancí domácího stavu poznání městské problematiky raného novověku“,¹⁷ realizoval již zmiňovaný Historický ústav AV ČR ve spolupráci s Východočeským muzeem v Pardubicích.

Novějším přínosem pro českou historiografii je syntéza Jaroslava Millera uveřejněná v roce 2006.¹⁸ Autor se ve své publikaci zabývá proměnou středověkého města a městské komunity v průběhu 16. a 17. století. Do stejné linie bádání, která zkoumá každodenní život ve městech komplexněji, lze zařadit také Marka Ďurčanského, Petra Černikovského a Jana Kiliána, kteří se zaměřují především na města v oblasti Polabí. Za všechny jmenované bych chtěla zmínit alespoň sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4. - 5. května 2004, která se věnovala věnným městům za třicetileté války.¹⁹ Publikace obsahuje studie věnované jak obecným rysům vývoje věnných měst před Bílou Horou i po ní, tak také studie zabývající se jednotlivými městy v době třicetileté války a jejich obnovou po skončení tohoto konfliktu.

V posledních letech dochází k dalšímu rozvoji, jehož výsledkem jsou studie, které se soustřeďují hlavně na kšafy a inventáře.²⁰ Problematiku pozůstalostních inventářů zmapovala na počátku 90. let 20. století Jana Stejskalová, která poukázala na možnost využití testamentu jako pramene primární důležitosti.²¹ Rámcové vymezení metodiky zpracování inventářů nastínil Jiří Pešek²² a Michaela Neudertová.²³

Mezi čelní představitele české historiografie, kteří se zabývají studiem kšaftů, lze zařadit především Michaelu Hrubou (za svobodna Neudertovou) s jejími žáky, kteří svůj

¹⁵ První městská monografie, kterou Historický ústav Akademie věd ČR v Praze zpracoval, vznikla v roce 1995 a je věnována městu Pardubice. Ta dosud poslední (v pořadí jednadvacátá) spadá do roku 2010 a je zaměřena na Kutnou Horu. Podrobněji k tomu viz online katalog Národní knihovny ČR.

¹⁶ PÁNEK, Jaroslav (red.). *Česká města v 16. – 18. století* (Sborník příspěvků). Praha 1991.

¹⁷ VOREL, P. *Rezidenční vrchnostenská města*. s. 25.

¹⁸ MILLER, Jaroslav. *Uzavřená společnost a její nepřátelé: město středovýchodní Evropy (1500 – 1700)*. Praha 2006. ISBN 80-7106-805-5.

¹⁹ KILIÁN, Jan (ed.). *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova: sborník příspěvků konference konané v Mělníce ve dnech 4. - 5. května 2004*. Mělník 2004. ISBN 80-903453-1-X.

²⁰ Na oblibu testamentů upozornila i publikace, která se zaměřila na zcela jinou složku obyvatel, konkrétně na slavné a bohaté, světově proslulé osobnosti, které po sobě zanechaly poslední vůli. V knize najdeme ukázky ze šedesáti testamentů, které odráží zajímavé návyky, fakty či excentrické charaktery těchto lidí. Viz NASS, Herbert E. *Testamenty slavných a bohatých*. Praha 1995. ISBN 80-900844-7-8.

²¹ STEJSKALOVÁ, Jana. Kšaft jako pramen pro studium kulturní úrovně měšťanské domácnosti, *Opera historica 1*, 1991. s. 74 – 80. ISBN 80-7040-627-5.

²² PEŠEK, Jiří. Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života, *Opera historica 1*, 1991, s. 30 – 42.

²³ NEUDERTOVÁ, Michaela. Inventář pozůstalosti jako pramen poznání všedního dne ženy v předbělohorské době. *Documenta Pragnesia 13*, 1996. s. 153 – 162.

zájem soustředí hlavně na oblast severozápadních Čech.²⁴ Novější publikací této autorky je potom její disertační práce, která vyšla pod názvem „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*“.²⁵ Autorka nás v tomto spisu provádí krok po kroku testamentárním procesem, seznamuje nás se všemi osobami, které jsou součástí tohoto dokumentu a uvádí standardní průběh procesu i různé výjimky. Ve svém díle autorka vysvětluje různé související pojmy (a uvádí i důležité odkazy). Vývoj testamentární praxe dokládá M. Hrubá na příslušných knihách, které jsou součástí archívních fondů jednotlivých měst v severozápadních Čechách. Ve zcela jiné územně – správní oblasti se orientuje Tomáš Malý, jehož pozornost je upřena na testamentární praxi a dědické rozpory obyvatel měst Chrudim a Brno a jehož publikační činnost také nezůstala pouze u jedné studie.²⁶ K nověji zpracovaným kšaftům lze zařadit také ty, které zpracovávaly studentky Univerzity Pardubice, a to pro královská města Hradec Králové²⁷ a Čáslav.²⁸

Na tomto místě není možné opominout autory, kteří se zabývali pražskými posledními vůlemi. Z ranějšího období k nim patří obzvláště Jiří Pešek, který vyhodnotil rozsáhlý pražský materiál jak z formálního, tak i obsahového hlediska. Význam jeho studie spočívá v popsání soudobé inventarizační a testamentární praxe a potom také v podhalení možností, které tyto prameny mohou přinést.²⁹ Právě J. Pešek využívá testamentů k osvětlení kulturního vývoje a vzdělanosti v raném novověku.³⁰ Pražským testamentům z hlediska zkoumání rodinných struktur se věnovala také Jana Ratajová. Její studie přináší v českém prostředí nový pohled na testamenty jako prameny vhodné pro studium rodiny.³¹ K dalším autorkám, které využívaly testamenty také k pochopení rodinných poměrů dané doby, patří např. Michaela

²⁴ HRUBÁ, Michaela (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000. ISBN 80-7044-306-5.

²⁵ TÁŽ. „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*“: *pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*. Ústí nad Labem 2002. ISBN 80-7044-440-1.

²⁶ MALÝ, Tomáš. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži kšeftovali. Testamentární praxe v raněnovověké Chrudimi. *Sborník prací východočeských archivů 10*, 2005. s. 13 – 36. ISSN 0231-6307. A jeho další studie uveřejňované především v Chrudimském vlastivědném sborníku. Dále MALÝ, Tomáš. Co nabízejí (raně novověké) testamenty? Zamyšlení nad možnostmi kvantifikace. *Časopis matice moravské 126*, 2007. Číslo 2. s. 251 – 266. ISSN 0323-052X. MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací: (brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století)*. Brno 2009. ISBN 978-80-86488-60-8.

²⁷ FIŠEROVÁ, Barbora. *Měšťané Hradce Králové ve světle testamentů 1618 – 1648*. Univerzita Pardubice 2007 (bakalářská práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2007).

²⁸ SEMRÁDOVÁ, Kateřina. *Čáslavští měšťané a jejich testamenty v letech 1561 – 1570*. Univerzita Pardubice 2007 (bakalářská práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2007).

²⁹ PEŠEK, Jiří. Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské. *Pražský sborník historický 15*, 1982. s. 63 – 92.

³⁰ PEŠEK, Jiří. Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového města pražského v letech 1576 – 1620. *Folia historica Bohemica 2*, 1980. s. 247 – 282.

³¹ RATAJOVÁ, Jana. Pražské testamenty (1600 – 1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur. *Pražský sborník historický 30*, 1998. s. 90 – 127. ISSN 0555-0238.

Štajnerová pro Litoměřice,³² Petra Hoffmannová pro královské město Louny³³ a Vítězslava Smetanová pro Ústí nad Labem.³⁴

Z rozsáhlejších studií, které jsem též využila ke zpracování hořepnických testamentů, bych chtěla ještě jmenovat tu, která se zabývá kadaňskými kšafy. Jejím autorem je Petr Rak a rozebral tři kadaňské knihy trhů a testamentů, přičemž důraz kladl hlavně na formální stránku těchto písemností a také na testamentární praxi tohoto města.³⁵

Na závěr problematiky zabývající se testamenty bych ještě dodala, že poslední vůle byly zpracovávány také v Plzni (L. Pašková), Náchodě (J. Čáp), Soběslavi (M. Hradilová), Jihlavě (P. Jirková)³⁶ a Olomouci (L. Spáčilová). Podrobněji se publikacemi těchto autorů zabývá Michaela Hrubá.³⁷ Pozornost je věnována samozřejmě také šlechtickým testamentům, které zpracovává především Pavel Král.³⁸ Výzkum testamentů se nezaměřuje pouze na raný novověk, ale i na období středověku, jemuž věnovalo pozornost kolokvium nazvané „Pozdně středověké testamenty v českých městech“. Kolokvium se konalo 30. listopadu 2005 v Historickém ústavu AV ČR a jeho výsledkem byl sborník příspěvků, který přináší první relativně ucelený přehled o pramenné základně, metodologii a formách využití pozdně středověkých testamentů z českých a moravských měst.³⁹

V kontrastu se stavem prozkoumání závětí jsou svatební smlouvy, kterým nebyla dosud věnována pozornost v takové míře jako testamentům, i když v posledních pěti letech se začíná situace zlepšovat, a to hlavně díky studentům českých univerzit. V obecné rovině svateb a svatebních smluv je možno vycházet především z knihy Jiřího Klaboucha – *Manželství a rodina v minulosti*,⁴⁰ dále ze studie Karla Fojtíka – *Svatba na střední a západní*

³² ŠTAJNEROVÁ, Michaela. Testamenty litoměřických měšťanů z let 1527 – 1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur. In Michaela Hrubá (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000. s. 87 – 106. ISBN 80-7044-306-5.

³³ HOFFMANNOVÁ, Petra. Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny. In Michaela Hrubá (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000. s. 107 – 122. ISBN 80-7044-306-5.

³⁴ SMETANOVÁ, Vítězslava. Ústečtí měšťané v Liber testamentorum z let 1509 – 1585. In Michaela Hrubá (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000. s. 123 – 132. ISBN 80-7044-306-5.

³⁵ RAK, Petr. Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století. *Sborník archivních prací* 48, 1998. Číslo 2. s. 3 – 106. ISSN 0036-5246.

³⁶ JIRKOVÁ, Pavla. Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578 – 1590. *Časopis Národního muzea* 176, 2007. Číslo 1. – 2. s. 21 – 57. ISSN 1214-0627.

³⁷ Viz HRUBÁ, M. „Nedávej statku žádnému...“

³⁸ KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí (Testamenty české šlechty v letech 1550-1650)*. České Budějovice 2002. ISBN 80-7040-463-9.

³⁹ JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽALOVÁ, Eva. *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Praha 2006. ISBN 80-86197-72-7.

⁴⁰ KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1962.

Moravě v 16. a 17. století,⁴¹ a z knihy Arnolda van Gennepa - *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*.⁴²

K prvotinám zpracovávajícím svatební smlouvy patří ty, kterými se zabývali Stanislav Dvořák a Jan Ehl již ve 30. letech 20. století. Oba si jako cílovou lokalitu zvolili Solnici, ale ani jeden z nich nevyužil možností, které tyto prameny nabízejí, a omezili se pouze na jejich výčet a registrové zpracování obsahu.⁴³

Většina zájemců o problematiku svatebních smluv se tedy obrací ke studii Pavly Náčovské, která se těmito dokumentům věnuje z hlediska sociálně-dějinného a historicko-demografického.⁴⁴ Východočeské muzeum v Pardubicích vydalo v roce 2007 u příležitosti výstavy o svatebních oděvech a svatbách konané ve dnech 25. 5. – 16. 9. 2007 sborník studií zabývajících se tématem svatby z různých pohledů.⁴⁵ Pro mě byly stěžejní příspěvky Terezy Siglové, která se zabývala svatebními smlouvami v městečku Dašicích,⁴⁶ a Alice Velkové zabývající se touto problematikou ve venkovském prostředí v 19. století. Nejnověji jsou svatební smlouvy zpracovány v diplomové práci Hany Slezákové pro Boskovice⁴⁷ a Barbory Fišerové pro královské město Hradec Králové.⁴⁸ Obě autorky svou pozornost upírají na 17. století.

⁴¹ FOJTÍK, Karel. Svatba na střední a západní Moravě v 16. a 17. století. *Český lid* 52, 1965. s. 333 – 338. ISSN 0009-0794.

⁴² VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha 1991. s. 110 –171. ISBN 80-7106-178-6.

⁴³ DVOŘÁK, Stanislav. Kniha smluv svatebních v Solnici. *Časopis Rodopisné společnosti české v Praze* 6, 1934. s. 33 – 59; EHL, Jan. Kniha smluv svatebních v Solnici. *ČRSČP* 7 – 8, 1935 – 1936. s. 46 – 52.

⁴⁴ NÁCOVSKÁ, Pavla. Svatební smlouvy jako pramen sociálně-dějinného a historicko-demografického poznání (Kutná Hora 1550 – 1600). *Historická demografie* 21, 1997. s. 37 – 72. ISSN 0323-0937

⁴⁵ Ve dnech 13. a 14. září 2007 proběhla v Pardubicích konference „Oznamuje se láskám našim, aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí“, jejíž jednání bylo rozděleno do celkem šesti bloků. První blok se zaměřil na dobu raného novověku, další byl věnován historické demografii, ve třetím bloku zazněly referáty na téma sňatek ve světle právních pramenů. Do čtvrtého bloku jednání byly zařazeny referáty, které se zabývaly předměty doprovázející svatbu. Dále byly zařazeny referáty týkající se problematiky manželství v 19. století. Šestý, závěrečný blok jednání se soustředil na svatební obyčej, módu a fotografii. Více k tomu sborník *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice 2007. ISBN 978-80-86046-97-6.

⁴⁶ SIGLOVÁ, Tereza. Svatební smlouvy a manželství na příkladu městečka Dašic v letech 1563-1652. In *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice 2007. s. 27 – 45. ISBN 978-80-86046-97-6. Využila jsem i její další studii: TÁŽ. Sirotcí a vdovy v městečku Dašicích v letech 1563 – 1618. *Východočeský sborník historický* 11, 2002. s. 3 – 40. ISBN 80-86046-62-1.

⁴⁷ SLEZÁKOVÁ, Hana. *Svatební smlouvy boskovických měšťanů v 17. století*. Univerzita Pardubice 2010 (diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2010).

⁴⁸ FIŠEROVÁ, Barbora. *Hradečtí měšťané z pohledu kšaftů a svatebních smluv v letech 1612–1680*. Univerzita Hradec Králové 2010 (diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové v roce 2010).

Velkým inspirativním zdrojem pro mě byly i studie o venkovském obyvatelstvu, které se věnují svatbě, vývoji sňatečnosti, výběru partnera a jiným otázkám, které jsou součástí tohoto přechodového rituálu. Nejvíce jsem ocenila práce Karla Fojtíka,⁴⁹ Alice Klášterské (Klášterská za svobodna, nyní Velková), která svou pozornost zaměřila na venkovské usedlosti na Štáhlavsku,⁵⁰ a Blanky Štěrbové, jež se zabývala vývojem sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou.⁵¹

2.2. Literatura a prameny k městečku Hořepník

Studium dějin městečka Hořepník je poměrně problematické, neboť dosud neexistuje žádné ucelené dílo, které by se této lokalitě věnovalo. Pro koncipování dějin městečka Hořepník jsem tedy musela vycházet především z klasických encyklopedických prací. Největší oporou mi byl Karel Kuča se svými *Městy a městečky*⁵² a pak také August Sedláček a jeho *Hrady, zámky a tvrze české*.⁵³ Nemenší význam měly i různé místopisně⁵⁴ a naučné slovníky.⁵⁵

V sestavování hořepnické historie mi nejvíce pomohly, kromě pramenů, o kterých bude řeč ještě později, studie z Vlastivědného sborníku Pelhřimovska a Jiří Úlovec se svým příspěvkem o nejstarších dějinách a majitelích městečka.⁵⁶ Nemenší význam měl také historik Josef Dobiáš, který se zasloužil o sepsání dějin královského města Pelhřimov. Ačkoli zůstalo toto jeho dílo v mé práci opomenuto, využila jsem zcela jinou jeho práci, a to tu, která se zabývá zápasem hořepnických měšťanů s jejich vrchností.⁵⁷

Podstatně lépe je na tom Hořepník z hlediska pramenné základny. Pro studium dějin tohoto městečka mají značný význam privilegia z let 1540,⁵⁸ 1670⁵⁹ a 1678,⁶⁰ která upravují

⁴⁹ FOJTÍK, Karel. Svatba.

⁵⁰ KLÁŠTERSKÁ, Alice. Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století. *Historická demografie* 22, 1998. s. 145–168. ISSN 0323-0937.

⁵¹ ŠTĚRBOVÁ, Blanka. Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686–1910. *Historická demografie* 11, 1987. s. 97–139. ISSN 0323-0937.

⁵² KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Druhý díl. Praha 1997.

⁵³ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl 4. Praha 1995.

⁵⁴ Např. SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický Království českého*. Praha 1998. Druhé vydání. PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách I*. Praha 1954.

⁵⁵ Hlavně *Ottův slovník naučný*. 11. díl. Praha 1897. Též *Masarykův slovník naučný*. III. díl. Praha 1927.

⁵⁶ ÚLOVEC, Jiří. *Konipas u Hořepníka*. Vlastivědný sborník Pelhřimovska 7, 1996. s. 47–63.

⁵⁷ DOBIÁŠ, Josef. *Z dějin sociálních bojů v Čechách v 16. a 17. století: Sto let zápasu Hořepnických s jejich vrchností*. Praha 1953.

⁵⁸ Moravská zemský archiv Brno (dále MZA Brno) – Státní okresní archiv Pelhřimov (dále je SOKA Pelhřimov, Archiv města Hořepník (dále jen AM Hořepník), inv. č. 1, listina č. 1.

⁵⁹ Tamtéž, inv. č. 4, listina č. 4.

⁶⁰ Tamtéž, inv. č. 5, listina č. 5.

vztah města a vrchnosti. Nejstarší zachovalá městská kniha je nejen vynikajícím pramenem pro historické události v Hořepníku v 16. a 17. století, ale i dokladem vysoké úrovně městského knihovnictví tehdejší doby z hlediska vzdělanosti a kultury. Mimo jiné obsahuje tato kniha i zápisy z jednání měšťanů v době sporů mezi Hořepnickými a vrchností.⁶¹ Tento pramen byl badatelsky využit Josefem Dobiášem, jak je zmíněno již výše.⁶² Další, pro mě nejdůležitější městskou knihou je ta, která obsahuje nejenom opisy privilegií, obligace, kvitance a kontrakty, ale především mnou využité svatební smlouvy a testamenty.⁶³

Návaznost městských knih přerušuje období pobělohorské a souvislá řada gruntovní začíná až koncem 17. století, kdy se objevují už i knihy městského soudnictví.⁶⁴ Na městské knihy bezprostředně navazují další písemnosti, které nabývají na významu zvláště v první polovině 19. století.

K dějinám Hořepníku v období raného novověku lze použít i písemnosti jiných fondů uložených ve Státním okresním archivu Pelhřimov. Jedná se např. o velmi torzovitý materiál cechů, z jejichž činnosti se nám zachovaly účetní knihy, typáře, popř. cechovní řády. Tato pramenná základna se týká následujících sedmi cechů; 1. do jednoho se sdružující cech kovářský, kolářský, truhlářský, bednářský a zámečnický,⁶⁵ 2. cech tkalcovský,⁶⁶ 3. cech krejčovský,⁶⁷ 4. cech kožešnický,⁶⁸ 5. cech novoševcovský,⁶⁹ 6. cech pekařský a mlynářský⁷⁰ a za 7. cech řeznický.⁷¹ Dále je to fond Farní úřad Hořepník a zvláště pamětní kniha, která obsahuje kronikářské záznamy k historii města i z novějšího období.⁷² Církevní matriky jsou uloženy v Státním oblastním archivu Třeboň. Jedná se o matriku křtů a sňatků z let 1673 – 1693 pro farnost Hořepník⁷³, dále je to matrika narozených, oddaných a zemřelých z let 1693 – 1743⁷⁴ a táž matrika z let 1744 – 1779.⁷⁵

⁶¹ Tamtéž, inv. č. 24, kniha č. 10.

⁶² DOBIÁŠ, J. *Z dějin sociálních bojů*.

⁶³ Podrobněji o této knize dále. Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 25, kniha č. 1.

⁶⁴ Tamtéž, inv. č. 25 – 43, kniha č. 11 – 29.

⁶⁵ SOKA Pelhřimov, Cech kovářský, kolářský, truhlářský, bednářský, zámečnický, inv. č. 1, kniha č. 1. Dále tamtéž, inv. 2 – 3, kniha č. 2 – 3. Tamtéž, inv. č. 4, typ. 1.

⁶⁶ Tamtéž, Cech tkalcovský, inv. č. 1, kniha č. 1. Dále tamtéž, inv. 2, typ. 1.

⁶⁷ Tamtéž, Cech krejčovský, inv. č. 1, kniha č. 1.

⁶⁸ Tamtéž, Cech kožešnický, inv. č. 1, kniha č. 1. Dále tamtéž, inv. č. 2, typ. 1.

⁶⁹ Tamtéž, Cech novoševcovský, inv. 1. Dále tamtéž, inv. č. 2, kniha č. 1.

⁷⁰ Tamtéž, Cech pekařský, mlynářský, inv. č. 1, typ. 1.

⁷¹ Tamtéž, Cech řeznický, inv. č. 1 – 2, kniha č. 1 – 2. Dále tamtéž, inv. č. 3, typ. 1.

⁷² Tamtéž, Farní úřad Hořepník (dále FÚ Hořepník), inv. č. 5, kniha č. 1.

⁷³ Státní oblastní archiv Třeboň (dále SOA), Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 1, matrika NO 1673 – 1693 pro farnost Hořepník.

⁷⁴ Tamtéž, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 2, matrika NOZ 1693 – 1743 pro farnost Hořepník.

Pro předhusitské období vedou stopy do rodinného archivu pánů z Hradce uloženého též ve Státním oblastním archivu v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec.⁷⁶ Pro druhou polovinu 17. století a počátek století 18. se jedná o materiály hrabat z rodu Martiniců (ahnikovská větev), které se nacházejí ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích. Pro následující období, kdy připadl Hořepník francouzské kongregaci sv. Ludvíka, tedy období zhruba od poloviny 18. století, se zachovaly pouze zlomky písemností velkostatku Hořepník – Loutkov, a to ve Státním oblastním archivu Třeboň, pracoviště Jindřichův Hradec.⁷⁷

Hořepnické písemnosti lze konfrontovat i s historickou sbírkou Archivu Národního muzea v Praze, kde jsou uchovány jednotliviny z let 1588 – 1796, které se týkají sporu města s vrchností (Jáchym Španovský se zmocnil pivovarnické pánve), požáru města v roce 1693 a prodeje statků Hořepníku a Loutkova Václavu Bechyňovi z Lažan.⁷⁸

Z výše zmíněného popisu je patrné, že pramenná základna pro městečko Hořepník je sice poměrně bohatá, ale pro svou torzovitost nejsou zmiňované materiály příliš využitelné pro souvislé studium. Nicméně se zde nachází malé skupinky písemností, které je možné použít k dokreslení historie zmiňovaného regionu – např. mnou vybrané svatební smlouvy a závěti. Z tohoto hlediska bych chtěla ještě zmínit židovskou komunitu, která byla v Hořepníku poměrně silně zastoupena a ke které se také vztahuje část spisů uložených ve fondu. Tato oblast bádání může být výzvou pro historiky zabývající se touto problematikou.

⁷⁵ Tamtéž, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 3, matrika NOZ 1744 – 1779 pro farnost Hořepník.

⁷⁶ Viz August Sedláček, který se odkazuje na písemnosti dnes uložené v SOA Třeboň – pracoviště Jindřichův Hradec, fond rodinný archiv pánů z Hradce. Viz SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze české IV. Vysočina tábořská*, s. 347 – 348.

⁷⁷ Ze 17. století je dochován záznam o prodeji statku Loutkov a ocenění velkostatku. Viz SOA Třeboň – pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Hořepník – Loutkov, inv. č. 30, karton č. 1. A tamtéž, inv. 31, karton č. 1. Jednotlivinu představuje dopis Mikuláše Fábera o koupi domu v Hořepníku. Viz tamtéž, inv. č. 36, karton č. 1. Ostatní materiál představují písemnosti dochované z 18. a především pak 19. století, z nichž největší část tvoří pozemkové knihy. Viz tamtéž, inv. č. 2 – 16, kniha č. 2 – 16.

⁷⁸ O tom VOLF, M. Jihočeské archiválie v archivu Národního muzea v Praze (1. část). *Jihočeský sborník historický* 3, 1972. s. 158.

3. HISTORICKÝ VÝVOJ HOŘEPNÍKU OD JEHO POČÁTKŮ DO ROKU 1848

Městečko Hořepník se rozkládá na území Křemešnické vrchoviny ve výšce 457 m.n.m.⁷⁹ mezi městy Pacov a Červená Řečice, nacházejícími se v okrese Pelhřimov. Celá oblast je odvodňována tokem říčky Trnavy.⁸⁰

Raně středověká situace zůstává zahalena tajemstvím a nelze o ni říci nic určitějšího. Osídlení na Hořepnicku se pravděpodobně rozvinulo jen krátce po vnitřní kolonizaci Želivska a Pelhřimovska.⁸¹ Lze ovšem předpokládat, že důležitou roli hrála cesta po levém břehu Trnavy, při níž byl Hořepník založen jako ves na zeleném drnu a vykáceném lese.⁸² Nemenší význam sehrál i pozdně románský kostel, který se stal hned od počátku přirozeným centrem a který se z velké části dochoval dodnes.⁸³

Ve středověku tvořil Hořepník aglomeraci složenou z několika těsně sousedících sídelních lokalit: Vítovice, Loutkov,⁸⁴ Úlehle a Benešov.⁸⁵ Pouze posledně jmenovaná lokalita do dnešní doby zanikla, zatímco ostatní přetrvávají, a to včetně Úlehle, která ztratila pouze jméno a stala se součástí Hořepníku. Ten se nejpozději v 16. století výrazně rozrostl o zástavbu podél údolní ulice, a to v obou směrech. Počet domů zachycený mapou stabilního katastru (1829) byl jen o málo vyšší než v době předbělohorské, což je u venkovských městeček tohoto typu skutečně mimořádné.

⁷⁹ KUČA, K. *Města a městečka*. s. 201.

⁸⁰ ÚLOVEC, J. *Konipas*. s. 47.

⁸¹ Želivský klášter byl založen již kolem poloviny 12. století. Viz tamtéž. s. 203.

⁸² Místní krajina není tak úrodná jako jiné oblasti Čech, takže ji ještě dnes z velké části kryjí relativně bohaté lesní porosty.

⁸³ Farní kostel Nejsvětější Trojice byl postaven zřejmě ve druhé čtvrtině 13. století v pozdně románském slohu, který je charakterizován kvádríkovým zdívem, apsidami, ... Do dnešní podoby byl kostel přestavěn roku 1672, roku 1837 byl opraven a o 17 let později nově zaklenut. V roce 1891 došlo ke zvýšení a novorománskému upravení věže. K tomu KUČA, K. *Města a městečka*. s. 202. Podrobněji je potom tento kostel popsán v knize SOUKUP, Josef. *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese pelhřimovském*. Praha 1903. s. 52 – 58.

⁸⁴ Součástí Hořepníka byla kdysi samostatná ves a statek Loutkov, o kterých se poprvé dozvídáme prostřednictvím predikátu Oty z Loutkova z roku 1316. Statek měl několik majitelů a největšího rozkvětu dosáhl kolem roku 1650, kdy byla majitelkou Johana Františka Račínová. Tehdy k Loutkovu náležely i Arneštovice, Radějov a Lesná. Ves i tvrz podlehla v roce 1730 ničivému požáru a ze zbytků byla postavena vinopalna. Srovnej [horepnik.cz/index.php/cs/historie](http://www.horepnik.cz/index.php/cs/historie) [online]. Staženo 10. 12. 2010. URL: <<http://www.horepnik.cz/index.php/cs/historie>> a SOUKUP, J. *Soupis památek*. s. 107. Co se týče populačního vývoje Loutkova, tak až do poloviny 18. století byla tato lokalita pouze názvem statku. Ke změně došlo až roku 1843, kdy už má Loutkov 39 domů. V témže roce zde žilo 258 loutkovských obyvatel. Podrobněji k tomu KUČA, K. *Města a městečka*. s. 201.

⁸⁵ Srovnej KOTYŠKA, Václav. *Místopisný slovník Království českého*. Praha 1895. s. 384.

K roku 1654 náleželo k Hořepníku 68 existujících domů a 40 zbořených či zaniklých hospodářství. V roce 1757 už počet obytných domů stoupl na 101 a o necelých 100 let později (v roce 1843) už Hořepník čítá 125 domů.⁸⁶ V témže roce žilo v městečku 871 hořepnických obyvatel. Tento počet se s přibývajícími léty neustále zvyšoval a na konci 19. století dosáhlo městečko počtu domů kolem 160 s více než 1100 obyvateli a rozlohou 7,8 km² (viz tabulka 1).⁸⁷

Tabulka 1: Populační vývoj městečka Hořepník

Rok	1654	1757	1843	1900	1991
Počet obyvatel	-	-	871	1110	527
Počet domů	68	101	125	161	201

V průběhu dějinného vývoje vzniklo v okolí městečka Hořepník několik panských sídel, mezi něž se řadí např. Úlehle, Březina a Loutkov, zejména však málo známý hrad Konipas. Jeho zbytky, dnes již téměř zaniklé, nelákají ani turisty; ostatně není snadné je vůbec nalézt.⁸⁸

Značně komplikovanou se jeví také otázka feudálního sídla jednotlivých majitelů Hořepníku, protože zde narážíme na poměrně útržkovité zprávy. Poprvé je vrchnostenské sídlo zmiňováno ve 13. a na počátku 14. století, kdy jím byl někdejší hrad. Jednalo se o rodinné sídlo pánů z Hradce.⁸⁹ Potom však jakákoli zmínka o obydlí držitelů panství chybí a objevuje se až k roku 1791, kdy se jejich domovem stává panský dům v Hořepníku.⁹⁰

Také označení městečka prošlo během své existence několika proměnami, vždy však pouze do takové míry, aby základ zůstal zachován. V 17. století byl Hořepník někdy v německé formě nazýván Härtlings,⁹¹ Hořepník či Horžepnik, stejně tak tomu bylo

⁸⁶ K tomu Berní rula, Tereziánský katastr a Palackého popis. Se všemi těmito prameny pracuje též KUČA, K. *Města a městečka*. s. 201.

⁸⁷ Zde už se ale začínají informace o velikosti městečka a počtu obyvatel rozcházet, značně kolísat a rok od roku výrazně měnit. Srovnej KUČA, K. *Města a městečka*. s. 201; KOTYŠKA, V. *Místopisný slovník*. s. 384; CHYTIL, Alois. *Chytilův místopis*. Praha 1930. s. 383; CHROMEČ, Břetislav. *Místopisný slovník Československé republiky*. Praha 1929. s. 187.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ K tomu ORTH, Jan, SLÁDEK, František. *Slovník Čech*. Praha 1870. s. 159.

⁹⁰ Viz KUČA, K. *Města a městečka*. s. 202.

⁹¹ Dnes bychom ho v německých pramenech našli pod tímto názvem, anebo pod označením Horschepnik. Viz KUČA, K. *Města a městečka*. s. 201.

i ve století následujícím. Až roku 1854 byl ustálen název město Hořepník a osada Loutkov,⁹² jejichž označení se uchovala až do dnešní doby. Změnou prošla i územněsprávní příslušnost: roku 1654 náleželo městečko Hořepník k Bechyňskému kraji, od roku 1757 ke kraji Táborskému, roku 1850 se stalo součástí okresu Pacov a od roku 1868 náleží k okresu Pelhřimov.⁹³

Přesná doba vzniku městečka ani jméno zakladatele není bohužel možné spolehlivě zjistit. Nicméně první písemná zmínka o Hořepníku pochází z roku 1252⁹⁴ a jako majitel prvotního vladyckého statku je uváděn Bedřich z Hořepníku.⁹⁵ O tomto držiteli však není nic jiného známo, neboť se jeho jméno nevyskytuje v dosud známých pramenech.⁹⁶

Po Bedřichovi patřilo hořepnické zboží panu Sezemovi, snad jeho příbuznému, a následně jeho synovci Dětochovi z Třebelic,⁹⁷ kteří se váží k písemné zprávě z roku 1299, kdy je Hořepník poprvé nazýván městem, třebaže šlo ve skutečnosti o městečko. Dětoch z Třebelic tehdy obdržel tvrz a půl města s dalšími vesnicemi, avšak o tomto daru nevydal Sezema žádnou listinu či jiný úřední dokument. Po jeho úmrtí proto neexistoval o převodu majetku žádný právní doklad, a proto se na trůn nastupující Václav II. rozhodl, že se sám uváže v držbu hořepnického panství právem odúmrti. Až tato situace přiměla Dětocha jednat. Výsledkem jednání mezi ním a králem byla smlouva uzavřená 1. srpna roku 1299, na jejímž základě bylo celé hořepnické panství přiřknuto Dětochovi.⁹⁸

Tím samým rokem se datují i počátky městské správy, i když zatím jen velice skromné. V této době bylo městečko stále ještě závislé na držitelích zboží, a tak se městská samospráva vyvíjela velmi pomalu. Správa v té době navíc trpěla i rozdělením na dva díly,

⁹² Ves Loutkov je dnes součástí Hořepníku, ale dříve šlo o tvrz, potom jen dvůr a později osadu, ležící 0,7 km severovýchodně od městečka. Po husitských válkách se moci v Hořepníku ujal Jan z Kralevic, který ke svému majetku přikoupil ještě Loutkov. Okolo roku 1540 byl Hořepník s Loutkovem spojen a od toho okamžiku s ním snášel stejné osudy. Více SEDLÁČEK, A. *Hrady*. s. 342 – 348.

⁹³ KUČA, K. *Města a městečka*. s. 201. Dále srovnej SOMMER, Johann Gottfried. *Böhmen. Taborer Kreis*. Praha 1842. s. 129 – 132.

⁹⁴ Srovnej jednotlivé encyklopedické práce a místopisné slovníky. *Ottův slovník naučný*. 11. díl. s. 579; *Masarykův slovník naučný*. III. díl. KUČA, K. *Města a městečka*. s. 201 – 204; SEDLÁČEK, A. *Hrady*. s. 342 – 348; SEDLÁČEK, A. *Místopisný slovník*. s. 238.

⁹⁵ PROFOUS, A. *Místní jména*. s. 695.

⁹⁶ Rovněž zůstává záhadou, proč se objevil jako svědek na listině původem ze vzdálených severozápadních Čech. ÚLOVEC, J. *Konipas*. s. 48.

⁹⁷ Dětoch z Hořepníku je připomenut i v Dalimilově kronice, kde je líčen jako statečný obránce proti vpádu Albrechta Rakouského do Čech v říjnu 1304. Tamtéž, s. 49.

⁹⁸ Kromě toho získal Dětoch z Třebelic i několik výsad, mezi něž se řadí např. to, aby byli lidé na jeho panství až do smrti panovníka osvobozeni od královských služeb (kromě placení královské berně), dále aby on i jeho lidé během panovníkovy života nepodléhali krajským soudům, nýbrž byli souzeni jen před právem pražským. Zato ovšem král požadoval značný finanční obnos ve výši 700 hřiven stříbra.

což bylo zapříčiněno působením dvou majitelů. Ke sjednocení došlo až po husitských válkách, tedy za vlády Jana z Kravlevic, o kterém bude řeč ještě později.

Pan Dětoch z Hořepníka zemřel někdy po roce 1324, kdy následovalo poměrně rychlé střídání jednotlivých majitelů, které trvalo až do 15. století. Protože ani on nezanechal žádné přímé potomky, odkázal ještě před smrtí svůj majetek pánům Oldřichovi z Hradce a Petrovi z Rožmberka. Po smrti Oldřicha z Hradce se Hořepníku ujal syn, též Oldřich, který svou část Hořepníku směnil s Jeníkem z Mezimostí, jenž sídlil na hradu Konipas. Jeho syn Petr z Mezimostí ještě držel tuto část Hořepníku, avšak roku 1419 ji měl v držení již Janek z Chotěmic. Po něm následovali pánové z Landštejna, přívrženci husitství.⁹⁹ Druhou část Hořepníku pak měli dědičně v držení Tluksové z Božejova.¹⁰⁰

První zmínka o konšelích v městské správě, před kterými byly složeny peníze z odkazu k hořepnickému kostelu, pochází z doby předhusitské, z roku 1383. Skromné svobody však získal Hořepník až v 15. století, a to listinou krále Vladislava Jagellonského z roku 1491, která povoluje konání dvou výročních trhů a ve které se již jasně hovoří o purkmistru a konšelích.¹⁰¹

Po husitských válkách koupil obě poloviny městečka Jan z Kravlevic, o kterém víme, že byl roku 1442 purkrabím Pražského hradu. Tento muž koupil také Loutkov a tím měl Hořepník jednoho pána. Do stejné doby lze zasadit též původ městského znaku – stříbrná věž mezi dvěma liliemi v modrém poli.¹⁰² Po jeho smrti nechala vdova po něm pozůstalá zapsat statky svému synovi, Janu Sádlovi ze Smilkova, který je však odkázal několika příbuzným.

Zřejmě již během 40. let 15. století se do okolí Hořepníku přistěhovali a do vlastních rukou ho získali členové rytířského rodu pánů z Vojslavic. Panu Prokopovi z Vojslavic totiž už roku 1448 patřili někteří poddaní právě z městečka Hořepník. Vojslavští z Vojslavic posléze získali celý Hořepník a loutkovské zboží, k němuž přináležel rovněž statek Konipas. Po Janovi z Vojslavic, který zemřel roku 1479, zůstalo pět synů. Ještě roku 1491 byli bratři v nedílu, to znamená, že majetek po zemřelém otci drželi společně pod poručnictvím nejstaršího z nich. Plyne to z listiny z 1. května 1491, kterou jim vydal český král Vladislav

⁹⁹ Nejprve Heřman, pak vystřídán Mikulášem z Landštejna, který patřil k umírněným kališníkům a který byl již přístupnější ke kompromisům než jeho předchůdce.

¹⁰⁰ KUČA, K. *Města a městečka*. s. 202.

¹⁰¹ SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepničtí měšťané ve světle svatebních smluv z 18. století*. Pardubice 2007 (bakalářská práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2007). s. 16.

¹⁰² K tomu více SEDLÁČEK, A. *Místopisný slovník*. s. 238.

Jagellonský na jejich prosbu a udělil jí městečku Hořepník dva výroční trhy.¹⁰³ Jedná se o první známé privilegium, které Hořepničtí získali. Další majitel se připomíná k roku 1526; byl jím Mikuláš Leskovec, manžel Elišky z Vojslavic.

Rokem 1540 se Hořepník dostal do rukou dalšího význačného držitele, Hynka Žampacha z Potštejna, který zde sice vládl pouhých pět let, ale do historie městečka zasáhl velmi významným způsobem. V Čechách totiž v polovině 16. století neexistovalo mnoho měst, která by se mohla chlubit tak znamenitými výsadami, jaké propůjčil právě tento majitel svému městečku a přivtělené vsi Oulehli.¹⁰⁴ Předně je nutné zmínit privilegium z 25. února 1540, které znamenalo pro budoucí život hořepnických významný základ svobod.¹⁰⁵ Správu sirotčího jmění ponechal konšelům a zavázal sebe i své nástupce, že nesmějí nutit děti, sirotky a vdovy do stavu manželského, ani je zamlouvat pro tento stav proti jejich vůli, a vzdal se i práva vybírat si z městského dorostu své služebníky a čeládku.¹⁰⁶ Mnohem důležitější však byla další výsada, kterou získali Hořepničtí jeho privilegiem: pan Žampach totiž propůjčil právo volného stěhování bez překážky vrchnosti tomu, kdo si za sebe najde náhradu. Toto privilegium bylo 7. srpna 1542 vepsáno do desek zemských, do nichž byl v této době vložen i majetek městečka Hořepníku.¹⁰⁷ Jeho dalším významným počinem byl zásah do oblasti kšaftovní. Právo svobodného kšaftování měla sice v té době už leckterá obec, ale právo měšťanů hořepnických bylo širší než jinde. Žampach z Potštejna si totiž neponechával odúmrtí ani v případě, kdy po sobě zemřelý nezanechal žádného dědice. Takový statek totiž připadl hořepnické obci a záduší.¹⁰⁸ Statky zádušní a obecní pak pojistil výsadou, že měšťané nebudou povinni vrchnostem půjčovat peníze obecní ani zádušní.¹⁰⁹ Na závěr panování tohoto významného majitele městečka je nutno dodat, že všechna výše zmíněná privilegia pojistil tím, že jimi zavázal i budoucí držitele.

Právě za panování Hynka Žampacha z Potštejna dosáhl Hořepník pravého lesku v městské správě. Zřejmě se tak stalo roku 1540, kdy se na krátkou dobu ujal své vlády.¹¹⁰ Byl to zrovna on, kdo upevnil městskou správu založením nových městských knih, „*neboť staré považoval za nezřízené a nepořádné a zápisy do nich přikázal rozdělit následovně:*

¹⁰³ HAAS, Antonín. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453-1500. In *Codex Iuris Municipalis IV/2*. Praha 1960. s. 303.

¹⁰⁴ Viz DOBIÁŠ, J. *Z dějin*. s. 1.

¹⁰⁵ Viz MZA Brno - SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Listina č. 1, 25. února 1540.

¹⁰⁶ DOBIÁŠ, J. *Z dějin*. s. 1.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Takovéto statky se velmi často v poddanských městech stávaly zálohou panské pokladny.

¹⁰⁹ Více k tomu DOBIÁŠ, J. *Z dějin*. s. 1 – 2.

¹¹⁰ Privilegia, která městu tento majitel udělil, jsou zmiňována již výše.

1. Ze starých knih vepsat vše důležité k potřebě a pro paměť města; 2. Zapisovat kšafy a pozůstalostní řízení; 3. Zapisovat ortely, žaloby a odpory; 4. Všechny památné smlouvy se mají zapisovat na požádání purkmistra a rady.“¹¹¹

Tento počín je jedním z důkazů vyvíjející se městské správy. Pamětní kniha hrdě uvádí, že městečko Hořepník mělo od roku 1540 do roku 1800 svůj vlastní magistrát.¹¹² Z těchto nově založených knih roku 1541 se můžeme také dozvědět jména jednotlivých konšelů, kteří se pravidelně střídali v purkmistrském úřadu. V této době mělo již městečko svou pečeť jako významný znak správní moci. Hořepník měl ve vlastních rukou správu svého majetku, evidoval i správu majetku jednotlivých měšťanů a soudních záležitostí sporných i nesporných. V Žampachově privilegiu je rovněž zmínka o rychtáři, před kterým se měly řešit právní záležitosti týkající se svobodného stěhování měšťanů. Již během prvních sporů hořepnických měšťanů s vrchností (konkrétně v roce 1577) se běžně hovoří o radnici. Vedle purkmistra se v té době objevuje i primátor neboli primas městský.¹¹³

Dalším zásahem do městské správy bylo zvolení desátníků, kteří byli vybírání měšťany a kteří měli za úkol oznamovat panské rozkazy.¹¹⁴ Důležitá byla také úloha městského písaře. Jméno prvního z nich známe rovněž z nejstarší zachovalé knihy založené Hynkem Žampachem z Potštejna. Byl jím Lauryn,¹¹⁵ který se účastnil akcí měšťanů proti vrchnosti od počátků jejich sporů. Od roku 1720 se městský písař podepisuje též jako syndikus.¹¹⁶

Hořepník měl po Žampachovi ještě několik majitelů; on ho postoupil svým příbuzným, kteří se zde však velice rychle střídali.¹¹⁷ Konec všem těmto nejistotám učinil až Jindřich Kekule ze Stradonic, a to smlouvou uzavřenou 28. července 1548, na jejímž základě celý statek Loutkov s Hořepníkem koupil. Tento klid trval celých třicet let, než se na jeho místo dostal jeho syn Václav. Za něj se změnil poměr vrchnosti k městu a nastaly spory, které trvaly s malými přestávkami víc než devadesát let.¹¹⁸ Záminkou sporu bylo vymáhání

¹¹¹ FRANKOVÁ, Lidmila. *Archiv města Hořepník. Inventář*. Červená Řečice 1986. s. 18.

¹¹² Pojem magistrát však používán až od 18. století, předtím označení purkmistrovský úřad. Viz SMRŽOVÁ, A. *Hořepničtí měšťané*. s. 17.

¹¹³ SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 24, kniha č. 10, fol. 140.

¹¹⁴ Tomuto rozhodnutí však předcházela boj mezi vrchností a měšťany. Podrobněji o tom DOBIÁŠ, J. *Z dějin*. s. 60 – 61.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 11.

¹¹⁶ Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 48, kniha č. 34, fol. 93.

¹¹⁷ Byl to Kryštof Skuhrovský ze Skuhrova již v roce 1544, pak Žofie z Potštejna, Václav Leskovec z Leskovce, Kateřina Čerčinská z Kraselova a nad několika usedlostmi v Hořepníku získal moc i Burian a Ferdinand bratři Trčkové z Lípy. Srovnej DOBIÁŠ, J. *Z dějin*. s. 2 a SEDLÁČEK, A. *Hrady*. s. 347.

¹¹⁸ DOBIÁŠ, J. *Z dějin*. s. 2.

robotních povinností na samotných měšťanech, později násilné odejmutí práva várečného.¹¹⁹ Vyvrcholením násilností ze strany vrchnosti bylo přepadení městského pivovaru, které velmi neblahým způsobem zasáhlo do rozpočtu městečka, neboť právě vaření piva bylo pro Hořepnické, stejně jako pro obyvatele jiných měst, významným zdrojem příjmů. Poté následovalo ještě odejmutí sádek.

Václav Kekule ze Stradonic se nakonec snažil zbavit vleklého sporu tím, že panství Loutkov s Hořepníkem prodal roku 1578 Štefanu Španovskému z Lisova, pánu na Chýšce u Pacova, který patřil k jednomu z nejpřednějších českých rytířských rodů. Tento rod vlastnil Hořepník až do konce roku 1635 a právě za nich dosáhly spory měšťanů s vrchností svého vrcholu.¹²⁰ V kupní smlouvě mezi Václavem Kekule a panem Španovským však bylo uvedeno, že nový majitel nabývá práva várečného, které mu však na základě přesvědčivých důkazů nepatřilo. Spor tedy pokračoval až do roku 1584, kdy vrchnost musela ustoupit a Hořepnickým byla vrácena pivovarní pánev.¹²¹ Tím však celá záležitost ještě nebyla ukončena. Právě naopak. Další a mnohem prudší nedorozumění a spory byly na obzoru.

I následující spory se týkaly měšťanského pivovaru, kterého se snažil zmocnit Štefanův nástupce. Výsledkem všech nepokojů byla konfiskace veškerého majetku, stejně jako práva várečného a zabavení městské pečete.¹²² Vše došlo tak daleko, že se stížnosti dostaly na stůl císaři a po dlouhých jednáních bylo vše předáno zemskému soudu v Praze. Ačkoli touha dosáhnout po tolikaletých bojích pokoje si vyžádala i na hořepnických některé oběti, byla nakonec v září roku 1598 vyhlášena dohoda, která znamenala ve většině sporných bodů rozhodné vítězství pro měšťany. Vrchnost však neustoupila ze svých robotních požadavků a měšťané k nim byli i nadále nuceni. Celá záležitost se dostala až před císařskou komisi, která rozhodla o zatčení dvanácti osob a jejich odvezení do radničního vězení v Táboře. Po dlouhém jednání byli sice měšťané propuštěni, ale roboty se nezbavili.¹²³

Bělohorská porážka pak znamenala pro hořepnické naprosté prosazení vrchnostenských požadavků.¹²⁴ K posledním sporům měšťanů, vedených o obecní pivovar,

¹¹⁹ Přitom došlo k uvěznění měšťanů na Loutkově, kteří zde byli též mučeni, a později byli přesunuti do Bílé věže v Praze.

¹²⁰ DOBIÁŠ, J. *Z dějin*. s. 29.

¹²¹ Tamtéž. s. 27.

¹²² Podrobněji tamtéž. s. 32.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Detailnější popis situace v Hořepníku po bělohorské porážce a třicetileté válce je možné najít v mé bakalářské práci. Viz SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepničtí měšťané*. s. 13.

došlo za panování císařského rady a zemského soudce Humprechta Račina z Račina a na Hrádku.¹²⁵ Ten koupil statek Loutkov s Hořepníkem a dalšími vesnicemi 18. srpna 1639.

Jediné, co zůstalo Hořepnickým z jejich bývalých práv, byl jejich majetek ve Skočidolovicích a vrchnostenské právo nad několika poddanými. Ovšem nová vrchnost měla zájem připravit Hořepník i o tento zbytek obecního majetku. Městečko bylo opět nuceno bránit se proti tomuto neoprávněnému požadavku. Nakonec zvítězil argument, že tento majetek vlastně náležel záduší městečka Hořepníku, tudíž měl být nezcizitelný. Bylo rozhodnuto, že majetek mu má být ponechán. Navíc k tomu Hořepničtí získali ještě jedno privilegium. Roku 1654 udělil hořepnické obci Ferdinand III. trhy na koně a dobytek ve „*všecky soboty od první do poslední postní a pondělky od pondělí po neděli Provodní až do pondělí před sv. Duchem*“.¹²⁶ K dalším sporům mezi vrchností a měšťany již nedošlo, neboť stávající majitel byl nucen statek Loutkov s Hořepníkem prodat, jelikož ho tížily velké dluhy.

Rok 1669 znamenal pro měšťany v Hořepníku příchod lepších časů, neboť se majetku ujali páni z Martinic,¹²⁷ kteří zde vládli celých 88 let. Ačkoli zde tento významný šlechtický rod panoval tak dlouhou dobu, nikdy v této lokalitě nesídlil, neboť Hořepník pro ně představoval v rámci jejich držav pouze malý statek,¹²⁸ jenž navíc nebyl obdařen vhodným sídlem. Vláda nové dynastie měla pro Hořepník zvláštní význam v tom, že dobu jejího panování lze označit za období renesance, lze-li tak nazvat úsilí měšťanů, aby místo ztracených výhod dosáhli výhod nových. To se jim podařilo hned za vlády prvního z nich – Maxmiliána Valentina (1621 – 1677).¹²⁹ Ten v roce 1643 získal sňatkem panství Pruněřov,

¹²⁵ Viz DOBIÁŠ, J. *Z dějin*. s. 101.

¹²⁶ Viz tamtéž, s. 105; SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Listina č. 3, 1654.

¹²⁷ Martinicové byl český šlechtický rod, jehož kořeny sahají až do 14. století a jehož jméno je odvozeno od tvrze Martinice u Votic. V 17. století byli na základě majestátu císaře Ferdinanda II. povýšeni na říšská hrabata a působili ve významných zemských úřadech. Spolu s Ditrichštejnými patřili mezi nejvznešenější rodiny v habsburské monarchii (navíc byly oba rody úzce provázány – Bernard Ignác z Martinic se podruhé oženil se Zuzanou Polyxenou z Ditrichštejna). Více k tomu POSPÍŠILOVÁ, Pavla. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka: Konflikt u Martiniců (1675-1676) a causa Mansfeld (1658-1666)*. Univerzita Pardubice 2010 (diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2010). s. 46. Martinicové vymřeli po meči roku 1738 Františkem Karlem, jehož dcera Anna se provdala za Karla Josefa hr. z Clamu, kterému bylo roku 1792 dovoleno připojit ke svému jménu přídomek z Martinic. Více *Ottův slovník naučný*, 16. díl. s. 919 – 921.

¹²⁸ Mj. vlastnili Okoň, Smečno, Kladno a statky na Plzeňsku. Od sklonku 16. století se měšťským sídlem a současně hlavním bydlístěm několika generací vysokých zemských hodnostářů z martinického rodu stal Martinický palác na Hradčanském náměstí v Praze. Navíc každý ze synů Jaroslava Bořity z Martinic získal podíl z martinického majetku s venkovským sídlem ve stejném roce, kdy se oženil. Podrobněji k tomu MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*. Praha 2004. s. 239 a 888. ISBN 80-7106-312-6.

¹²⁹ Maxmilián Valentim z Martinic se narodil roku 1621 a byl synem Jaroslava Bořity z Martinic. Začínal jako číšník, pak povýšil na nejvyššího komorníka nad stříbrem a později se stal řádným komorníkem Ferdinanda III.

Planici, Ahníkov a Hořepník, který byl ze všech jmenovaných nejmenším statkem. Právě on dal hořepnickému obyvatelstvu roku 1670 privilegium, kterým potvrzoval předcházející výsady, navíc osvobodil měšťany od povinnosti slibovat své vrchnosti člověčenství a pro budoucí časy ponechal v platnosti pouze závazek věrnosti, poslušnosti a poddanosti. Jiným Martinicovým ustanovením byl zákaz držení domů v Hořepníku Židům mimo židovskou komunitu.¹³⁰

Ani následující z řady Martiniců nezůstal při udělování privilegií pozadu. Jaroslav Bernard Martinic (zemřel 1685)¹³¹ nejen že potvrdil privilegium svého otce, ale ještě upravil roboty a dal měšťanům povolení k volnému obchodu se solí.¹³² Snížení robotních povinností bylo však jen přechodné.¹³³

V polovině 18. století máme již k dispozici více zpráv o sociálním postavení obyvatel Hořepníku. Je zřejmé, že vedle řemesel a obchodu, které byly podstatou neopevňného městečka Hořepník, bylo hlavním zdrojem obživy obdělávání polí. Do 17. století neexistují žádné doklady o cechovních organizacích v Hořepníku, i když zřejmě od 16. století zde již byly; stejně jako se zde už kolem roku 1750 nacházela farní škola s jedním učitelem, svého učitele si pak vydržovali i Židé.¹³⁴

Dalším zlomovým bodem ve vývoji Hořepníku je rok 1757, kdy bylo panství Loutkov – Hořepník prodáno francouzské kongregaci sv. Ludvíka, která byla o dvacet let později sloučena s Vlašským špitálem v Praze. Po zrušení tohoto špitálu připadl Hořepník s Loutkovem pražské všeobecné nemocnici, avšak ne na dlouho, neboť správa nemocnice

Jeho kariéra vyvrcholila získáním funkce nejvyššího hofmistra Království českého. Podrobněji k němu MAŤA, P. *Svět*. s. 1028 (rejstříkové heslo).

¹³⁰ Nejstarší dochovaný doklad uvádí, že židovská obec v Hořepníku existovala už v první třetině 17. století a udržela se zde až do roku 1893, kdy byla spojena s židovskou náboženskou obcí pacovskou. Roku 1723 žilo v Hořepníku 21 židovských rodin, v polovině 19. století 25 rodin a roku 1930 už jen 12 osob židovského vyznání. Židovská čtvrť se nacházela mezi náměstím a mostem přes říčku Trnávku. Většina domů, včetně školy, je v přestavbách zachována dodnes. Poslední synagoga stávala na severovýchodním okraji židovské čtvrti a hřbitov je zde k vidění ještě dnes. K tomu FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992. s. 71. ISBN 80-900895-1-8; ROZKOŠNÁ, Blanka - JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech*. Brno 2004. s. 149. ISBN 80-86517-64-0.

¹³¹ Tímto členem rodu Martiniců se podrobně zabývá ve své studii POSPÍŠILOVÁ, Pavla. "... dass er sie also tractiret, wie es auf eine adelige Dama sich gehört..." Spor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálií v letech 1675-1676. In *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*. Univerzita Palackého v Olomouci et al. 2008. s. 103 – 104.

¹³² Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Listina č. 5, 1678.

¹³³ Navíc bylo omezeno klauzulí, že se tak děje vzhledem k nedostatku poddaných a pouze za života vydavatele privilegia. Jeho potomci se vrátili k dřívější praxi tří robotních dnů. Podle urbáře z roku 1693 bylo vázáno robotou v Hořepníku 75 hospodářů.

¹³⁴ Na to, že zde existovala židovská škola, poukazuje i FIEDLER, J. *Židovské památky*. s. 71.

prodala celé hořepnické zboží v roce 1791 Václavu Bechyňovi z Lažan.¹³⁵ Byl to právě on, kdo umožnil městečku získat statut ochranně poddanského města, resp. městečka. Hned o tři roky později byl Hořepník povýšen na municipální město s trhy.¹³⁶

Na počátku 18. století došlo k dalším zásahům do městské správy - objevili se starší obecní, jejichž počet byl ustálen na tři osoby a v polovině století se zvýšil na osoby čtyři. V druhé polovině 18. století se omezil počet radních na šest osob, které se střídaly ve funkci purkmistra, a jeden z nich pak zastával funkci primátora. Další omezení počtu osob v jednotlivých funkcích přinesly josefínské reformy.¹³⁷ Podrobněji se touto problematikou zabývám ve své bakalářské práci.¹³⁸

Od poloviny 18. století působilo v Hořepníku, poměrně úspěšně, literátské bratrstvo, po němž se dochoval bohatý notový materiál. Duchem tohoto sboru byl v první polovině 19. století učitel Josef Kocián, který měl již dva podučitele, a také se už učilo ve třech třídách ve škole triviální.

Městská správa v Hořepníku existovala v takové podobě, jak je popsáno výše, až do konce feudálního zřízení. Revolučními událostmi a zrušením poddanství zanikly všechny zákony, které se k tomuto poměru vztahovaly a na místo vrchnostenského úřadu, rychtáře a konšelů byly císařským patentem z roku 1849 uzákoněny místní obce s volenými orgány (nástup městské samosprávy v čele se starostou a sborem obecních výborů) a Hořepník se definitivně zbavil své vrchnosti. Zanikl i pojem ochranného města. Zcela nový systém státní správy přinesl pak rok 1850, kdy byla zřízena okresní hejtmanství.

Dalšími majiteli Hořepníku do konce feudálního systému byli Josef Erben (1804), rytíř Anton von Petz (1807), Ignác Löffelmann (1813), Anton Rombald (1820) a Josef Pistorius (1836), který byl posledním držitelem statku Hořepník – Loutkov.¹³⁹

Z výše zmíněného popisu je patrné, že Hořepník má za sebou opravdu bohatou historii. Ta však polovinou 19. století nekončí,¹⁴⁰ ale jelikož další vývoj je mimo rámec mé práce, ponechávám ho stranou.¹⁴¹

¹³⁵ Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Listina č. 13, 1791.

¹³⁶ Pokud se podíváme o několi desetiletí zpět, zjistíme, že od roku 1720 byla tato lokalita označována jako neopevňené městečko se zříceninou Lautkov a v roce 1757 se Hořepník stal městem páté třídy. Viz KUČA, K. *Města a městečka*. s. 201.

¹³⁷ Z dalších funkcí jmenuji alespoň ty nejdůležitější. Městský rychtář měl dohlížet na pořádek ve městě, přičemž měl k ruce právního posla. Hospodářské záležitosti měl na starost městský účetní. Městský písař byl zároveň vedoucí pozemkových knih a sirotčích účtů.

¹³⁸ Viz SMRŽOVÁ, A. *Hořepničtí měšťané*. s. 16 – 18.

¹³⁹ FRANKOVÁ, L. *Archiv*. s. 14.

4. HOŘEPNIČTÍ MĚŠŤANÉ VE SVĚTLE SVATEBNÍCH SMLUV

4.1. Sňatek jako jeden z přechodových rituálů v měšťanském prostředí z raného novověku

I v období novověku, stejně jako dnes, se život člověka odehrával v několika uzavřených etapách, které se neustále opakovaly. Běh lidského života, bez výjimky začínající početím a narozením, končící smrtí, byl v podstatě stejný pro všechny společenské vrstvy. Právě narození člověka a snad ještě více jeho smrt byly zlomovými obdobími, v nichž člověk s naléhavostí hledal odpovědi na existenciální otázky. Sedlák přicházel na svět ve stejných porodních bolestech jako rytíř, chudřas neznal tajemství smrti a posmrtného života stejně jako zámožný aristokrat.¹⁴² Většina událostí životního cyklu byla vysoce ritualizována. Základní kostru těchto cyklů tvoří přechodové rituály, jež doprovázely narození, vstup do manželství a smrt. Tyto rituálové situace nejviditelněji reprezentovaly křestní, svatební a pohřební obřady.¹⁴³

Mezi jednotlivými životními rituály existoval zřetelný rozdíl z hlediska možnosti ovlivnit dobu jejich konání. Zatímco křestní a pohřební obřady reagují na biologické zákonitosti lidského života, vstup do manželství vychází více ze společenských potřeb. I proto šlechtické a panovnické svatby patřily mezi nejlépe organizované festivity.¹⁴⁴

¹⁴⁰ V revolučním roce 1848 bylo měšťanstvo ozbrojeno, avšak vznik organizované Národní gardy není v Hořepníku doložen. Zrušení poddanského systému se z města ochranně poddanského stalo město svobodné, zbavilo se všech povinností vůči vrchnosti a samo ztratilo vrchnostenská práva nad několika svými poddanými, o nichž byla zmínka již výše. V obecním majetku zůstal dvůr ve Skočidolovicích, který byl i nadále pronajímán, avšak nedorozumění s majiteli vedlo k myšlence statek na počátku 20. století prodat. K uskutečnění tohoto záměru však nedošlo. Městečko vlastnilo dvůr ve Skočidolovicích, který pravidelně najímalo židovským podnikatelům; ti zde zřídili vinopalnu a ke konci 18. století flusárnu. V téže době zřídila vrchnost v panském domě tkalcovnu vlny. Zdrojem příjmů pro město byly i obecní lesy patřící dvoru ve Skočidolovicích.

¹⁴¹ Následujícím vývojem městečka Hořepníku se poměrně podrobně zabývá FRANKOVÁ, L. *Archiv*, s. 14 a následující. Řadu informací je možno najít též na internetových stránkách samotného městečka Hořepník. Viz <http://www.horepnik.cz/index.php/cs/historie> [online]. Staženo 10. 12. 2010. URL: <http://www.horepnik.cz/index.php/cs/historie>

¹⁴² Viz BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl 2002. s. 266. ISBN 80-7185-417-4.

¹⁴³ K přechodovým rituálům dnes existuje velmi obsáhlá literatura, přičemž většina autorů navazuje na průkopnickou práci Arnolda van GENNEPA. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha 1997. Z nejvýznamnějších následovníků van Gennepa na poli kulturní antropologie je třeba zmínit alespoň Victora Turnera. Práce věnované ranému novověku vyšly z pera Edwarda Maira, Davida Crassyho či Roberta W. Scribnera.

¹⁴⁴ K tomu podrobněji BŮŽEK, V. *Věk urozených*, s. 265–323. Dále BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. a kol. *Dvory velmožů*. s. 80 – 98.

Důraz na závazný rituál obřadů spojených s životním cyklem byl zároveň i zřetelným distinktivním prvkem, který odlišoval prostředí urozených od ostatních vrstev společnosti. Narození, sňatek či smrt příslušníka panovnické rodiny stejně jako šlechtice musely odpovídat jeho společenskému postavení. Roli zde tedy hrála účast pozvaných hostů, nádhera a velkolepost, finanční zabezpečení, symbolika, organizace a další konstituenty. Pokud některý z nich chyběl, přestávala slavnost plnit svou distinktivní funkci, i když samozřejmě její primární, to je sociální, úloha byla splněna. Zdá se tedy být zřejmé, že přechodové rituály, které v nižších společenských vrstvách nemohly dosáhnout takové velkoleposti, nádhery a věhlasu (nelze však mluvit o tom, že by zůstávaly soukromými aktivitami jejích účastníků), získávaly v prostředí panovnických a šlechtických dvorů další politický, mocenský, sociální a kulturní rozměr.¹⁴⁵

Sňatek bývá chápán jako jeden z nejvýznamnějších momentů života každého jedince. Ještě více než dnes to však platilo v dobách minulých, kdy teprve uzavření sňatku znamenalo definitivní uznání dospělosti obou snoubenců. Muž uzavíral sňatek až tehdy, byl-li si jist, že je schopen zabezpečit svou rodinu, či že k tomu, např. jako potencionální dědic, bude mít předpoklady. A právě sňatek býval tím určujícím momentem, který rozhodoval o dalším sociálním zařazení jednotlivých osob. Věno nevěsty či zajištěné postavení ženicha představovaly rozhodující faktory pro postavení celé nově vzniklé rodiny.¹⁴⁶

Zatímco česká historiografie se problematice křtin a svateb téměř vůbec nevěnovala,¹⁴⁷ etnografie se jimi zabývá pouze jednostranně, z hlediska rodinných obřadů a obyčejů.¹⁴⁸ Nejenom v případě poddaných, ale i šlechty zůstává svatební a křestní obřad zcela na okraji badatelského zájmu. Svůj podíl na uvedené situaci nese především výpovědní hodnota pramenné základny, jež se v podobě matričních zápisů omezuje pouze na datum a výčet aktérů křtu nebo sňatku.¹⁴⁹ Více informací nám mohou poskytnout až svatební smlouvy dochované pro tu určitou lokalitu, které v sobě skrývají vzácné zápisy a které jsou cenným pramenem nejenom pro rodopisce, jimž poskytují hojnost materiálu ke genealogickému studiu

¹⁴⁵ Viz KRÁL, Pavel. Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století. *Opera historica* 10, 2003. s. 439 – 456.

¹⁴⁶ KLÁŠTERSKÁ, A. *Výběr partnera*, s. 145 – 147.

¹⁴⁷ Z historického hlediska na aktuálnost dané problematiky upozornil český překlad knihy BOLOGNE, J. C. *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na západě*. Praha 1997. ISBN 80-7207-054-1.

¹⁴⁸ K tomu FROLEC, Václav. *Svatební obřad, Současný stav a proměny*, Brno 1983; VOJANCOVÁ, Ilona. *Od svatby ke kolébce*. Pardubice 1995.

¹⁴⁹ Na okolnosti vzniku českých církevních matrik upozornil MAUR, Eduard. Církevní soupisy obyvatel v katolické a protestantské Evropě. *Historická demografie* 4, 1970. s. 4 – 18; TÝŽ. Církevní matriky jako historický pramen. *Sborník archivních prací* 20, 1970. s. 425 – 457; TÝŽ. O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům. *Historická demografie* 3, 1969. s. 13.

v době, kdy chybí záznamy v matrikách na farních úřadech,¹⁵⁰ ale i pro vědce, kteří se zabývají sociální historií a hospodářskými dějinami.

4.2. Svatební smlouvy jako pramen k dějinám městečka Hořepník

Svatební smlouva byla dokumentem, který upravoval manželské majetkové právo. A právě majetkové vztahy manželů byly předem určeny touto písemností uzavřenou před svatbou a upravující majetkové poměry novomanželů nejen během jejich společného života, ale i po smrti jednoho z nich, a byly jakýmsi předobrazem pozdějších závětí.

Na důležitost tohoto dokumentu upozorňuje množství, v jakém se v jednotlivých lokalitách dochovaly.¹⁵¹ Neméně důležitou roli hrály svatební smlouvy i v takovém městečku, jakým byl Hořepník, i když jich zde najdeme podstatně méně než ve městech. Přesto mají svou výpovědní hodnotu a lze je využít k přinejmenším částečnému poznání sociálních dějin a demografického vývoje. Pro období 1670 – 1800 se v SOkA Pelhřimov, AM Hořepník uchovalo celkem 36 svatebních smluv (viz tabulka 2), všechny formou zápisu do knihy svatebních smluv.¹⁵²

Tabulka 2: Počet hořepnických svatebních smluv podle let jejich sepsání

Rok	1671-1690	1691-1710	1711-1730	1731-1750	1751-1770	1771-1800
Počet	7	3	8	8	4	6

Všechny smlouvy jsou psány česky – novogotickou kurzívou, až na jednu, která je formulována v němčině.¹⁵³ Rozsah smluv je různý. Nejobsáhlejší dokumenty jsou

¹⁵⁰ DVORÁK, S. *Kniha smluv*. s. 33 – 59; EHL, J. *Kniha smluv* s. 46 – 52. Oba autoři nevyužili možnosti svatebních smluv a omezili se pouze na jejich výčet a registrové zpracování obsahu.

¹⁵¹ Srovnej NÁCOVSKÁ, P. *Svatební smlouvy*. s. 37 – 72. SIGLOVÁ, T. *Svatební smlouvy*. s. 27 – 45. Dále SLEZÁKOVÁ, H. *Svatební smlouvy*; ŠTĚRBOVÁ, B. *Vývoj sňatečnosti*. s. 97 – 139; DVORÁK, S. *Kniha smluv*. s. 33 – 59; EHL, J. *Kniha smluv*. s. 46 – 52.

¹⁵² Svatební smlouvy bývají uchovávány ve dvou formách: ve formě volné listiny a pak zápisu do knihy svatebních smluv. Mezi svatebními smlouvami v knize a na listinách je na první pohled patrný rozdíl. Zatímco v knize jsou zápisy stručnější, smlouvy na volných listech se vyznačují složitější formulací a v některých případech i ozdobným písmem v čele dokumentu. Pokud se ve městech dochovaly smlouvy v obou formách, lze v nich spatřovat ještě jeden rozdíl. V knize nalezneme téměř výhradně smlouvy mezi poddanými, zatímco na listiny sepisovali své smlouvy měšťané. Alespoň takto to uvádí Pavla Nácovská, která provedla sondu do svatebních smluv kutnohorských. NÁCOVSKÁ, P. *Svatební smlouvy*. s. 44. Svatební smlouvy mohly být též uzavírány ústní formou. Viz SIGLOVÁ, T. *Sirotcí a vdovy*. s. 3 – 40.

¹⁵³ Viz SOkA Pelhřimov, AM, Hořepník, *Kniha kontraktů I.*, inv. č. 25, kniha č. 11, s. 465 – 466. Svatební smlouva uzavřená mezi Václavem Moravcem na místě syna Johanna a Katharinou, vlastní dcerou pana Michaela Sprinzla, a to dne 15. září 1770.

rozepsány na jednom listu (tzn. dvě stránky formátu A4), nejkratší mají délku půl stránky. Nejvíce se vyskytuje rozsah stránky jedné.

Co se týká obsahu, mají zápisy v knize svatebních smluv do jisté míry ustálený, schematický charakter. Každá jednotlivá smlouva, v pramenech běžně zmiňovaná v plurálu jako „staly se smlouvy svatební“, se zpravidla skládá z několika částí. Pod nadpisem následuje datum podle církevního kalendáře, jména snoubenců a většinou jejich bydliště. Snoubenci jsou v naprosté většině uváděni jako syn či dcera nebožtíka se jménem otce, případně jako vdova či jako pozůstalá manželka se jménem bývalého manžela. Muži se často objevují bez jakéhokoli označení.¹⁵⁴ Za jménem ženy, pokud byla sirotek nebo vdova, následuje povolení vrchnostenským úředníkem. Pak jsou řešeny majetkové vztahy partnerů, kteří do manželství vstupují, a na konci smlouvy jsou většinou uvedena jména svědků. Je pravidlem, že čím bohatší osoby sňatek uzavíraly, tím opatrnější, složitější a přesnější byla formulace, týkající se majetkových vztahů.¹⁵⁵

Vzhledem k tomu, že uzavření jednotlivých smluv se aktivně účastnili konšelé a purkmistr, a to buď na straně svědků, nebo jako zástupci sirotka či vdovy, dá se usuzovat, že se tak zpravidla dělo před městskou radou na radnici.¹⁵⁶

Jednu z nejdůležitějších úloh hrál při sepisování svatebních smluv písař. Ten se pravidelně opíral o předlohu, kterou míval pečlivě opsanou ve své sbírce formulářů. Proto nepřekvapí, že základní schéma smluv, stejně jako i jiných písemností, je pořád téměř stejné. Pokud se písaři do textu vloudila chyba, nebo jestliže chtěl zápis opravit, použil vsuvky, popř. daný úsek škrtnul. To ale vždy tak, aby byl původní zápis i nadále čitelný.¹⁵⁷

Sňatečnost je demografický jev, který je více než ostatní charakterizován sezónností, tj. rozvržením sňatků v jednom roce do jednotlivých měsíců, což je zřejmé i v hořepnických svatebních smlouvách. Některá roční období obsahovala maximum, jiná minimum sňatků (viz tabulka 3). Velký podíl na tom měly ekonomické podmínky a spolu s tím pracovní vytížení lidí. Sňatky byly uzavírány tak, aby nebyly narušeny zemědělské práce a také aby

¹⁵⁴ Pokud se s nějakým označením v hořepnických smlouvách setkáme, je to termín „pocivý mládeneč“ nebo „slovutný muž“. Druhý jmenovaný se používal pro pojmenování vdovců, protože termín vdovec se vyskytoval ve svatebních smlouvách zcela ojediněle. Srovnej jednotlivé tituly s prací SIGLOVÁ, T. Svatební smlouvy. s. 33 a SMRŽOVÁ, A. *Hořepničtí měšťané*. s. 50.

¹⁵⁵ Srovnej jednotlivé smlouvy v SOkA Pelhřimov, AM, Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 431 – 479.

¹⁵⁶ Viz SIGLOVÁ, T. Sirotci. s. 3.

¹⁵⁷ K tomu více FOJTÍK, K. Svatba. s. 333 a 339.

nezasahovaly do některých částí církevního roku (předvelikonoční půst a advent).¹⁵⁸ Už od počátku sledovaného období se objevilo jedno zřetelné maximum v zimních měsících, především v lednu a únoru, kdy bylo uzavírání sňatků pravděpodobně spjato s celkovou atmosférou tohoto měsíce, který bývá spojován s veselím masopustu. Nezanedbatelný počet svatebních smluv spadá také do měsíců podzimních, a to hlavně do října a listopadu. Tento jev byl nepochybně spjat s ukončením polních prací, které přes léto zaměstnávaly obyvatele natolik, že byly svatby odkládány na příhodnější dobu. Sňatky nebyly uzavírány ani v březnu. Tento jev je též snadno vysvětlitelný, protože bezesporu souvisí s církevními předpisy, jež nepřipouštěly veselí spojené se svatebními obřady v době církevních svátků.¹⁵⁹

Tabulka 3: Počet hořepnických svatebních smluv podle měsíců (1674 – 1800)

Měsíc	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Počet	10	3	1	1	3	2	2	0	1	5	6	2

O místu, kde byly svatební smlouvy uzavírány, podávají především dokumenty sepsované na vesnici.¹⁶⁰ U svatebních smluv hořepnických obyvatel převládá jako místo uzavření svatební smlouvy Hořepník.¹⁶¹ V mnoha případech ale zmínka o místu vzniku dokumentu chyběla. To bylo pravděpodobně způsobeno tím, že smlouvy byly sepsány v Hořepníku, odkud pocházely obě strany, a tento fakt písař jako samozřejmost do smlouvy neuvedl.¹⁶²

Pokud je místo sepsání ve svatební smlouvě uvedeno, stojí většinou v závěru zápisu, a to v podobě: „...*pro lepší toho bezpečnost tyto smlouvy svatební v této knize městské vepsány jsou* ...“¹⁶³ Výjimečně se setkáme s místem uzavření smlouvy v čele u datace,

¹⁵⁸ Sezónním průběhem sňatečnosti se ve své studii zabývá Václav Hofman. Viz HOFMAN, Václav. Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století. *Historická demografie* 26, 2002. s. 81 – 100. ISSN 0323 – 0937.

¹⁵⁹ Srovnej SIGLOVÁ, T. Svatební smlouvy. s. 32 – 33.

¹⁶⁰ Více k tomu FOJTÍK, K. Svatba. s. 332 – 343. Též NÁCOVSKÁ, P. Svatební smlouvy. s. 44 – 45.

¹⁶¹ Samozřejmě se ale uzavíraly i sňatky „přespolní“. Nejednalo se však o muže, kteří by si do svého rodného domu přiváděli nevěsty z jiného města. S tímto případem jsem se setkala pouze dvakrát, většinou si totiž hořepnická měšťanka dovezla ženicha z jiného města. Srovnej NÁCOVSKÁ, P. Svatební smlouvy. s. 45.

¹⁶² Např. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 445. Svatební smlouva mezi Vitem Pelikánem a pozůstalou vdovou Dorotou na místě dcery Johany ze dne 28. ledna 1720.

¹⁶³ Např. tamtéž, s. 441. Svatební smlouva uzavřená mezi mláďencem Janem Moravcem a panem Václavem Křečanem na místě dcery Doroty z 16. ledna 1714.

to potom písař formuloval takto: „ ... *staly se smlouvy svatební ve městě Hořepníce mezi* ...¹⁶⁴ .

Vedle Hořepníku jsem v pramenech narazila i na jiná města,¹⁶⁵ v nichž však svatební smlouva sepsána nebyla. Jednalo se o královské město Pelhřimov, Jindřichův Hradec, Horní Cerekev a Pacov a dále se zde objevily tři lokality nacházející se v bezprostřední blízkosti městečka Hořepník: panství Březina, Vítovice a Loutkov.¹⁶⁶ Z těchto uvedených míst pocházel vždy ženich a nevěsta byla měšťankou Hořepníku. Ve dvou smlouvách bylo přímo uvedeno, že byly sepsány v městečku Hořepník. Tato skutečnost mě přivádí k závěru, že svatební listiny byly sepisovány v bydlišti nevěsty. Nasvědčují tomu i dvě smlouvy, které uváděly jako místo nevěstina trvalého pobytu Pacov¹⁶⁷ a Slavonice.¹⁶⁸

Základní informací, získatelnou ze svatebních smluv, je jméno obou zúčastněných stran, tj. ženicha a nevěsty. Jelikož bylo křestní jméno v dřívějších dobách považováno za hlavní, mohlo se stát, že stálo ve smlouvě bez příjmení.¹⁶⁹ Nicméně v mé sondě bylo již příjmení ke křestnímu jménu připojeno ve všech případech.¹⁷⁰ Vedle jména jsem ve smlouvě v řadě případů našla i zmínku o povolání novomanželů, popř. jejich rodičů. U žen bývalo zaměstnání zaznamenáváno pouze výjimečně, což dokládají i svatební smlouvy hořepnické. V nich jsem se totiž s povoláním ženy setkala pouze jedenkrát: jedna z žen, jmenovaných ve smlouvě (nešlo o nevěstu), byla rybářkou.¹⁷¹ Co se týká pracovní náplně mužů – ženichů, vyskytovaly se zápisy nepravidelně. Častější však byly zmínky o zaměstnání rodičů budoucích manželů, a to i tehdy, šlo-li již o osobu zesnulou. K nejvíce opakovaným

¹⁶⁴ Např. tamtéž, s. 432. Smlouva mezi Václavem Fialů a panem purkmistrem a pány radními na místě Anny, pozůstalého sirotka po Jiříkovi Masopustovi, ze dne 29. ledna 1674.

¹⁶⁵ Srovnej s městečkem Dašice. Viz SIGLOVÁ, T. Svatební smlouvy. s. 34 – 35.

¹⁶⁶ K těmto lokalitám více KUČA, K. *Města a městečka*. s. 201 – 204.

¹⁶⁷ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 471 – 472. Smlouva uzavřená mezi Karlem Mračanským a Janem Zikou v zastoupení své sestry Anny z 6. listopadu 1792.

¹⁶⁸ Viz tamtéž, s. 465-466. Svatební smlouva uzavřená dne 15. září 1754 mezi Václavem Moravcem na místě svého syna Johanna a Michaelem Sprinzelem, který zastupoval dceru Katharinu. Jedná se o jedinou smlouvu, jejímž jazykem byla němčina. Tuto výjimku lze snadno vysvětlit tím, že jde o vklad smlouvy, která byla uzavřena v již německých Slavonicích.

¹⁶⁹ Podrobněji SMRŽOVÁ, A. *Hořepničtí měšťané*. s. 27 nebo NÁCOVSKÁ, P. Svatební smlouvy, s. 45.

¹⁷⁰ Křestní jméno bylo dlouhou dobu jediným (nebo alespoň hlavním) označením osoby. Příjmení vznikala od 14. do 18. století, a to nejprve u šlechty, pak měšťanů a svobodných sedláků. Důvodem byla potřeba rozlišení lidí stejného jména v obci nebo jiném kolektivu, i když původně příjmení osobní jméno pouze doplňovalo a mělo až druhotný význam. Vytvářející se společnost a zdokonalování veřejné správy však vyžadovaly přesnou evidenci osob, takže seznamy sestavované podle křestních jmen již nebyly dostačující, ačkoli se s nimi můžeme setkat ještě v 18. století. Rozhodujícím se v oblasti onomastiky stal rok 1780, kdy u nás byla uzákoněna dědičnost a neměnnost příjmení. Podrobněji k tomu MOLDANOVÁ, Dobrava, *Naše příjmení*. Praha 1983. s. 11– 16.

¹⁷¹ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 460. Svatební smlouva mezi Kašparem Štolbou a vdovou Kateřinou Šlapalovou z 15. července 1746.

činností patřily funkce v městské správě, dále se objevilo řemeslo barvířské, mlynářské a mydlářské. Zastoupen byl i sládek.¹⁷²

Kromě informací o samotné nevěstě a ženichovi poskytují hořepnické svatební smlouvy i stručné zprávy o nejbližších příbuzných novomanželů. U mladých mužů a panen jsou to jména rodičů nebo alespoň jednoho z nich, u vdov jméno zemřelého manžela a u dívek – sirotek jméno poručníka. Starší, již finančně samostatní muži (popř. vdovci) stojí ve smlouvě bez zmínky o jejich bývalé rodině.¹⁷³

Při sepisování svatební smlouvy bylo samozřejmostí také zastoupení jednotlivých stran. Hořepnické svatební listiny nabízejí dvě varianty. Tou první a zároveň častější je, že obě strany vystupují při uzavírání smluv osobně. Tato situace nastává zcela samozřejmě u mužů, kteří již nevstupují do prvního manželství. To platí ovšem také pro ženy – vdovy. I ony podnikají běžně všechna jednání zcela samostatně. Zastoupení bylo běžné u mládence a naprosto nevyhnutelné u panny. Ti byli zastoupeni poručníky, kteří se většinou počítali do příbuzenstva.¹⁷⁴ Nejčastěji zastupoval své dítě otec, pokud byl již mrtev, tak matka. V hořepnické knize svatebních smluv jsem se setkala také s případy, kdy byla nevěsta zastupována vlastním bratrem,¹⁷⁵ švagrem,¹⁷⁶ strýcem¹⁷⁷ a dokonce byla dívka – sirotek zastupována purkmistrem a pány radními.¹⁷⁸ Zcela ojedinělý případ ve svatebních smlouvách

¹⁷² Viz tamtéž, s. 431 – 479.

¹⁷³ Na tomto místě je vhodné vysvětlit tzv. teorii celého domu, kterou rozebírá Richard van Dülmen. Základní jednotkou společenského života v raném novověku nebyla totiž rodina (v podobě, jaké ji známe dnes, vzniká až v 18. století), ale dům. Ten měl však širší význam než dnes. Domem se nerozuměl pouze vymezený či ohraničený prostor určený k obývání, nýbrž také společenství osob představované nejen pánem domu se ženou a jejich dětmi, ale všemi, kdo bydleli pod střechou domu a podléhali pravomoci pána domu. K tomuto společenství patřili vlastní, nevlastní i nemanželské děti, příbuzní, podruzi a výměnkáři, čeled' – čeledínové a děvečky, většinou svobodní, kteří vstupovali do služeb domu pouze na určitou dobu. Významnou roli hrála v domě pokrevní příbuznost, neboť dědit mohl pouze legitimní syn nebo legitimní dcera. Pojem rodiny, která označuje úzké společenství rodičů a dětí, se objevuje až koncem 18. století. Předpokládá ale jednak oddělení domu a majetku a jednak vyčlenění čeledi. Více k tomu VAN DÜLMEN, Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku I.* Praha 1999. s. 13 – 82. ISBN 80-7203-116-3.

¹⁷⁴ Srovnej s městečkem Dašice. Viz SIGLOVÁ, T. Svatební smlouvy. s. 35 – 36.

¹⁷⁵ Panna Anna byla při uzavírání svatební smlouvy dne 6. listopadu 1792 s Karlem Mračanským zastoupena svým vlastním bratrem Janem Zíkou, měšťanem pacovským. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 471.

¹⁷⁶ Výjimku při sepisování svatební smlouvy tvořila panna Anna, sirotek po Václavu Blehovi, která byla zastupována svým švagrem panem Hendrychem Preklem, a to dne 27. října 1735. Tamtéž. s. 452.

¹⁷⁷ Panna Marie Anna Flamichová byla při uzavírání svatební smlouvy dne 6. ledna 1770 s Ignáciusem Janouškem zastupována strýcem Martinem Hlaváčkem. Tamtéž. s. 468 – 469.

¹⁷⁸ „... strany jedné. A mezi vzácné poctivosti panem purkmistrem a pány radními na místě poctivé panny Anny pozůstalého sirotka ...“ Tamtéž. s. 432. Smlouva uzavřená mezi Václavem Fialů a panem purkmistrem a pány radními na místě panny Anny z 29. ledna 1674.

městečka Hořepník tvoří dokument, ve kterém je uvedeno, že nevěstu zastupuje její vlastní dědeček, a to i přesto, že nechybí informace o dosud žijící matce.¹⁷⁹

Další, neopominutelnou kategorií ve svatebních smlouvách tvoří svědci, kteří nevystupují všichni společně, ale ve dvou stranách, tedy svědci ženichovi a svědci nevěstini. Ve svatebních smlouvách městečka Hořepník se hovoří přímo o svědcích, či „dožadovaných svědcích“¹⁸⁰ nebo o „pánech a přátelích“¹⁸¹ ze strany nevěsty a ženicha,¹⁸² kteří byli při sepsání svatební smlouvy přítomni. Právě oni měli být zárukou toho, že uzavření sňatku nic nebrání, a proto se ho účastnil větší počet osob. Počet a význam svědků stoupal spolu s majetností a důležitostí osoby, která vstupovala do manželství. Nejčastěji vystupují jako svědci dvě až tři osoby,¹⁸³ často je však pouze uvedeno, že se smlouvy staly „za ouřadu purkmistrského pana ...“.¹⁸⁴ Ve svatebních smlouvách jsem se ale setkala i s vyšším počtem svědků – okolo pěti či šesti osob,¹⁸⁵ nikdy jich ovšem nebylo více jak deset.¹⁸⁶

Na místě dosvědčovali sepsání smluv přátelé ženicha a nevěsty, radní či spoluradní městečka Hořepník. Uváděni byli vždy na konci smlouvy, většinou dohromady (v jednom, maximálně dvou řádcích za sebou),¹⁸⁷ nebo ve dvou sloupcích podle stran.¹⁸⁸ Jména svědků

¹⁷⁹ Tamtéž. s. 439. Svatební smlouva uzavřená mezi Františkem Špačkem a Jiřikem Linhartkem, který zastupoval svou vnučku Juditu, a to 12. ledna 1706.

¹⁸⁰ Např. tamtéž. s. 473. Smlouva mezi Janem Šmejkalem a Petronellou, vlastní dcerou Josefa Pelikána, z 13. ledna 1782.

¹⁸¹ Označení „páni a přátelé“ se však neobjevuje pouze v měšťanském prostředí. Ve šlechtickém prostředí na tento výraz upozornil Václav Bůžek ve své studii Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta, kde se můžeme setkat se spojeními jako „dobré vlastnosti přátel“, „jeho šlechtičtí přátelé“ či „ve společnosti šlechtických přátel“. Více k tomu BŮŽEK, Václav. Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta (K otázce integračních procesů v habsburské monarchii). *Český časopis historický* 2, 2000. s. 261 – 291. ISSN 0862-6111. Otázkou zůstává, zda v obou prostředích vyjadřoval tento výraz totéž. Podrobněji BŮŽEK, Václav. „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku. *Český časopis historický* 4, 2002. s. 229-264. ISSN 0862-6111. Důkladně se této problematice věnuje také Petr Mařa ve své publikaci „Svět české aristokracie“, kde je „pánům a přátelům“ věnovaná samostatná kapitola. Viz MAŘA, Petr, *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*. Praha 2004. s. 641 – 656. ISBN 80-7106-312-6.

¹⁸² Např. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 442. Svatební smlouva mezi panem Václavem Křečanem a paní Kristýnou, pozůstalou vdovou po neb. Jiřím Vaňkovi, ze dne 14. října 1717.

¹⁸³ Tereza Siglová uvádí dokonce pro městečko Dašice až 23 svědků. Viz SIGLOVÁ, T. Svatební smlouvy. s. 36.

¹⁸⁴ Např. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 446. Smlouva mezi Janem Hájkem na místě syna Norberta a Petrem Fortinem na místě dcery Anny z 21. listopadu 1721.

¹⁸⁵ Např. tamtéž. s. 435. Svatební smlouva mezi Janem Pelikánem a panem Jakubem Jelínkem, otcem nastávající nevěsty, z 5. května 1676.

¹⁸⁶ Srovnej NÁCOVSKÁ, P. Svatební smlouvy. s. 47.

¹⁸⁷ Např. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 444. Svatební smlouva mezi Jiřikem Jeřábkem na místě syna Jana a Janem Vaňkem na místě dcery Anny Marie ze dne 22. listopadu 1718.

¹⁸⁸ Např. tamtéž. s. 475. Smlouvy svatební mezi ženichem a vdovcem Josefem Šmejkalem a nevěstou Annou Liškovou z 5. listopadu 1798. Pavla Náčovská uvádí, že se setkala též s případem, kdy byli svědci rozděleni podle pohlaví. Viz NÁCOVSKÁ, P. Svatební smlouvy. s. 47.

byla zapsána rukou písaře, na některých smlouvách stvrdili přítomní své svědectví podpisem. Pokud se ve svatební smlouvě podpis objevil, tak nečastěji v podobě tří křížků.¹⁸⁹

4.3. Hmotné a nehmotné závazky ve svatebních smlouvách

Jednou z nejdůležitějších informací, kterou svatební smlouvy poskytují, je peněžní hodnota, s níž obě zúčastněné strany do manželství vstupovaly a na jejímž základě můžeme sledovat úpravu majetkových poměrů snoubenců. Nejčastější formou této úpravy bylo vytvoření majetkového spoluvlastnictví, které chránilo majetek žen. Ty se tak mohly alespoň na papíře cítit rovny svým manželům.

Problematickou by se mohla jevit otázka, jak tuto hodnotu přesně pojmenovat – věno, výbava, či obvěnění?¹⁹⁰ Cílem této práce však není přesné vymezení těchto hodnot, nýbrž jejich srovnání, proto používám pouze termín věno, a to bez ohledu na to, zda ho přináší muž či žena a co obsahuje. Za věno pokládám každou hodnotu, která je do manželství vnesena.

Součástí svatebních smluv, v nichž nebyla zmiňována instituce věna, bývaly také tzv. výminky, se kterými se setkáme i v Hořepníku,¹⁹¹ a to i přesto, že věno opominuto nebylo.¹⁹² Výjimku tvoří hořepnické svatební smlouvy i tím, že ne vždy se výminky vyskytovaly u chudších měšťanů, jak píše ve své práci Pavla Nácovská.¹⁹³ Jako příklad uvádím smlouvu z roku 1717, která byla uzavřena mezi Kašparem Hájkem z Horní Cerekve a Václavem Orlem, který zastupoval svou dceru Annu. Zatímco ženich do manželství přinášel 300 zlatých, nevěstino věno se skládalo ze 100 zlatých, dvou volů a čtyř krav, ale s tou podmínkou, že pokud by do roka zemřela matka, otec si vyměňuje cínové nádoby.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Např. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 473. Svatební smlouva mezi Janem Šmejkallem a Petronellou, vlastní dcerou Josefa Pelikána, z 13. ledna 1782.

¹⁹⁰ Podrobněji se touto problematikou zabývám ve své bakalářské práci SMRŽOVÁ, A. *Hořepničtí měšťané*. s. 33 – 35. Též KLABOUCH, J. *Manželství a rodina*. s. 72; PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, s. 392 – 394, 412 – 416. Nebo HRUBÁ, Michaela. *Sňatek a zabezpečení nevěsty ve světle pramenů předbělohorských měst*. In *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice 2007. s. 22 – 23. ISBN 978-80-86046-97-6.

¹⁹¹ Např. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 432. Svatební smlouva mezi panem Václavem Fialů a panem purkmistrem a pány radními na místě Anny, pozůstalého sirotka po nebožtíku Jiříkovi Masopustovi, ze dne 29. ledna 1674. Ženich přináší do manželství mj. statek, z něhož si vyměňuje deset kop míšeňských: „... statek, co by jim oběma pán Bůh všemohoucí z práce jejich požehnati ráčil ... jen toliko z toho všeho ... 10 kop sobě vyměňuje.“

¹⁹² Na tomto místě se nabízí srovnání výminek v boskovických svatebních smlouvách, které zpracovala Hana Slezáková. Viz SLEZÁKOVÁ, H. *Svatební smlouvy*. s. 75 – 91.

¹⁹³ Srovnej NÁCOVSKÁ, P. *Svatební smlouvy*. s. 50.

¹⁹⁴ „... otec nevěsty do dne do roka dva voly a čtyři krávy věnuje a po dni po roce 100 zlatých věnuje. Mezi tím kdyby pan Bůh ve dni a v roce povolati ráčil ... její paní mateři cín dvanáct mís, dvanáct talířů, dvanáct stříbrných lžic sobě vyměňuje.“ Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 448.

Zprávy o věnech jsem v hořepnických svatebních smlouvách bohužel nenalezla v takové formě, která by umožňovala jejich statistické zpracování. Týká se to případů, kde byly přinášené předměty konkrétně vyjmenovány, což znemožňuje určit jeho peněžní hodnotu. Tato situace nastala pouze ve třech případech z celkového počtu 36 svatebních smluv městečka Hořepník. V ostatních dokumentech byla vedle konkrétního výčtu předmětů uvedena i finanční hodnota, která byla do nového svazku přinášena.

Rozepisované věno se vyskytovalo jak u žen, tak u mužů, a i jejich přínosy do společného života byly velmi podobné.¹⁹⁵ Předmětem věna byla ze strany nevěsty výbava, kterou tvořily zpravidla věci denní potřeby a ty nezbytné pro domácnost.¹⁹⁶ Ty byly doplněny i o obilí a dobytek,¹⁹⁷ popř. o peníze. Otec nevěsty se nejčastěji zavazoval k povinnosti vystrojit svatbu (k tzv. výpravě, která však nebyla blíže určena).¹⁹⁸ Co se týče přínosu manžela do „nového života“, bylo to podobné jako u žen. I muž přinášel předměty denní potřeby,¹⁹⁹ dobytek²⁰⁰, a jako součást přínosu je často uváděno řemeslo, kterému se vyučil.²⁰¹ Navíc se setkáme i s odkazy nástrojů potřebných pro výkon jejich povolání.²⁰² Předmětem věna z obojí strany mohl být také dědický podíl. Jak nevěsta, tak ženich na něj ale museli počkat až do rozdělení majetku po otcově, v mnoha případech i po matčině smrti. Setkala jsem se i s tím, že ženich poskytuje své budoucí manželce dům, bylo tomu ale i naopak, dále

¹⁹⁵ Srovnej přínosy do manželství ve svatebních smlouvách v práci Adély Smržové pro Hořepník, Hany Slezákové pro Boskovice a Pavly Náčovské pro Kutnou Horu; viz SMRŽOVÁ, A. *Hořepničtí měšťané*. s. 36 – 39, SLEZÁKOVÁ, H. *Svatební smlouvy*. s. 71 – 75 a NÁCOVSKÁ, P. *Svatební smlouvy*. s. 49 – 51. Popř. ještě SIGLOVÁ, T. *Sírotci a vdovy*. s. 32 – 33.

¹⁹⁶ Patřily sem předměty jako ložní prádlo a peřiny, plátno, ubrusy a ošacení (to je zpravidla dáváno více dívkám než chlapcům). Často se objevuje nádobí, především cínové.

¹⁹⁷ „*Naproti tomu otec nevěsty Jan Vaněk jak dceři své tak zeti nastávajícímu ... na domě svém 30 kop věnuje. K tomu 2 krávy i jalovici a 7 ovcí ...*“ SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 444. Svatební smlouva uzavřená dne 22. listopadu 1718 mezi vítovským mlynářem Jirkem Jeřábkem na místě syna Jana a Janem Vaňkem na místě dcery Anny Marie.

¹⁹⁸ Ze svatebních smluv se pouze dovídáme, že má být „*podle své možnosti*“, „*dle své vážnosti*“, „*slušná*“, popř. se mluví pouze o „*vypravení náležitě svatby*“, nebo o „*vejpravě svatební*“. Viz tamtéž. s. 431 – 479.

¹⁹⁹ Na rozdíl od dívek dostávali chlapci předměty denní potřeby v podobě zemědělského náčiní či nástroje potřebné v řemesle.

²⁰⁰ „*... a k tomu ovčích dobytka vosum kusů, statek, ...*“ Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 432. Svatební smlouva mezi slovatným mužem Václavem Fialů a panem purkmistrem a pány radními na místě sirotka Anny ze dne 29. ledna 1674.

²⁰¹ Např. „*... 20 kop, kterých pokud by ho pan Bůh všemohoucí dožívaje dne a roku z tohoto světa prostředkem časné smrti povolati ráčil při jeho paní matce pohledávati má řemeslo své barvířské, kteréž v padesáti kopech pokládá ...*“ Tamtéž. s. 433. Svatební smlouva uzavřená 18. června 1676 mezi poctivým mládencem Jakubem Cvikérem a mezi šlechtnou paní Zuzanou, pozůstalou vdovou po panu Valentinovi Štroholmovi.

²⁰² „*... příslibujíc tímto mým upsáním dle smluv svatebních nastávajícímu mému zetu p. Vojtěchu Licaunovi ... v hotovosti peněz 75 zlatých a 1 kotel železný do řemesla mydlářského dáti ...*“ Tamtéž. s. 455. Svatební smlouva z 28. ledna 1737 uzavřená mezi Janem Hájkem na místě dcery Františky a Vojtěchem Licaunem.

jsou to pole a louky.²⁰³ Další úpravou majetkových poměrů novomanželů bylo přijetí partnera „za plnomocnou hospodyní“²⁰⁴ nebo „plnomocného hospodáře“.²⁰⁵ Tím si manželé navzájem zajišťují skutečné hospodaření na statku před jinými osobami v případě úmrtí jednoho z nich.

Vyšší výpovědní hodnotu však mají smlouvy s cenovým ohodnocením věna, tedy smlouvy, ve kterých písař vyjádřil přesnou hodnotu věna. Za schůdnou cestu, která umožňuje vytvořit si alespoň představu o výši věn v městečku Hořepník v druhé polovině 17. století a po celé 18. století, považuji rozdělení jednotlivých účastníků svatebních smluv do několika skupin, a to podle výše peněžní hodnoty, kterou do manželství přinesli.

Tabulka 4: Snoubenci v Hořepníku podle výše věna (1674 – 1800)

Výše věna ve zlatých rýnských ²⁰⁶	Počet osob
0 - 10	4
11 - 20	8
21 - 50	17
51 - 100	7
101 a více	6
neudáno	30
celkem	72

Do první skupiny jsem zahrnula jednotlivce s věnem, které nepřesahovalo sumu 10 zlatých rýnských. Jedná se pouze o čtyři osoby z celkového počtu 36 svatebních smluv,

²⁰³ Jejich rozloha je většinou stanovena a ani v jedné smlouvě nepřesahuje velikost „pole pod tři strychy“. Např. „ ... kdyby ale jeho Norberta pán Bůh dříve k sobě z tohoto světa povolati směl, tehdy manželka jeho Anna, tu při panu tchánu svém místečko mítí má. A k tomu 1 kus pole k hájku u silnice pod 3 strychy mezi polma p. Jakuba Kratochvíla ji za věno náležiti má.“ Viz tamtéž. s. 446 – 447. Smlouva z 21. listopadu 1721 mezi Janem Hájkem, otcem ženicha Norberta, a Petrem Fortinem na místě dcery Anny.

²⁰⁴ „ ... že totiž to on vejš pravený Josef Šmejkal bere sobě ji Annu Liškovou za svou manželku a též do domku svého za spoluhospodyní uvádí.“ Viz tamtéž. s. 475. Svatební smlouva mezi Josefem Šmejkalem a Annou Liškovou z 5. listopadu roku 1798.

²⁰⁵ „ ... Naproti tomu ... zase nastávajícího nejmilejšího manžela svého přijímá do příbytku jejího ... za plnomocného hospodáře...“ Tamtéž. s. 433. Svatební smlouva uzavřená dne 18. června 1676 mezi Jakubem Cvikerem a paní Zuzanou, pozůstalou vdovou po Valentinovi Štroholmovi.

²⁰⁶ Pro lepší přehlednost jsem všechny měnové jednotky převedla na oficiálně užívaný zlatý rýnský, který se skládal z 60 krejcarů. K tomu podrobněji VOREL, Petr. *Od pražského groše ke koruně české: průvodce dějinami peněz v českých zemích*. Praha 2000. s. 240. ISBN 80-86182-36.3.

tj. ze 72 zúčastněných osob.²⁰⁷ Těch, které vstupovaly do manželství s peněžní hodnotou, bylo však „pouze“ 42. Úplně nejnižší suma, se kterou jsem se ve smlouvách setkala, bylo 5 kop míšeňských, tedy 5 zlatých a 50 krejcarů, a to hned u všech čtyřech osob.²⁰⁸ Ti, kteří do manželství přinesli majetek v hodnotě 11 – 20 zlatých rýnských, se stali reprezentanty druhé skupiny. Bylo jich celkem osm, z toho třikrát bylo přineseno věno v ceně rovných 10 kop míšeňských (11 zlatých a 40 krejcarů), dvakrát 12 kop (14 zlatých) a jednou 14 (16 zlatých a 20 krejcarů) a 15 kop (17 zlatých a 30 krejcarů) a jednou 20 zlatých. Třetí a zároveň nejpočetnější skupinu tvoří v souhrnu 17 osob, které přicházely s věnem v hodnotě 21 – 50 zlatých rýnských. Nejvyskytovanějším obnosem je 50 zlatých rýnských (minimálně osm případů).²⁰⁹ Další skupinu tvoří osoby s přínosem 51 – 100 zlatých. Těch bylo celkem sedm. Do poslední kategorie 101 a více zlatých rýnských lze zahrnout „pouze“ šest jednotlivců, což je ale více než obsahuje kategorie první.

V jednom případě se jednalo o částku 123 zlatých rýnských, které byly zmiňovány ve svatební smlouvě z 15. července 1746. Partnery při ní byli Kateřina Šlapalová, pozůstalá vdova po Vavřinci Šlapalovi, a „pocitivý mládenec“ Kašpar Štolba. S čím do manželství přicházel ženich Kašpar Štolba, nebylo ve smlouvě udáno, jisté však je, že vdova Kateřina Šlapalová svému manželovi poskytla k užívání dům se zahradou, pole a louku. Též přinesla částku 123 zlatých rýnských, která byla dále dělena mezi více osob.²¹⁰

S částkou 300 zlatých rýnských přicházely dokonce tři osoby. Šlo např. o „pocitivého mládence“ Kašpara Hájka, pozůstalého syna po Jiřím Hájkovi, který býval spoluprimátorem města Horní Cerekev. Ten roku 1717 pojal za manželku „pocitivou pannu“ Annu, dceru Václava Orla, spoluprimátora města Hořepník. Věno obou zúčastněných stran je přesně udáno a u obou osob je poměrně vysoké. Zatímco nevěsta přicházela do svazku manželského

²⁰⁷ Zajímavé je srovnání věn zkoumaných hořepnických smluv se smlouvami v Boskovicích, Dašicích a Kutné Hoře. Nejnižší hodnota věna v Dašicích představovala částku 4,6 zlatých rýnských, v Boskovicích částku 5 zlatých rýnských, která je srovnatelná s Hořepníkem, a nejmenší peněžní hodnota věna v Kutné Hoře byla překvapivě nejnižší – 4 zlaté a 36 krejcarů.

²⁰⁸ „... a k tomu na penězích 5 kop míšeňských ...“ Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 431. Svatební smlouva ze dne 9. ledna 1674 mezi Melicharem Veselým na místě syna Pavla a Martinem Křečanem. „... tři ovce a na penězích 5 kop míšeňských k tomu také vejpravu ...“ Tamtéž. s. 434. Smlouva mezi ženichem Jakubem Cvikérem (barvíř) a Martinem Křečanem na místě dcery Markyty ze dne 4. října 1677. „... a peněz 5 kop na svém domu k tomu ...“ Tamtéž. s. 435. Smlouva uzavřená 5. května 1676 mezi ženichem Janem Pelikánem a Jakubem Jelínkem. „... a jednu krávu ihned ji odevzdati připověděl a 5 zlatých jemu ženichovi na pomoc k vypravení svatby dátí přislíbil ...“ Tamtéž. s. 456. Smlouva mezi ženichem Vavřincem Šlapalem a Francem Špačkem na místě dcery Kateřiny ze dne 3. února 1739.

²⁰⁹ Podobně tomu bylo i v Kutné Hoře. Viz NÁCOVSKÁ, P. Svatební smlouvy. s. 52. Naproti tomu Hana Slezáková uvádí pro Boskovice jako nejfrekvencovanější částku deset a dvacet zlatých rýnských, což je podstatně méně než tomu bylo v městečku Hořepník. Viz SLEZÁKOVÁ, H. Svatební smlouvy. s. 70.

²¹⁰ SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 460 – 461.

s několika kusy dobytka a 100 zlatými, ženich přináší 300 zlatých.²¹¹ Tyto ojediněle vysoké částky svědčí o značném bohatství obou manželů. Tomu odpovídá také složitější formulace a způsob zápisu do Knihy kontraktů. Na důležitost smlouvy poukazuje i počet svědků – „řada přátel“, sousedé hornocerekvičtí a spoluprimátoři hořepnický a hornocerekvický. Mimo jiné je ve smlouvě zmíněno též jméno stávajícího majitele městečka Hořepník, hraběte Maxmiliána Quidobalda z Martinic. U žádné jiné hořepnické smlouvy tomu tak není. S obdobně formulovanou smlouvou jsem se setkala ještě v roce 1724, kde se též objevily částky 100 a 300 zlatých rýnských. S nižší sumou přichází nevěsta Lidmila Vorlová a s tou vyšší ženich Jan Kryštof Lešner.²¹²

V posledních dvou „nejbohatších“ smlouvách se mluví o částkách 411 a 500 zlatých rýnských. Účastníky první smlouvy byli „pocitivý mládenec“ Matěj Zeman a vdova Kateřina Blehová. Zajímavostí je, že ženich obvěnil svou manželku 30 zlatými rýnskými, což je oproti sumě 411 zlatých částka velmi zanedbatelná.²¹³ Nejbohatší svatební smlouva, ve které je zmíněna částka 500 zlatých rýnských, byla sepsána 6. ledna 1770. Tento případ je zajímavý tím, že ani jeden z novomanželů nebyla osoba ovdovělá (právě u nich se setkáváme ve svatebních smlouvách s vyššími peněžními hodnotami, než které přinášely osoby svobodné), a přitom přicházela s tak vysokou částkou. Zúčastněnými stranami byl Matěj Janoušek na místě syna Ignáciuse a Martin Hlaváček, strýc nevěsty Marie Anny Flamichové.²¹⁴

Na tomto místě se nabízí srovnání nejvyšších částek v městečkách Hořepník, Boskovice a Dašice s Kutnou Horou. V Hořepníku bylo nejvyšší věno vyjádřeno 500 zlatými rýnskými, v Dašicích 573 zlatými rýnskými a v Kutné Hoře pak 1150 zlatými rýnskými. Naproti tomu nejvyšší věno vyjádřené finanční hodnotou představovala v Boskovicích částka 100 zlatých rýnských, která se vyskytla dokonce jenom jednou. Je zajímavé, že malé poddanské městečko, jakým Hořepník byl, předčilo výši věna v boskovických svatebních smlouvách. Nicméně by bylo nesmyslnou činností vyvozovat nějaké ucelené závěry, neboť se jedná o velmi malé městečko, kde pracuji se zcela jinými čísly (tj. počty svatebních smluv) a hodnotami (tj. výše věna) než Tereza Siglová pro Dašice²¹⁵ a Hana Slezáková pro

²¹¹ Viz tamtéž. s. 448.

²¹² Tamtéž. s. 450.

²¹³ Tamtéž. s. 457 – 458.

²¹⁴ Tamtéž. s. 468 – 469.

²¹⁵ SIGLOVÁ, T. Svatební smlouvy. s. 27 – 46.

Boskovice.²¹⁶ Obě tyto lokality je možné srovnávat s tou, kterou sleduji já, neboť autorky se zkoumaným obdobím blíží tomu mému. Naproti tomu Pavla Nácovská se věnuje svatebním smlouvám z 16. století, přičemž velkou pozornost věnuje otázce věn a cen.²¹⁷

Tabulka 5: Růst věn v městečku Hořepník v letech 1674 – 1800

Rok	1674 - 1700	1701 - 1730	1731 - 1760	1761 - 1800
Velikost věna (průměr ve zlatých rýnských)	13	88	101	107

Na závěr této kapitoly bych ještě dodala, že výše věna s přibývajícím věkem rostla, ať šlo o hmotné či nehmotné závazky, což mohlo mít souvislost s růstem cen na celém českém území. Na tomto místě není možné opominout proces, který měl na celou tuto situaci vliv a který zachvátil Evropu v 16. století, tedy tzv. cenovou revoluci, která se projevila prudkým, ale nerovnoměrným růstem cen. První vlna zdražování zasáhla české země ve třicátých letech 16. století a dovršení procesu cenové revoluce nastalo na přelomu 16. a 17. století.²¹⁸ Jak je patrné z tabulky 5, ani takové městečko, jakým byl Hořepník, nebylo tohoto procesu ušetřeno.

4.4. Vstup ovdovělých osob do dalšího manželství

Jedním z pravidelně evidovaných údajů ve svatebních smlouvách, a to nejenom městečka Hořepník, je rodinný stav snoubenců. Pozornost poutají především sňatky, kdy je jeden ze snoubenců vdovec či vdova a druhý dosud svobodný. Jak často vstupovaly vdovy a vdovci do dalšího manželství, mohou do určité míry ukázat i svatební smlouvy.²¹⁹

²¹⁶ SLEZÁKOVÁ, H. *Svatební smlouvy*. s. 67 a následující.

²¹⁷ NÁCOVSKÁ, P. *Svatební smlouvy*. s. 37 – 72.

²¹⁸ Podrobněji se problematice cenové revoluce věnuje ve své studii KOSTLÁN, Antonín. „Cenová revoluce“ a její odraz v hospodářském vývoji Čech. *Folia Historica Bohemica 11*, 1987 (vyšlo 1988). s. 161 – 212.

²¹⁹ Co se týká pramenů a pracnosti jejich zpracování, je nutné upozornit na skutečnost, že problematika druhých sňatků je lépe a přesněji zpracovatelná metodou rekonstrukce rodiny z matrik. Pro městečko Hořepník jsou dochované matriky ve Státním oblastním archivu v Třeboni a jedná se o matriku křtů a sňatků z let 1673 – 1693 pro farnost Hořepník, dále je to matrika narozených, oddaných a zemřelých z let 1693 – 1743 a též matrika z let 1744 – 1779. Svatební smlouvy jsou pro sledování sňatečnosti méně přesné, protože je možné, že se v písemné podobě neuváděly u všech sňatků, ale pravděpodobně jen tam, kde se vyskytoval určitý majetek. Viz SMRŽOVÁ, A. *Hořepničtí měšťané*, s. 47 – 48.

Obecně se soudí, že uzavření dalšího sňatku bylo snazší pro muže. Ovdovělí hospodáři se ženili rychle zejména proto, aby do svého „opuštěného“ statku získali hospodyně a macechu pro své děti. Brzy po ovdovění se vdávaly také dědičky a ovdovělé hospodyně na selských usedlostech, a to zejména s mladými zájemci o získání zemědělské usedlosti.²²⁰ Horší podmínky pak měly chudé vdovy s dětmi.²²¹ Eduard Maur ale obecně soudí, že pokud starší vdovy nemohly nabídnout svůj majetek, vdávaly se jen velmi obtížně. Takové ženy zůstávaly již trvale vyřazeny z manželského života a často se musely živit příležitostnou prací nebo žít z milodarů, které poskytovali příbuzní, dědici, popř. společnost.²²² Existoval velmi malý počet ovdovělých žen, které by byly držitelkami měšťanských domů nebo selských usedlostí, a tak se stávalo, že se tyto ženy vracely do otcovského domu nebo hledaly útočiště u svých příbuzných.²²³

Ovdovělá žena nebo muž si zpravidla volili partnera mladšího a svobodného. Tím vznikala situace, kdy si mladá dívka vzala staršího vdovce a stala se tak podílníkem jeho jmění. Než její manžel zemřel, sama zestárla a jako bohatá vdova se vdala podruhé, přičemž si vybrala chudšího mladého muže. A celá historie se opakovala neustále dokola.

V hořeptnických svatebních smlouvách z let 1674 – 1798 se termín vdova, ve srovnání s označením vdovec, vyskytuje poměrně často. Uzavírala-li žena druhý nebo další sňatek, objevuje se ve většině smluv formulace „*paní ... , pozůstalá vdova po ...*“,²²⁴ časté je též označení „*poctivá vdova po ...*“, „*poctivá ovdovělá ...*“ či „*poctivá panna pozůstalá vdova*“.²²⁵ Jednou jsem ve svatebních smlouvách městečka Hořeptník dokonce narazila na výraz „*šlechtná matrona paní ... , pozůstalá vdova*“.²²⁶ Muži uzavírající druhý či v pořadí již další

²²⁰ Synové menších sedláků, kteří neměli to štěstí, že by zdědili otcovskou usedlost, se dostávali do obtíží ve snaze oženit se s takovou dívkou, která by odpovídala jejich sociálnímu postavení. Tito muži pak nalézali jistou kompenzaci za vhodné svobodné nevěsty ve vdovách. Pokud se jim naskytl výhodný sňatek s nějakou vdovou, neváhali ho využít. Podrobněji k tomu KLÁŠTERSKÁ, A. *Výběr partnera*. s. 158.

²²¹ Podrobněji HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard. *Dětství, rodina a stáří*, Praha 1990. s. 314.

²²² K tomu MAUR, Eduard. *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté*. *Acta Universitatis Carolinae* (dále AUC), *PhetH* 3, 1972. s. 51.

²²³ Na problematiku vdov pro venkovské prostředí upozorňuje také SIGLOVÁ, T. *Sirotci a vdovy*. s. 3 – 40.

²²⁴ „... předstoupil jest před ouřad purkmistrský poctivý mládenec Matěj Zeman s paní Kateřinou pozůstalou vdovou po neb. p. Martinovi Blehovi ...“ SOKAPelhřimov, AM Hořeptník, *Knihy kontraktů I.*, inv. č. 25, kniha č. 11, s. 457 – 458. Svatební smlouva ze dne 30. října 1743.

²²⁵ Např. „Léta 1732 dne 14. února staly se smlouvy svatební mezi poctivým mláďencem Antonínem Hřebíčkem jakožto ženichem strany jedné a poctivou pannou Barborou pozůstalou vdovou po neb. p. Jiříkovi Čapkovi nevěstou strany druhé ...“ Viz tamtéž. s. 451.

²²⁶ „... a mezi šlechtnou matronou paní Zuzanou pozůstalou vdovou po nebožtíku panu Valentinovi Štroholmovi ...“ Tamtéž. s. 433. Svatební smlouva z 18. června 1676 uzavřená mezi Jakubem Cvikérem a paní Zuzanou.

sňatek nesli v několika případech označení „vdovec“²²⁷ nebo byl uveden titul „slovutný muž pan“,²²⁸ popř. „slovutný a opatrný muž“²²⁹, který také poukazuje na jejich vdovský stav.²³⁰ Mnohokrát však nebylo zmíněno, zda jde o ovdovělého muže či ne. Občas se ve smlouvě objevila zmínka o dětech z předešlého manželství, což poukazuje na to, že smlouvu uzavřel vdovec.²³¹

Smluv, v nichž žena vystupuje v pozici vdovy, bylo pro městečko Hořepník pouze šest,²³² v ostatních případech vstupovaly do manželství panny. Co se týče mužů, není situace tak jednoznačná, jelikož u většiny ženichů nebylo možné jejich rodinný stav ze svatební smlouvy vyčíst. S termínem „vdovec“ jsem se setkala pouze dvakrát - poprvé ve svatební smlouvě z 15. června 1796 u jména Michal Pícha²³³ a podruhé v souvislosti se jménem Josef Šmejkal.²³⁴

Ve smlouvách nestojí ani to, zda jde o druhé, třetí či další manželství příslušné osoby. K získání této informace může opět posloužit rekonstrukce životního běhu daného člověka. Příkladem by mohla být Kateřina Špačková, dcera France Špačka, která svůj první sňatek uzavřela v roce 1739 s „poctivým mládencem“ Vavřincem Šlapalem.²³⁵ Toto manželství však netrvalo dlouho, maximálně sedm let, neboť už v roce 1746 vstoupila Kateřina Šlapalová, vdova po Vavřinci Šlapalovi, do svého druhého manželství, tentokrát s panem Kašparem

²²⁷ Např. „... těchto okolostojícnostech že on Michal Pícha jakožto vdovec ...“ Tamtéž. s. 474. Svatební smlouva z 15. června 1796 mezi Michalem Píchou a Petronellou Moravcovou, vlastní dcerou Václava Moravce.

²²⁸ Např. „... smlouvy svatební mezi slovutným mužem p. Karlem Mračanským měšťaninem hořepnickým jakožto ženichem ...“ Tamtéž. s. 471. Svatební smlouva uzavřená mezi Karlem Mračanským a Janem Zikou v zastoupení své sestry Anny z 6. listopadu roku 1792.

²²⁹ Např. „... staly se smlouvy svatební mezi slovutným a opatrným mužem p. Václavem Křečanem jakožto ženichem ...“ Tamtéž. s. 442. Svatební smlouva mezi Václavem Křečanem a Kristýnou, pozůstalou vdovou po Jiřím Vaňkovi, ze dne 14. října 1717.

²³⁰ Viz svatební smlouva mezi Jakubem Cvikerem a Martinem Křečanem na místě dcery Markyty ze dne 4. října 1677. Jakub Cviker je v této smlouvě označován jako „slovutný muž“, což samo o sobě ještě neznamená, že by byl vdovec. Nicméně sledujeme-li výskyt tohoto jména ve svatebních smlouvách, zjistíme, že ten samý muž uzavíral smlouvu a rok dříve, kde byl označován jako „poctivý mládenec“. Na základě této rekonstrukce lze tedy soudit, že označení „slovutný muž“ se skutečně užívalo pro vdovce. Viz tamtéž. s. 433 a 434.

²³¹ „... on Michal Pícha ... jedině tyto věci sobě vyjímá že svým vlastním dětem, první dceři učiní Lenoře podílu 10 zlatých, druhý Dorotě 15 zlatých poněvadž nejmín z toho užila, synovi Václavovi 10 zlatých ...“ Tamtéž. s. 474. Svatební smlouva z 15. června 1796 mezi Michalem Píchou a Petronellou Moravcovou, vlastní dcerou Václava Moravce.

²³² Jednalo se o tyto sňatky: mezi Zuzanou Štroholmovou a Jakubem Cvikerem (18. června 1676), Kristýnou Vaňkovou a Václavem Křečanem (14. října 1717), Dorotou Kestlerovou a Vítem Pelikánem (28. ledna 1720), Kateřinou Blehovou a Matějem Zemanem (30. října 1743), Dorotou Vaňkovou a Michalem Robem (9. ledna 1744) a Kateřinou Šlapalovou s Kašparem Štolbou (15. července 1746). Viz tamtéž. s. 431 – 479.

²³³ „... těchto okolostojícnostech že on Michal Pícha jakožto vdovec ...“ Tamtéž. s. 474. Svatební smlouva z 15. června 1796 mezi Michalem Píchou a Petronellou Moravcovou, vlastní dcerou Václava Moravce.

²³⁴ „... staly se smlouvy svatební mezi poctivým ženichem a vdovcem Josefem Šmejkalem...“ Viz tamtéž. s. 475. Svatební smlouva mezi Josefem Šmejkalem a nevěstou Annou Liškovou ze dne 5. listopadu 1798.

²³⁵ Viz tamtéž. s. 456. Svatební smlouva z 3. února 1739.

Štolbou, přičemž do „nového života“ přivedla svou čtyřletou dceru Annu.²³⁶ Přestože nevíme, kolik času uběhlo od smrti prvního manžela, je zřejmé, že šlo o společné soužití velmi krátké. I přesto tento příklad demonstruje, v jaké výši bylo možné rozmnožit svůj majetek v první polovině 18. století. Zatímco v roce 1739 vstupoval ženich do manželského svazku bez peněžní hodnoty a nevěsta přinášela pouze pět zlatých, roku 1746 už je ze strany nevěsty řeč o 123 zlatých rýnských.

Největším počtem byly v hořepnických svatebních smlouvách zastoupeny sňatky protogamní, tedy takové, kdy do manželství vstupují dva svobodní snoubenci. V průměru tvořily tyto sňatky více než 75 % z celého sledovaného období. Jde o potvrzení přednostních zájmů při výběru partnera. Svobodný člověk dával přednost svobodnému partnerovi, neboť je pravděpodobné, že mu bude odpovídat i věkem. V žádné smlouvě jsem se však nesešla s případem, kdy by manželství uzavíraly oboustranně ovdovělé páry.

Zajímavější je potom konfrontace zastoupení vdov a vdovců v městečku Hořepník, kdy zřetelně převažují vdovy nad vdovci (jedná se o poměr 3 : 1). K obdobným závěrům dospěla i Tereza Siglová pro městečko Dašice, která uvádí, že do svého prvního sňatku vstoupilo pouhých 16 dívek a 24 mládenců. Zbýlé dívky (z 206 nevěst) byly buď vdovami, nebo sirotky.²³⁷ Stejně tak i Hana Slezáková dospěla k závěru, že v boskovických svatebních smlouvách se vyskytují více ženy – vdovy (66) než muži – vdovci (47).²³⁸ Pavla Nácovská však pro Kutnou Horu uvádí, že smluv, v nichž žena vystupuje v pozici vdovy, bylo celých 55%, zatímco smluv, v nichž muž vystupuje jako vdovec, bylo více – 59%.²³⁹ Nutno ale podotknout, že posledně jmenovaná autorka pracuje se vzorkem z 16. století, zatímco příklady ostatních autorek jsou z doby pozdější.

²³⁶ Tamtéž. s. 460 – 461.

²³⁷ Viz SIGLOVÁ, T. *Svatební smlouvy*. s. 34. Podrobněji SIGLOVÁ, T. *Svatební smlouvy*. s. 41 – 43.

²³⁸ Viz SLEZÁKOVÁ, H. *Svatební smlouvy*, s. 48 – 50.

²³⁹ Viz NÁCOVSKÁ, P. *Svatební smlouvy*. s. 64 – 65.

5. KŠAFT JAKO SPECIFICKÝ PRAMEN K DĚJINÁM MĚSTEČKA HOŘEPNÍK

5.1. Úmrtí jako jeden z přechodových rituálů v měšťanském prostředí z raného novověku

Smrt, pokud nepřišla předčasně, uzavírala životní cyklus každého člověka. Byla očekávána s klidem a rezignací, byla všudypřítomná, bezvýjimečná a spravedlivá, neboť rušila všechny rozdíly mezi lidmi a všichni se s ní běžně setkávali v každodenním životě. V chápání raně novověké společnosti byl okamžik smrti často pojímán jako rozhodující moment pro další osud člověka v posmrtném životě, neboť smrt neznamenal žádný absolutní konec.²⁴⁰

Touhou každého člověka bylo zemřít ve vlastní posteli, obklopen příbuznými a přáteli. K tradičním obřadům umírání v domácím prostředí patřilo požehnání, které dával umírající pozůstalým členům rodiny, hlavně dětem. Osoba „na smrtelném loži“ se loučila s jednotlivými členy rodiny a všem dávala poslední rady a doporučení. Před odchodem „z tohoto světa“ bylo totiž důležité urovnat veškeré závazky nejen mezi umírajícím a příslušníky rodiny, ale i mezi sousedy a obcí. V lidovém povědomí bylo pevně zakotveno, že umírající musí předat pozůstalým všechn rodinný majetek včetně hotových peněz, šperků apod. a že nic nesmí zůstat skryto. Vedle uspokojení nebo vyrovnání majetkových závazků šlo především o usmíření a vzájemná prominutí rozmanitých vědomých nebo i nevědomých ublížení, skutečných nebo domnělých křivd mezi umírajícím a jeho okolím.²⁴¹

Úmrtí a pohřební slavnost jsou jedním z nejdůležitějších přechodových rituálů, jímž prochází člověk v průběhu své existence. Umírání bývalo většinou veřejnou záležitostí a rituály s ním spojené měly člověku pomoci se vyrovnat se světem v rovině náboženské i světské. V zásadě platila úměra, že čím výše ve společenské hierarchii daný šlechtic (šlechtična) stál, popř. čím více veřejných úřadů zastával, tím více se pohřební slavnost stávala veřejnou záležitostí a naopak. Veřejný či soukromý charakter pohřební slavnosti

²⁴⁰ Systematicky se této problematice věnuje ve své publikaci NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004. ISBN 80-70-21-397-3.

²⁴¹ Podrobněji k tomu již zmiňovaná NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt*, s. 184 – 191. Nebo VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život I*. s. 224 – 236.

ovšem mohly ovlivňovat i další faktory – jako např. pohlaví, osobní přání zesnulého, náboženská či politická situace v zemi.²⁴²

Smrt znamenala zpřetrhání všech reálných vztahů, které tvořily kontext života člověka. Bylo třeba se s ní smířit, zajistit uzavření duchovní a hmotné pozůstalosti zemřelého a převzít odpovědnost za řádné rozloučení s ním. Jako pokus zemřelého o komunikaci s budoucími pokoleními lze chápat různé odkazy, které šlechtici (a nejenom oni) před svou smrtí činili. Často šlo o dary církevním institucím, kterými však zároveň předpláceli svým duším snadnější cestu přes očistec do ráje. Peněžité odkazy se týkaly rovněž šlechtických přátel a poddaných osob. Také pozůstalí zůstávali se zemřelým v kontaktu i po jeho smrti, a to prostřednictvím modliteb, zádušních mší či osobních vzpomínek.²⁴³

Dějiny smrti se staly jedním ze stěžejních témat francouzské školy Annales. Tím, kdo je dnes považován za největšího znalce této problematiky, je Philippe Ariès se svou dvoudílnou publikací *Dějiny smrti*.²⁴⁴ Z francouzských autorů není možné opominout ještě Michela Vovella a P. Chaunu, kteří se zabývali analyzováním závětí. Dalším důležitým autorem, který se věnoval některým z nejvýznamnějších aspektů smrti, byl Douglas J. Davies v knize *Stručné dějiny smrti*.²⁴⁵ Z českých autorů se všeobecně tomuto tématu věnovala již výše zmiňovaná Alexandra Navrátilová,²⁴⁶ dále badatelský kolektiv kolem Václava Bůžka – např. Pavel Král, který se problematikou smrti zabýval ve šlechtickém prostředí.²⁴⁷ Podoby smrti na příkladu měšťanů ukazuje ve své disertační práci také Tomáš Malý.²⁴⁸

Již od druhé poloviny 19. století se předmětem zájmu historiků (především těch kulturních) staly prameny pozůstalostní agendy, kterým se dostalo své obliby v posledních 30 letech. Historici směřují svou pozornost především na inventáře pozůstalostí a testamenty, jimž patří nezastupitelné místo mezi prameny dějepiscectví každodenního života. Hlavním důvodem je jejich materiálové bohatství.

Ve srovnání s pozůstalostními inventáři zůstávají testamenty do jisté míry opomíjeny, jejich využívání v tematicky samostatně koncipovaných studiích je mizivé a dosud se nestaly

²⁴² O tom více KRÁL, Pavel. Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti. *Opera historica* 8, 2000. s. 315 – 332. ISBN 80-70-40-384-5.

²⁴³ Tamtéž, s. 330.

²⁴⁴ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti I*. Praha 2000. ISBN 80-7203-286-0. ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti II*. Praha 2000. ISBN 80-7203-293-3.

²⁴⁵ DAVIES, Douglas J. *Stručné dějiny smrti*. Praha 2007. ISBN 978-80-7207-628-4.

²⁴⁶ NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt*.

²⁴⁷ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice 2004. ISBN 80-7040-697-6. Nebo TÝŽ. *Mezi životem a smrtí*.

²⁴⁸ MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací : (brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století)*. Brno 2009. ISBN 978-80-86488-60-8.

předmětem badatelského zájmu v takové míře jako inventáře.²⁴⁹ I když už bylo o kšaftech publikováno poměrně dost studií a spisů, většinou se jedná o velká královská města,²⁵⁰ zatímco menší lokality zůstávají opomíjeny. Důvodem tohoto „nezájmu“ může být to, že ve srovnání s nimi neposkytují tak podrobný přehled o rozsahu jmění testátora. Pro inventáře je charakteristický relativně úplný výčet majetku, zatímco poslední vůle je z tohoto hlediska záležitostí úzce výběrovou. I přesto, že nejsou kšafy tak podrobné jako inventáře pozůstalostí, jejich výpovědní hodnota je mimořádně cenná. Nicméně i takové písemnosti pozůstalostní agendy, jakými kšafy jsou, mají oproti inventářům své výhody, protože se nesoustředí pouze na předměty v domě, ale mají mnohem širší prostorový záběr a lze je využít i pro zformování geografického horizontu obyvatel města. Kšaft jako historický pramen odhaluje právní i mezilidské vztahy a umožňuje poznání sociálních, hospodářských a kulturních podmínek té doby, z níž pochází. Mj. lze na jejich základě řešit i otázky náboženské; podle odkazů k zádušním kostelům, klášterům a jiným podobným organizacím můžeme totiž sledovat náboženské poměry a vztahy jednotlivých měšťanů k chudým či nemocným lidem, jak bude ukázáno v jedné z následujících kapitol. Kromě výše zmíněných poměrů nastiňují testaments také problematiku dějin rodiny a příbuzenských vztahů.²⁵¹

5.2. Testamentární proces a charakter kšaftů

„Kšaft nic jiného není, než lidského aumyslu a vůle spravedlivé a poslední pronešení o tom, což by kdo chtěl, aby po jeho smrti držáno a zachováno bylo.“ Takto je definována poslední vůle podle práva Pavla Kristiána z Koldína.²⁵² Závěť neboli testament se v dobových písemnostech označuje jako „kšaft“, „list kšaftovní“, „poslední vůle“, „zřízení“, „pořízení“,

²⁴⁹ Na možnosti využití těchto pramenů upozorňuje ve své studii PEŠEK, J. *Knihy a knihovny*. s. 247 – 282.

²⁵⁰ Kšafy v severozápadních Čechách zpracovala HRUBÁ, Michaela. *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*. Ústí nad Labem 2002. ISBN 80-7044-440-1. Pražskými testaments se zabývali RATAJOVÁ, J. *Pražské testaments*. s. 90 – 127. A PEŠEK, J. *Knihy a knihovny*. s. 247 – 282. Pro Chrudim a Brno se o zpracování těchto pramenů zasloužil Tomáš Malý. Např. MALÝ, Tomáš. *Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži*. s. 13 – 36. *Královéhradecké poslední vůle* rozebrala ve své bakalářské práci FIŠEROVÁ, B. *Měšťané Hradce Králové*. A těmi čáslavskými se zabývala též studentka Univerzity Pardubice SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*.

²⁵¹ HRUBÁ, Michaela. *Možnosti studia inventářů pozůstalostí a testaments v královských městech severozápadních Čech*. In Michaela Hrubá (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000. s. 7 – 33. ISBN 80-7044-306-5.

²⁵² JIREČEK, Josef (ed.). *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jejich summou od M. Pavla Kristiána z Koldína*. Praha 1876. s. 130. Tato Koldínova sbírka určovala právní kulturu až do konce 18. století, přestože ani Obnovenému zřízení zemskému nelze upřít jistý vliv na dědické otázky. I když se zřízení věnuje šlechtickým testamentsům, jeho ustanovení byla respektována i ve městě.

„dání pro smrt“ nebo „poručení“.²⁵³ Při psaní poslední vůle se lidé loučí s pozemským světem. Zabývají se v ní především vypořádáním svého majetku a občas si vzpomenu i na dobročinnost. Úkolem pozůstalých pak je, aby přání mrtvého splnili, ať bylo jakékoli. Ojedinělost tohoto dokumentu jako historického pramene spočívá v tom, že přes svou úřední povahu a formalizovanou podobu v sobě nese individualitu svého tvůrce, kterou u jiných pramenů zjistíme jen stěží. Víme-li, co testátor žádá či nařizuje ve své závěti, můžeme odkrýt jeho myšlenky, pocity a vztahy.

Jednou z dalších výhod testamentů je i četnost, v jaké se dochovaly, což umožňuje jejich komparaci a statistické zpracování. Neposkytuje ale tak podrobný přehled vlastnictví zůstavitele, jak už bylo řečeno výše, jako pozůstalostní inventáře, pro které je typický relativně úplný výčet majetku. Využití testamentů místo neexistujících inventářů je samozřejmostí pro historiky středověku.²⁵⁴

Kšaft je z právního hlediska soukromoprávní pořízení, které je specifické tím, že nabývá platnosti až po smrti zůstavitele, z jehož iniciativy také vznikal. Tento dokument byl sepisován hned ze dvou důvodů: jednak čistě praktických, tedy zabezpečit majetek, který se umírajícímu podařilo za svůj život nashromáždit,²⁵⁵ a jednak duchovních. K povinnosti správného křesťana totiž náležela příprava na dobrou smrt, jejíž součástí bylo i včasné pořízení poslední vůle. Umírající se tak snažil přilepšit si v situaci, kdy každého čekal boj o spásu duše. Philippe Ariès však považuje kšaft za „církvi vynucený akt víry“ a chápe ho jako prostředek ke spáse.²⁵⁶ Nicméně bylo důležité uspořádat světské záležitosti co možná nejlépe, aby mohl umírající s klidným svědomím předstoupit před Boha.

Na tomto místě bych chtěla podotknout, že Tomáš Malý s Philippem Ariès nesouhlasí. Nedomnívá se totiž, že by absence testamentu byla vnímána jako hřích, protože městské právo takovému předpokladu odporovalo. V případě nesepsání testamentu totiž podrobně stanovovalo možnosti pro ty, kteří zemřeli bez závěti. Tomáš Malý také poukazuje na to, že kšaft mj. sloužil jako určité vyjádření sociální pozice kšaftujícího, který tímto způsobem dával

²⁵³ Viz RATAJOVÁ, J. *Pražské testamenty*, s. 90.

²⁵⁴ K tomu JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽALOVÁ, Eva. *Pozdně středověké testamenty v českých městech; prameny, metodologie a formy využití*. Praha 2006. ISBN 80-86197-72-7.

²⁵⁵ V jednotlivých kšaftech však testátoři neopomínali dodat, že tento majetek získali od Boha. Viz SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, *Kniha kontraktů I.*, inv. č. 25, kniha č. 11, s. 551 – 638. A ve spisech – viz SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, *testamenty (1645 – 1758)*. Tamtéž. *Testamenty (1760 – 1779)*. Tamtéž. *Testamenty (1780 – 1803)*.

²⁵⁶ Viz ARIÈS, P. *Dějiny smrti I.* s. 234 – 236.

najevo, že umí zacházet s právní tradicí města. Šlo tedy nejen o majetkové vypořádání a spásu duše, ale zároveň o příležitost vstoupit do veřejné správy prostřednictvím tohoto aktu.²⁵⁷

I samotní měšťané uvádějí jako hlavní důvody vyhotovení poslední vůle zpravidla praktické potřeby. Většina testátorů používala jako úvodní slova: „... *Já ... v nemoci postavený, umínil sem sobě při dobrém a zdravém rozumu, čerstvé a neproměnitelné paměti mezi mejma dědici následující poslední mou vůli učiniti...*“²⁵⁸ Nebo „... *já ... v nemoci postavený... nechtěje aby po mé smrti mezi mými dětmi a přáteli nějaké nevole nepovstaly...*“²⁵⁹ Ze slov stylizovaných v této podobě je patrné, že zabránění sporů mezi pozůstalými se stalo ve slovech kšaftujících jednoznačnou prioritou. Snažili se touto metodou zajistit svůj majetek, k čemuž je vedly často komplikované majetkové poměry, způsobené například několikerým manželstvím, které by zřejmě způsobily potíže při následném dělení pozůstalosti. Kromě uspořádání majetku a stanovení dědiců bylo cílem testamentu zabránit pozůstalostním sporům a zajistit péči o případné sirotky prostřednictvím poručníků.

Velkou pozornost věnuje posledním vůlím Kristián Koldín,²⁶⁰ který přesně definuje podmínky sepsání právoplatného kšaftu i způsob jeho zveřejnění a případného napadení.²⁶¹ Podle něho mohl poslední pořízení činit každý samostatný a přičetný muž a žena, kteří měli o čem kšaftovat a kterým to městské právo výslovně nezakazovalo.²⁶² Toto zřízení bylo plně věcí iniciativy kšaftujícího. Většinou bylo formulováno v domě testátora, a to u jeho lože, anebo mohl člověk využít práva přednést závěť před městskou radou. Tak se dělo, byl-li člověk zdrav. Nemocný měšťan pak zažádal o zaslání důvěryhodných osob, které by kšaft vysvědčili a jejichž svědectví nebylo možno jen tak zpochybnit. Nejčastěji se tak dělo tímto, či jemu podobným způsobem: „... *jsauce nemoci těžkou od Pána Boha navštívený dožádal se nás níže podepsaných, abychom jeho poslední pořádnost ještě za dobrého rozumu a čerstvé*

²⁵⁷Více k tomu MALÝ, Tomáš. Co nabízejí (raně novověké) testamety? s. 263 – 264.

²⁵⁸ Poslední vůle Josefa Moravce ze dne 27. července 1789. Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 619 – 620.

²⁵⁹ Kšaft Jiřího Špačka ze dne 12. září 1726. Tamtéž. s. 562.

²⁶⁰ Pavel Kristián z Koldína se narodil v roce 1530 v rodině klatovského měšťana. Studoval na Karlově univerzitě, kde získal v roce 1552 titul mistra svobodných umění. O pět let později obdržel od Ferdinanda I. erb a přídomek z Koldína. Dva roky působil jako písař na Novém Městě pražském a od roku 1565 byl staroměstským kancléřem. Rada mu svěřila vypracování zákoníku, jehož osnovu předložil roku 1569. O deset let později byl zákoník vydán tiskem pod názvem „Práva městská království českého“. Více k tomu JIREČEK, J. *Práva*.

²⁶¹ Viz tamtéž. s. 129 – 198.

²⁶² Právo kšaftovat neměli lidé duševně choří, nezletilí (za nezletilé pokládal Koldín muže do osmnácti a ženy do patnácti let), osoby od narození hluché, němé, nebo ty, které byly v moci jiného člověka, a lidé odsouzení k trestu smrti. Viz tamtéž, E. II. – E. VI.

dobré paměti vyslechli... „²⁶³ Někdy se kromě vyslechnutí objevuje ještě žádost umírajícího o zapsání toho všeho: „... dožádal se nás níže podepsaných, bychom jeho pořádnost vyslyšeli a na papír postaviti sobě nestížili...“²⁶⁴

Originály listin psal buď sám testátor, který je také někdy předkládal městské radě, nebo městský písař podle předlohy napsané testátorem, či podle jeho diktátu. Tento způsob byl běžnější v případech, kdy testátorem byla žena. Jak uvádí ve své studii Petr Rak, testament napsaný ženinou vlastní rukou byl zcela výjimečný.²⁶⁵ I přesto jsem v hořepnických posledních vůlích narazila na jednu, kterou si žena sepsala sama. Jedná se o testament Rozyny Jelínkové, který je formulován velice stručně a u kterého nenajdeme ani datum jeho sepsání (uvedeno je pouze datum přečtení kšaftu - tj. publicatio, a to 4. června 1734), ani podpisy svědků. I když je v textu řečeno „... dožádala jsem se p. purkmistra pánů, aby mě navštívil...“, konkrétně jmenována není žádná úřední osoba, a to ani v závěru, kde je uvedeno pouze jméno testátorky.²⁶⁶ Dalším způsobem pořizování závětí bylo ústní oznámení svědkům, kteří ji po smrti kšaftujícího přednesli v radě. Spolu se svědky se ve většině případů dostavil i písař, čímž bylo jeho rukou zajištěno, že i ústní vůle dojde svého řádného naplnění.²⁶⁷

V průběhu 18. století měšťané pravidelně uvádějí sepsání testamentu vlastní rukou, což mj. odráží i vyšší sociální status testátorů.²⁶⁸ I hořepničtí měšťané si své poslední vůle sepisovali sami, nicméně to nebylo pravidlem a ve většině případů figuroval písař, který vše sám zaznamenával. Tento fakt lze odůvodnit tím, že velká část kšaftů byla pořizována v době bezprostředně před smrtí kšaftujícího či v době jeho těžké nemoci.

Originály listinných pořízení testamentů byly ověřovány vlastnoručními podpisy testátora a svědků, sepisoval-li si měšťan závěť sám, měl k ní také připojit svou pečeť, která byla později doplněna i o pečeť svědků.²⁶⁹ Pečeť byla jedním z možných způsobů ověření pravosti testamentu – jednak sloužila k uzavření posledního pořízení, aby byl jeho obsah utajen nepovolaným osobám, a dalším důvodem přikládání pečeti bylo potvrzení toho, že obsah kšaftu odpovídá názorům jeho pořizovatele. O použití pečeti informoval většinou sám testátor na závěr svého pořízení, a to slovy: „Což vejš jmenovaní páni jasně a srozumitelně

²⁶³ SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 633 – 635. Poslední vůle Karla Mračanského z 6. dubna 1796.

²⁶⁴ Poslední vůle Jiřího Pelikána z 29. srpna 1791. Viz tamtéž, s. 625 – 627.

²⁶⁵ Viz RAK, P. Kadaňské knihy trhů a testamentů. s. 66.

²⁶⁶ Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 21.

²⁶⁷ Viz MALÝ, Tomáš, Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži. s. 17.

²⁶⁸ O tom tamtéž.

²⁶⁹ JIREČEK, J. *Práva*. D. XLIII.

*od něho vyslechnauce ... a pro podstatu, stálost i bezpečnost toho všeho vlastníma rukama se podepsali a své užívající pečeti přitiskli.*²⁷⁰

Použití pečeti ale záviselo především na tom, zda je testátor i svědci měli k dispozici. Někdy pečetil pouze svědek,²⁷¹ pokud někdo pečeť nevlastnil, mohl požádat o zpečetění prostřednictvím jiného souseda.²⁷² Ženy mohly k ověřování písemností používat pečeť bývalého manžela, anebo svou vlastní, což ale nebylo v zavedené praxi běžným zvykem.²⁷³ S pečetěmi hořepnických měšťanů se setkáme v poměrně hojném počtu, ale pouze jedná-li se o pečeti svědků. Na pečeť kšaftujícího jsem narazila pouze dvakrát, a to v souvislosti se jménem Josefa Moravce, radního města Hořepník,²⁷⁴ a se jménem Ignácia Václava Damonta, obyvatele královského města Německého Brodu.²⁷⁵

Michaela Hrubá uvádí, že u bohatých erbovních měšťanů se často setkáme s přitisknutím 2 – 3 pečeti dožadovaných svědků. I na základě prozkoumání hořepnických testamentů je možné odvodit přímou souvislost mezi počtem použitých pečeti a majetkovou situací daného měšťana. Maximální počet pečeti svědků v rámci jednoho dokumentu byl sice jenom dva, ale vždy se vyskytovaly v posledních vůlích, kde narazíme na vyšší částky odkazů. Týká se to pouze sedmi testamentů těchto měšťanů: Ignácia Václava Damonta,²⁷⁶ Jana Vorla,²⁷⁷ Matěje Míky,²⁷⁸ Josefa Jelínka,²⁷⁹ Josefa Moravce,²⁸⁰ Jana Hoška²⁸¹ a Adama Kralertha.²⁸² Jako příklad je možné uvést poslední vůli již vícekrát zmiňovaného Ignácia Václava Damonta, který „... *se toliko mou vlastní rukou podepsal a obyčejný pečeť přitiskl, nýbrž také níže psaných pánů svědků (dvou – pozn. autorky) dožádal by vedle mě uno actu continuo (v jednom okamžiku – pozn. autorky) se podepsali a svoje obyčejné pečeti přitiskli. Však ale sobě a svejm dědicům beze vsí škody, outrat a zaneprázdnění.*“²⁸³ Z dochovaných hořepnických testamentů ve formě listiny bylo ve zkoumaném období (tj. v 18. století)

²⁷⁰ Poslední vůle Matěje Míky z 24. října 1775. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1760 – 1779), fol. 16.

²⁷¹ K tomu RAK, P. Kadaňské knihy, s. 66.

²⁷² Viz MALÝ, T. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži. s. 17.

²⁷³ O tom SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*. s. 25.

²⁷⁴ Viz SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 37 – 38.

²⁷⁵ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 29 – 32.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ Tamtéž. fol. 57.

²⁷⁸ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1760 – 1779), fol. 16.

²⁷⁹ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 22 – 23.

²⁸⁰ Tamtéž. fol. 37 – 38.

²⁸¹ Tamtéž. fol. 45 – 46.

²⁸² Tamtéž. fol. 66 – 67.

²⁸³ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 29 – 32.

zpečetěno pouze sedm již výše zmiňovaných posledních vůlí, jinak pečeť většinou sloužila k uzavření písemností.²⁸⁴

Následující fázi testamentárního řízení vystihují tato slova Koldínova zákoníku: „Po jejichžto takovém a tak pořádném vysvědčení kšaft ten vůbec se vyhlásí, jednomukaždému, kdožby toho požádal, a kolikrát by toho potřeba ukazovala, přečten bude.“²⁸⁵ Znamená to tedy, že další krok procesu spočíval ve vysvědčení a přečtení kšaftu (publicatio testamenti), aby se obyvatelé daného města seznámili s jeho obsahem. Písemný kšaft byl otevřen a četl se v městské radě za přítomnosti dědiců a svědků. Jednalo-li se o ústní závěť, přišli ji svědkové oznámit dědicům a radním.

Doba, která uplynula mezi sepsáním testamentu a jeho publikací, byla samozřejmě závislá na tom, jak dlouho před smrtí testátor závěť pořídil. V hořepnických kšaftech bylo v první polovině 18. století datum „publicatio testamenti“ evidováno zcela výjimečně, avšak od 70. let se s ním setkáváme již pravidelně. Podobně je tomu i s datem předložení městské radě, které předcházelo datu publikace. Do konce 60. let 18. století jsem se s tímto datem setkala pouze v jedné smlouvě (v kšaftu Jana Jindřicha Prekla),²⁸⁶ zatímco od let 70. nebylo datum předložení radě zaznamenáváno jen zcela výjimečně. Obdobná praxe byla doložena také v Kadani,²⁸⁷ Lounech, Litoměřicích a Ústí nad Labem, kde byl testament zpravidla hned po sepsání odevzdán do rukou zástupců městské rady (v Litoměřicích kmetského soudu), čímž byl zároveň vysvědčen, a publikován byl až po smrti testátora.²⁸⁸

Tabulka 6: Intervaly mezi sepsáním a publikováním hořepnických testamentů v letech 1701 – 1800

	do 1 týdne	měsíců					přes 1 rok	nevidováno
		do 1	1 - 2	2 - 3	3 - 4	4 - 12		
počet	3	21	9	3	3	4	1	32

Z tabulky 6 je patrné, že většina hořepnických posledních vůlí byla vysvědčena do 30 dnů od doby jejich sepsání. Michaela Hrubá uvádí, že k podobným výsledkům dospěli

²⁸⁴ K problematice pečetí podrobněji HRUBÁ, M. „Nedávej statku žádnému“. s. 167 – 172.

²⁸⁵ JIREČEK, J. *Práva*. D. XLIV/III.

²⁸⁶ Viz kšaft Jana Jindřicha Prekla z 22. dubna 1752. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 581 – 585.

²⁸⁷ Viz RAK, P. *Kadaňské knihy*. s. 82 – 83.

²⁸⁸ K tomu více HRUBÁ, Michaela, „Nedávej statku žádnému“. s. 224.

i badatelé zabývající se testamenty v Žatci,²⁸⁹ a i Petr Rak se v kadaňských posledních vůlích s těmito výsledky ztotožňuje.²⁹⁰ Tomáš Malý, který se zabýval testamenty v Brně, uvádí, že dle dostupných (i když velmi sporadických) dat z let 1650–1720 vyplývá, že brněnské testamenty byly skutečně publikovány nedlouho po smrti testátora, zpravidla do jednoho týdne, i když výjimkou nebyla ani doba delší, většinou však do šesti týdnů. Ke změně došlo na konci 18. století, kdy byla publikace závěti uskutečněna zpravidla již do dvou dnů po smrti testátora.²⁹¹ Tímto se potvrzuje fakt, že lidé psali své poslední pořízení většinou až v nemoci, když už jim nezbývalo příliš mnoho času.²⁹²

Koldínův zákoník počítá i s případným napadením testamentu neboli odporem. Jak praví Mistr Kristián Koldín: „*Odpor kšaftu aneb kšaftovní téměř nic jiného není, než záповěd' a jako nějaká obstavka, kteráž se děje skrze ohlášení před právem té osoby, jenž sobě do téhož kšaftu něco za stížnost pokládá,...*“²⁹³ Postavil-li se někdo vůli kšaftujícího, nemuselo nutně dojít k soudnímu projednání, pokud tedy nevznikla dohoda mezi odpůrcem a ostatními dědici. Jestliže se ale dohoda mezi oběma stranami neuskutečnila, následoval zásah městské rady a od poloviny 16. století řešil tyto záležitosti pro česká královská města apelační soud,²⁹⁴ v jehož materiálech pak tyto případy nalezneme.²⁹⁵ Termín pro podání odporu byl vymezen lhůtou šesti týdnů od publikace kšaftu: „... *Kdožby chtěl jakémužkoli kšaftu odpor vložiti, má a povinen jest sobě to, v šesti nedělích pořad zběhlých od přečtenia vyhlášení kšaftu, tu a na tom právě vykonati...*“²⁹⁶ Tato šestinedělní lhůta byla spolu s uvedením příčin pro změnu nebo zrušení kšaftu základním předpokladem k úspěšnému ukončení sporu.²⁹⁷ Důvodů k nespokojenosti s poslední vůlí mohlo být hned několik. Mohlo mezi ně patřit např. opominutí některého z dědiců, nespravedlivé rozdělení majetku nebo zpochybnění právoplatnosti testamentu.²⁹⁸

²⁸⁹ Viz tamtéž, s. 226.

²⁹⁰ Viz RAK, P. Kadaňské knihy. s. 82.

²⁹¹ K tomu podrobněji MALÝ, T. *Smrt a spása duše*. s. 67 – 68.

²⁹² Srovnej s pražskými testamenty z počátku 17. století, ve kterých Jana Ratajová uvádí, že část kšaftujících sepsala svou závěť především z obavy před možnou nemocí, aniž by ještě téhož roku zemřela. Nicméně je nutné podotknout, že autorka zpracovává testamenty, které spadají do doby velkých morových epidemií. Více k tomu RATAJOVÁ, J. *Pražské testamenty*. s. 94.

²⁹³ JIREČEK, J. *Práva*. E. XLII.

²⁹⁴ Moravská města se těmto praktikám bránila (zde byl apelační soud zřízen až v polovině 18. století) a poddanských měst se apelační soud netýkal nikdy. K průběhu odporů a sporům před apelačním soudem podrobněji HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“. s. 227 – 235.

²⁹⁵ O tom více PEŠEK, J. *Pražské knihy kšaftů*. s. 70.

²⁹⁶ Viz JIREČEK, J. *Práva*. E. XLIII/I.

²⁹⁷ K tomu více tamtéž. E. XLIV.

²⁹⁸ O tom HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“. s. 226 – 227.

Jakmile byl v radě podaný kšaft vyhlášen a „vyležel“ lhůtu šesti neděl,²⁹⁹ mohl být městskou radou stvrzen a vejít v platnost. Pokud nikdo nevznesl proti poslední vůli odpor, nic nemělo bránit jejímu potvrzení, resp. zapsání do městských knih. O vložení do těchto knih musel někdo požádat – mohl to být dědic, právník nebo i samotný testátor. K vkládání do knih docházelo tak, že dotyčný žadatel po skončení řízení potvrzení kšaftu a po vyřešení odporů požádal městskou radu o konečné potvrzení a za patřičný obnos si mohl nechat dokument vložit do knihy, čímž si navždy pojistil jeho platnost a nenapadnutelnost. Praxe byla ale často zcela jiná a měšťané kladli odpor i proti již zaknihovaným testamentům. Pro písaře to znamenalo buď přepsat koncept kšaftu, který si již připravil během návštěvy u testátora, nebo doslovně opsat hotové pořízení v listinné podobě. Na tomto místě narážíme na ledabylost hořepnických písařů, kteří od počátku 18. století až do 70. let neevidovali datum vkladu do městských knih vůbec a od sedmdesátých let se často omezovali pouze na formulaci typu: „...na žádost dědiců od vzácného magistrátu ingrosírovati svolená...“³⁰⁰ nebo „... a v prošlým ale právním termínu tuto ingrosírovat povolený.“³⁰¹

Tabulka 7: Intervaly mezi vysvědčením a stvrzením hořepnických testamentů v letech 1701 – 1800

	6 týdnů – 2 měsíce	měsíců			přes 1 rok	neeevidováno
		2 - 3	3 - 4	4 - 12		
počet	3	2	5	5	4	57

Na základě tohoto, i když malého vzorku je možné vyslovit závěr, že při dodržování zákonem stanovené lhůty se projevila disciplinovanost písařů v městečku Hořepník. Naproti tomu Tomáš Malý uvádí, že doba stvrzení kšaftů v Chrudimi zůstala závislá na konkrétní potřebě dědice či rady a bylo lhostejné, kdy se zapsání do knih provede.³⁰² Zápisy byly do knih vkládány tehdy, když to žadatel potřeboval, ne vždy hned po skončení řízení. Navíc zápisy nemusely následovat chronologicky tak, jak je městská rada schválila, což potvrzují

²⁹⁹ Tuto šestitýdenní lhůtu, kterou je nutno vyčkat před vložení do knih, aby mohli vystoupit případní odpůrci, doporučuje ve svém zákoníku Kristián Koldín: „Od přečtení kšaftu nebude-li mu žádný odpor v šesti nedělích vložen: od práva stvrzení přijde.“ Viz JIREČEK, J. *Práva*. D. LX.

³⁰⁰ Viz například kšaft Matěje Pelikána z 1. dubna 1785. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 610 – 611.

³⁰¹ Viz např. poslední vůle Norberta Nováka z 22. června 1776. Tamtéž. s. 601 – 603.

³⁰² Viz MALÝ, T. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži. s. 20 an.

i hořepnické testamety. Jiří Pešek uvádí, že zpoždění mohlo přesáhnout i 10 let – šlo o to, kdy se záležitost stala opět aktuální.³⁰³

Městské právo se sice nezabývá problematikou neexistence testamentu,³⁰⁴ ale zato velmi podrobně pojednává o dědické posloupnosti, která zajišťuje majetek nejbližším rodinným příslušníkům i bez závěti.³⁰⁵ Velmi důležitou roli hrála také formulace městského práva, podle níž „...Každý měšťanin, poněvadž jest všeho statku svéhopánem a mocným vladařem, může ten všecken statek svůj dáti aneb odkázati, komužby se mu dobře vidělo, zdálo a líbilo.“³⁰⁶ Na základě této výpovědi je patrné, že měšťané měli právo sami si rozhodovat o tom, jak bude naloženo s jejich majetkem. Ať již byly záznamy o převodu majetku rozsáhlejší či stručnější,³⁰⁷ vždy byly formulovány tak, aby nedošlo po smrti kšaftujícího k nějakým nesrovnalostem. Ten se snažil zabránit případným sporům mezi pozůstalými, což mělo mimo jiné přispět k poklidnému odchodu testátora z pozemského světa.

Počet sepsaných kšaftů na jednoho člověka nebyl početně omezen. Každý člověk totiž mohl sepsat libovolný počet testamentů, přičemž všechny mohly být formulovány jinak. Pokud se nový (v pořadí poslední) testament držel všech předepsaných ustanovení, automaticky tím rušil ten předešlý. Poslední vůle byla považována za neplatnou, pokud autor neurčil dědice, pokud se ke svému kšaftu nepřiznal před svědky a pokud je nepověřil jeho vysvědčením, anebo obsahoval-li testament nepřijatelné nebo neslušné výminky. Přál-li si testátor svou poslední vůli doplnit o další ustanovení, musel si k sobě povolát původní svědky a své dodatky jim říci. Tito svědci pak měli za povinnost vysvědčit novou závěť i se všemi dodatky. Pokud by se však titíž svědci nemohli z nějakého důvodu dostavit, pak musel testátor nadiktovat závěť novou.³⁰⁸ K obnovení závěti přistupoval kšaftující především tehdy, umřel-li některý z hlavních dědiců, nebo z důvodů komplikovaných rodinných poměrů

³⁰³ K tomu PEŠEK, J. Pražské knihy. s. 72.

³⁰⁴ Jiří Pešek ve své studii o pražských testametych předpokládá, že v pražských městech předbělohorského období kšaftovala, ať již ústně či písemně, velká část populace. Většina těchto kšaftů ale nebyla podle jeho názoru nikde evidována a převod majetku na dědice proběhl bez jakýchkoli obtíží dle norem městského práva. Viz tamtéž. s. 69.

³⁰⁵ Kristián Koldín se této problematice věnuje poměrně rozsáhle v kapitole nazvané „O nápadích bez kšaftu z tohoto světa sešlých“. Viz JIREČEK, J. *Práva*. F. V. – F. XVI.

³⁰⁶ Tamtéž. E. XLVII/I.

³⁰⁷ Záznamy o převodu majetku a dědických odkazech se postupem času rozšiřovaly. Svého vrcholu dosáhly v 18. století rozsáhlými a podrobnými soupisy jednotlivých legátů. K tomu více MALÝ, T. *Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži*. s. 15.

³⁰⁸ O tom více FIŠEROVÁ, B. *Měšťané Hradce Králové*. s. 16.

či z čistě praktického hlediska – aby se testátor ujistil, že se jeho pozůstalost dostane do rukou těch osob, které v závěti jmenovitě určil za dědice.³⁰⁹

I já jsem v hořepečnických testamentech narazila na osoby, které sepsaly závěti více, resp. dvě. Jedná se například o poslední vůle Martina Zadiny. Jedna je datována 14. květnem 1740 a druhá byla sepsána hned o čtyři dny později, tedy 18. května 1740. Není zcela zřejmé, proč byla závěť psaná dvakrát, protože jejich obsah je naprosto totožný, pouze se nepatrně liší ve formulování důvodu sepsání, kterým byla nemoc: „*Já, Martin Kučera, padnouce do těžké nemoci a znamená krátkost živobytí mého, dožádal jsem se...*“³¹⁰ A „*Já, Martin Kučera, jsauce v těžkej nemoci a uznávajice na sobě, že běh života mého ku konci se blíží, dožádal...*“³¹¹ Druhou osobou, která také kšaftovala dvakrát, byl Matěj Pelikán. Prodleva mezi oběma testamenty byla tentokrát delší, a to 25 dní. I jejich obsah se značně lišil; zatímco první smlouva stanovuje pouze hlavního dědice, manželku,³¹² ta druhá je rozšířena o odkazy církvi a chudým, které tvoří stěžejní část celého dokumentu, jelikož zmínka o hlavním dědici je pouze v jednom odstavci na třech řádcích.³¹³ Z tohoto hlediska je však nejzajímavějším kšaftujícím osoba Kašpara Vaňka; i on kšaftoval víc než jednou, dokonce třikrát, přičemž hned z prvního testamentu je patrné, že ho nesepisoval zcela dobrovolně, nýbrž pod nátlakem, jak dokazuje následující citace: „*Tak jakož skrze činění pořádnosti na mě Kašpara Vaňka neustále nastupováno bylo, proč bych takovou činil, příčiny nevím, neb ...*“³¹⁴ První testament byl psán jako koncept, jehož obsah stvrdil samotný kšaftující svým podpisem, a to třemi křížky. Následoval přepis na krejcarový papír, kde už podpis testátora chyběl. Z roku 1785 pak pochází ještě jeden přepis, jehož důvodem byl spor, ke kterému došlo mezi dědici (bouřil se nevlastní syn, kterému ve své poslední vůli Kašpar Vaněk nic neodkázal). Tento spor řešil magistrát, který celé poslední pořízení znovu přepsal.³¹⁵

V některých případech mohla závěť nahrazovat chybějící svatební smlouvu, mohla ji také měnit nebo rušit. Právě svatební smlouvy lze považovat za jakýsi předstupeň posledních vůlí. V případě úmrtí bez potomků bylo totiž touto smlouvou ustanoveno, že veškeré jmění připadne pozůstalému manželovi. Snoubenci tedy už svatební smlouvou

³⁰⁹ K tomu SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*. s. 28.

³¹⁰ Kšaft z 14. května 1740. Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepečník, Inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 27.

³¹¹ Kšaft z 18. května 1740. Viz tamtéž. fol. 28.

³¹² Kšaft z 23. června 1795. SOKA Pelhřimov, AM Hořepečník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 632.

³¹³ Poslední vůle ze 17. srpna 1795. Tamtéž. s. 633.

³¹⁴ Poslední vůle Kašpara Vaňka ze dne 3. března 1780. Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepečník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 3.

³¹⁵ Tamtéž. fol. 3 – 8.

stanovovali, jaké mají nastat poměry v případě jejich úmrtí. Pro hospodáře dané usedlosti bylo klíčové, aby uspořádal poměry na statku co nejpřesněji, a proto, byl-li bezdětný nebo nestanovil-li již podmínky pro prozatímního hospodáře, myslel při sepisování svatební smlouvy nejen na svou ženu, ale i na případného manžela své nastávající manželky. To je důkazem toho, že svatební smlouva definovala rodinné poměry na dlouhou dobu dopředu. Obsahovala podrobné informace o rodinném uspořádání i v případě úmrtí jednoho z manželů, a proto byla vzorem budoucího testamentu. Byla proto sepisována obzvlášť pečlivě, aby nemohlo v budoucnu dojít k nedorozumění a porušení práv, ať už manželů nebo zainteresovaných příbuzných. Svatební smlouva také často sloužila jako náhrada chybějící poslední vůle.³¹⁶

5.3. Osoby figurující v testamentárním procesu

Nejdůležitější osobou spojenou se vznikem testamentu byl testátor, tedy samotný autor poslední vůle. Právo kšaftovat bylo dáno všem obyvatelům, kteří trpěli společně s městem, jak uvádí Michaela Hrubá.³¹⁷ Patřili mezi ně nejen držitelé plných městských práv, ale též lidé, kteří bydleli na předměstí. Na druhé straně byly ale zákonem stanovené skupiny lidí, kterým bylo toto právo odepřeno. Byla o nich řeč již výše. Koldín však uvádí podmínku, která musela být splněna, aby mohlo dojít k právoplatnému sepsání závěti: „*Kdožkoli kšaft dělati chtěl, má při rozumu zdravém a při paměti dobré býti. Neb blázni a lidé pošetilí, ani ti, ježtoby paměť potratili, kšaftův činiti nemohou.*“³¹⁸ O důležitosti této podmínky vypovídají i samotné hořepnické kšafy, v jejichž úvodu najdeme v obměněné podobě tuto formulaci: „... *nemocí těžkou od Pána Boha navštívený dožádal se nás níže podepsaných, abychom jeho poslední pořádnost ještě za dobrého rozumu a čerstvé dobré paměti vyslechli...*“³¹⁹ [zdůraznila autorka].

Dalšími důležitými osobami při psaní a plnění poslední vůle byli svědci, kteří tvořili „jakousi páteř většiny pozůstalostních jednání“.³²⁰ Bez jejich přítomnosti totiž nebylo možné

³¹⁶ O této problematice více MRÁZKOVÁ, Jana. „Přislibujou sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.“ Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století. *Historická demografie* 29, 2005. s. 73 – 76. ISSN 0323-0937. O významu svatebních smluv jako náhrady za testament se ve své studii zmiňuje také MALÝ, Tomáš. „...nechtějte tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly...“ (Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v raně novověké Chrudimi). *Chrudimský vlastivědný sborník* 8, 2004. s. 74. ISSN 1214-6048.

³¹⁷ HRUBÁ, M. „Nedávej statku žádnému“. s. 109.

³¹⁸ Viz JIREČEK, J. *Práva*. D. XLII/III.

³¹⁹ SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, *Kniha kontraktů I.*, inv. č. 25, kniha č. 11, s. 633.

³²⁰ MALÝ, T. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži. s. 23.

uznat kšaft za platný a veřejně ho přednést. Jejich role nabývala významu obzvlášť u ústně přednesených testamentů, kdy konečná podoba tohoto dokumentu závisela výhradně na interpretaci slov testátora. Přestože si svědkové přání kšaftujícího většinou zapisovali, vždy stačilo jejich tvrzení, že poslední vůli vyslechli a drží ji v paměti. Už z tohoto důvodu bylo nutné, aby vždy svědčily osoby důvěryhodné a vážené, tedy takové, které by se nedopustily podvodného jednání.³²¹ Nejčastěji byly na žádost umírajícího vysílány purkmistrem radní osoby, jejichž svědectví bylo jen těžko zpochybnitelné. Postupem času se ale projevovala snaha plnit přání kšaftujícího člověka, což znamenalo, že se do role svědka dostávalo stále více osob nezasedajících v radě. Umírající toužil po tom, aby měl ve své poslední chvíli u vlastního lože přátele; nicméně i ti mohli být váženými (i když ne radními) měšťany. Pokud byla poslední vůle přednesena v městské radě, nebylo již dalších svědků zapotřebí, jelikož se svědkem stávala celá městská rada. Ačkoli chtěli někteří měšťané pojistit svou poslední vůli větším počtem svědků, většinu testamentů vysvědčovali svědci dva, jak ukazuje i tabulka svědků v hořeptnických testamentech.

Tabulka 8: Počty svědků při vzniku hořeptnických testamentů v letech 1701 – 1800

	0	1	2	3	4	5	neurčeno
včetně písaře		0	14	8	1	0	
bez písaře		0	45	5	0	1	
celkem	1	0	59	13	1	1	4

Michaela Hrubá uvádí, že ve většině dosud zkoumaných měst byli preferováni dva svědci, nicméně i jiný počet svědčících osob nebyl žádnou výjimkou.³²² V Chrudimi vysvědčovali kšaft nejčastěji svědci tři, a to dva radní a městský rychtář, který měl pravděpodobně funkci kontrolní.³²³ Mimořádná situace nastávala v litoměřických kšaftech, kde převažovali tři až čtyři svědkové. Tato situace však úzce souvisela s existencí kmetského soudu a jeho speciálními kompetencemi.³²⁴

³²¹ Také v souvislosti se svědky uvádí Koldín výčet lidí, kteří se nemohli stát svědky: jednalo se o ženy, osoby nedospělé, němé, hluché, blázný, o osoby, které byly zbaveny práv, a o služebníky. Později byli z řad svědků vyňati ještě duchovní. Viz JIREČEK, J. *Práva*. E. VII. – E. VIII.

³²² Srovnej HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“. s. 215.

³²³ Viz MALÝ, T. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži. s. 24.

³²⁴ HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“. s. 214 – 215.

V městečku Hořepník se s vyšším počtem svědků setkáme celkem v 15 kšaftech – ve 13 z nich figurují svědci tři. Svědci čtyři (včetně písaře) jsou uvedeni v poslední vůli Jakuba Cvikra ze 17. března 1712, který dělí veškerý majetek mezi své děti.³²⁵ Za pozornost stojí testament datovaný 17. srpnem 1745, ve kterém najdeme hned pět svědků, a to dokonce bez jména písaře. Zajímavostí je, že tento kšaft byl iniciován ženou (Marií Katolickou), a to v poměrně velkém rozsahu a bez jakékoli peněžní částky.³²⁶

Nedílnou součástí testamentárního procesu byl i písař, tedy v případě, že si testátor neseptoval svou poslední vůli sám. Ačkoli seděl u lože umírajícího, mezi svědky se nezapočítával. Tomáš Malý uvádí, že od 80. let 16. století se již jeho jméno ani do závěti neuvádělo a setkáváme se s ním znovu až v 18. století, kdy se písaři pravidelně podepisovali pod zápis v knize. Právě písaři mohli testátorům zprostředkovat své znalosti různých formulářových vzorů posledních vůlí. Podle Michaely Hrubé je možné předpokládat, že formuláře existovaly ve většině městských kancelářích.³²⁷ Velkou roli při sepisování posledních vůlí hrála také tradice; např. v Hořepníku se v knižních zápisech z prvních 20 let 18. století pravidelně objevovala formule „... *jsauce od Pána Boha těžkou nemocí navštíven, znamenaje krátkost bytí svého zde na tomto světě, majíce sobě stateček od Pána Boha svěřený, nechťje, aby po mé smrti mezi dítkami a přáteli mými nějaké nedorozumění bylo.*“³²⁸ Autorem těchto slov a vůbec písařem všech kšaftů ve 20. letech 18. století byl Jan Norbert Vaněk. V 70. letech 18. století se toto znění pozměnilo na: „... *jsauce od všemohoucího Pána těžkou a nebezpečnou nemocí navštívený, dožádal se...*“³²⁹ Na místě písaře je v této době podepisován Jan František Vybral. Ačkoli se podoba proměňovala, význam tohoto výroku zůstával po celé 18. století stejný. Na základě těchto příkladů je možné vyslovit závěr, že každý z písařů zřejmě disponoval svými vlastními formulacemi, popř. výběrem více takových spojení, které pak nabízel k použití samotným testátorům.

Dále v testamentech figurovali tzv. tutores, tedy poručníci.³³⁰ Jejich úkolem byl dohled na řádné splnění podmínek poslední vůle a bylo zcela v pravomoci testátora, zda ve své poslední vůli poručníka uvede, nebo nikoli. Kšaftující si za poručníka nejčastěji stanovoval

³²⁵ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 551.

³²⁶ Tamtéž, s. 574 – 575.

³²⁷ HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“. s. 220.

³²⁸ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 551 – 562.

³²⁹ Tamtéž, s. 592 – 603.

³³⁰ „*Poručenství jest ochrana, moc a vrchnost nad osobou svobodnou, k opatrování a k obhajování té osoby, kterážby pro mladost a věk dětinský a nedospělý ani sama sebe, ani věci svých opatření a ochrániti nemohla, od práva stvrzenána daná.*“ Viz JIREČEK, J. *Práva*. s. 114. Kristián Koldín se této skupině osob figurujících v testamentu věnuje v oddíle D. V – D. XLI. JIREČEK, J. *Práva*. s. 114 – 127.

osoby jemu nejbližší, zpravidla manželku nebo dospělé syny, výjimečně i nejlepší přátele.³³¹ Vždy to ale měli být lidé, kteří poskytovali záruku dodržení závazku, který jim kšaft ukládal. V roli poručníků se můžeme setkat i s purkmistry a radou, a to v případě, zanechal-li po sobě nebožtík nezletilé děti. Rada působila jako záruka splnění pozůstalostního řízení a jako dohled nad vdovou a sirotky. Jako příklad uvádím výrok z kšaftu sepsaného dne 22. června 1776, který patřil Norbertu Novákovi: „*Za 7^{mé} on kšaftující Norbert Novák tuto poníženou prosbu na vzácný magistrát skládá a ... by nejenom tuto jeho poslední vůli pro stálost, bezpečnost a bytnost do knih městských vepsati, ale taky pro hojnou odplatu boží, nad jeho sirotkami a pozůstalou vdovou, vždy ochrannou ruku držeti sobě oblíbil.*“³³²

Mezi kompetence rady patřilo také odvolání a náhrada poručníka, který zacházel se svěřeným majetkem nezodpovědně.³³³ Poručnictví³³⁴ bylo záležitostí zcela dobrovolnou a záviselo na každém jedinci, jestli toto vyznamenání přijme, či nikoli. S odmítnutím této funkce se ale nesetkáme příliš často, jelikož se tím člověk zbavoval možnosti obohatit se.³³⁵

S poručnictvím úzce souvisí i funkce vykonavatele kšaftu, který měl za úkol vypořádat testátorovy dluhy, vyplatit jednotlivé kšaftovníky a splnit jiná přání uvedená v poslední vůli (např. zajistit testamentem učiněné donace na zbožné či jiné skutky). Kšaftující touto funkcí nejčastěji pověřoval hlavního dědice.³³⁶

Nemenší roli hrála také postava dědice, protože poslední vůle, která ho neurčovala, nemohla být považována za platnou. Ani tato skupina osob tedy není v Koldínově zákoníku opominuta; Koldín stanovuje, že dědicové mají po smrti testátora převzít jeho majetek se vším všudy, tedy i se všemi dluhy a povinnostmi. A bylo na nich, aby tyto dluhy zaplatili, nebo je vymáhali. Dědictví určené sourozencům mělo být rozděleno na rovné díly (pokud

³³¹ V Koldínově zákoníku se setkáme se třemi formami poručnictví, se kterými pracuje jak Tomáš Malý, tak Michaela Hrubá. Předně se jedná o poručníky z řad pokrevních příbuzných, kteří v případě smrti svých svěřenců dědili jejich majetek. Dále jsou to tzv. otcovští poručníci, kteří byli ustanovováni kšaftem nad nezletilými dětmi a měli pravomoci zemřelého otce. Jejich úkolem bylo pečovat o majetek sirotek až do doby jejich zletilosti a dbát na jejich výchovu. Poslední typ poručníků byl volen samotnou radou a purmistrem v případě, že sirotek neměl žádné příbuzné a otec neurčil, kdo by se ho měl ujmout. Ti tu byli pro kontrolu realizace závěti a hlavně pro ochranu sirotek, jinak byli bez jakýchkoli pravomocí a jejich role byla jen poradní a kontrolní. Podrobněji k tomu MALÝ, T. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži. s. 25 – 26. Též HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“. s. 223 – 224.

³³² Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 601 – 603.

³³³ Více k tomu SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*. s. 28 – 29.

³³⁴ Problematikou poručnictví a sirotky obecně se ve své studii zabývá SLAVÍČKOVÁ, Pavla. Ukončení poručnické správy nezletilých osob v rané novověké městském prostředí. In *Theatrum historiae 6/2010*. Pardubice 2010. s. 9 – 21. ISSN 1802-2502.

³³⁵ Odměny se mohlo poručíkovi dostat buď přímo od testátora anebo od jeho dospělých dětí. Obohatit se mohl i ze situace, kdy sirotci zemřeli a část majetku připadla právě poručníkům. K tomu MALÝ, T. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži. s. 27.

³³⁶ Podrobněji k této problematice tamtéž. Nebo HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“. s. 223.

nebylo ustanoveno jinak), a to i v případě, jednalo-li se o majetek movitý. Pokud tedy umírající odkazoval něco nedělitelného, zdědil to sice jeden člověk, ale ostatní jím musili být vyplaceni. Synové byli také povinni vyplatit své sestry z rodičovského statku, pokud tak rodiče neučinili již před svou smrtí.³³⁷

Dalšími osobami figurujícími v testamentu byli tzv. kšaftovníci. Těmi byly všechny osoby, kterým bylo v kšaftu něco odkázáno, ale nebyly hlavními dědici. A právě jim byli dědici zavázáni k vydání a vyplacení majetku movitého i nemovitého. Kterých věcí se to týkalo a jakým způsobem mohly být odkazovány, opět podrobně rozebírá Kristián Koldín ve svém zákoníku.³³⁸

³³⁷ Podrobněji k tomu JIREČEK, J. *Práva*. F. LIV – F. LIX.

³³⁸ Tamtéž. E. LII. – F. III.

6. JAK KŠAFTOVALI HOŘEPNIČTÍ MĚŠŤANÉ V 18. STOLETÍ

6.1. Instituce knih testamentů

Instituce městských knih se začala vyvíjet během 14. století především v důsledku složitých majetkových poměrů, které byly zapříčiněny privilegiem Karla IV. To uděluje „*právo měšťanům a obyvatelům města [dvaceti pěti královských měst – poznámka autorky], kteří trpí s městem berněmi a obecními pomůckami, aby mohli svobodně nakládati s majetkem svým ve městě i mimo město se nalézajícím po čas života i na případ smrti, a ustanovuje, že zemře-li kdo z nich bez posledního pořízení, nepozůstavě přirozených dědiců, pozůstalost jeho všechna spadne právem dědickým na nejbližší příbuzné dle ustanovení práva Starého Města pražského*“.³³⁹ Nabytím těchto práv si měšťané uvědomovali nutnost evidence svého majetku, ke kterému je vedla následně i složitá majetková situace zapříčiněná husitskou revolucí. Díky těmto válkám přešlo velké množství majetku do rukou měšťanů, a bylo tedy nutné jeho další pohyb zaznamenávat.

První dochovaná městská kniha pochází z roku 1310. Rostislav Nový ve své studii informuje o tom, jak se pak instituce městských knih rozšířila natolik, že do konce 14. století se v každém královském městě nacházela alespoň jedna městská kniha. Dále uvádí, že v následujícím století můžeme pozorovat růst počtu knih a jejich specializaci.³⁴⁰ V 16. století se podoba těchto knih ustálila a zůstala téměř beze změn dalších dvě stě let.³⁴¹

Z vkladu do městských knih netěžilo ovšem jen samotné město, které tak získalo přehled o převodech majetku, ale také měšťané, kteří si evidencí v těchto knihách pojišťovali v případě dědičných záležitostí svou poslední vůli. Sepsání testamentu patřilo od poloviny 14. století k běžným právním úkonům měšťanů, které se vyskytovaly nejprve ve formě listin. Přibližně ve stejné době se objevují snahy měšťanů pojistit svůj testament vkladem do městských knih, čímž mělo být zamezeno jakékoliv změně v posledním přání autora. Jiří Pešek ale uvádí, že i přesto nenajdeme v městských knihách všechny sepsané testamentsy, neboť podle jeho názoru sem byly zapisovány jen poslední vůle, u kterých se předpokládal

³³⁹ HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“. s. 47 – 48.

³⁴⁰ NOVÝ, Rostislav. Městská diplomatika v Čechách a na Moravě do poč. 16. století. In *Česká diplomatika do r. 1848*. Praha 1971. s. 169 – 176.

³⁴¹ RŮŽIČKA, J. Městská správa a její písemnosti po r. 1526. In *Česká diplomatika do r. 1848*. Praha 1971. s. 297 – 298.

nějaký odpor.³⁴² I po zavedení speciálních knih tedy přetrvávaly testamenty listinné a do knih vstupovala jen část vzniklých pořízení.

Vkládání právních potřeb obyvatel do městských knih souvisí nejenom s postupně sílící tendencí, která směřovala k podchycení těch nejvýznamnějších dědických převodů nejen formou listiny, ale i s rozvojem organizovanosti městské správy a kanceláře. Nesmíme však opomíjet ani fakt, že v zájmu města byla co nejlepší evidence odúmrti. V neposlední řadě svou roli hrálo i to, že pozůstalostní řízení bylo pro městské úředníky záležitostí finančně zajímavou.

Samotné knihy testamentů vznikaly již během 14. století, a to nejprve v kancelářích Starého a Nového Města pražského.³⁴³ O jejich podobě si můžeme udělat obrázek na základě *Kancelářské příručky* novoměstského písaře Prokopa. Ten se zde věnoval pořizování kšaftů a uvedl tři možnosti, jak mohli měšťané kšaftovat.³⁴⁴ Podle Jiřího Peška nám právě tyto tři varianty přibližují zaběhnuté testamentární zvyklosti v rámci královských měst, na základě kterých můžeme pozorovat přechod od listin ke knihám.³⁴⁵

Podoba městských knih, která se ustálila v průběhu 15. století, jim zůstala až do druhé poloviny 18. století, kdy dochází k byrokratizaci státního aparátu a většina těchto knih již nebyla potřeba. Zanikají tak knihy městských kanceláří či knihy městské samosprávy. Na přelomu 18. a 19. století tak končí existence městských knih tak, jak byly do té doby chápány.³⁴⁶

Základem výzkumu hořepnických svatebních smluv a testamentů byla jedna z městských knih, konkrétně kniha kontraktů městečka Hořepník.³⁴⁷ Svazek o rozměrech 32 x 45 centimetrů se dochoval v prvotní kožené vazbě s ozdobnými vlasy. Původně byly všechny čtyři rohy opatřeny zdobeným kováním. To se nachází i na středu předních desek, vpravo dole však již schází. Původní zavírání, kterým byly dva kožené řemínky, se dochovalo pouze v horním páru, z dolního zbyla jen malá část, která upozorňuje na dřívější možnost uzavírání. Hřbet knihy je rozdělen na několik vazů; mezi prvním a druhým je čitelný nápis „Horzepnik Stadt“ a pod třetím „Contr. Tom. I“. Ve zbývajících vazech už jsou novodobé popisy z 19. století, které provedl okresní soud. Římská jednička na nalepeném papíře

³⁴² PEŠEK, J. Pražské knihy kšaftů. s. 65.

³⁴³ HRUBÁ, M. „Nedávej statku žádnému“. s. 57.

³⁴⁴ Více k tomu FIŠEROVÁ, B. *Měšťané Hradce Králové*. s. 18.

³⁴⁵ PEŠEK, J. Pražské knihy, s. 66 – 67.

³⁴⁶ FIŠEROVÁ, B. *Hradečtí měšťané*. s. 23.

³⁴⁷ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11.

v nejspodnější části hřbetu pravděpodobně představuje původní číslo knihy. Ořízka všech listů, které kniha obsahuje, je zabarvena do červena.

Po otevření knihy za sebou následují čtyři barevná vyobrazení; na první stránce knihy je umístěna barevná malba ukřižování Krista, hned za ní portrét anděla spravedlnosti a pak ještě dva znaky, též v barevném provedení. První patří městu a ten druhý je znakem hrabat z Martinic. Následuje úvodní strana, nadepsaná těmito slovy v humanistickém písmu: „IN NOMINE SACTISSIMAE ET INDIVIDUAE TRINITATIS AMEN“ (Ve jménu nejsvětější a nerozdílné Trojice Amen – překlad autorky). Ostatní text na této straně je psán novogotickou kurzívou; jedná se o zápis ze dne 18. února 1672, kdy vrchnost (Maxmilián Valentin z Martinic) povoluje založení této knihy (jedna ze tří knih, které byly založené v tomto roce). Mimo jiné je popsáno i rozdělení knihy na čtyři části, přičemž každá má svou vlastní paginaci. Kniha začíná opisy privilegií z let 1670 – 1736, které se nacházejí na 13 paginovaných a popsaných stranách.³⁴⁸ Většího rozsahu potom dosahuje druhá část, která se zabývá kontrakty, obligacemi a kvitancemi, a to celkem na 300 paginovaných a popsaných stranách.³⁴⁹ Zbytek knihy zaujímají svatební smlouvy (na 48 paginovaných a popsaných stranách)³⁵⁰ a testamenty (104 paginovaných a popsaných stran).³⁵¹ Popsáno bylo tedy 465 stran, nicméně celkem kniha čítá 657 stran, jak uvádí novodobá filiace psaná tužkou v horních levých a pravých rozích.

Závěr knihy představuje stránka, na které je popsáno celkové rozvržení knihy, tedy i s čísly, kolik má které oddělení stran (to jsem rozebrala již výše), a dále pečeť, která je k tomuto textu přitištěna. Ta je pojistkou toho, že byla kniha ukončena úřadem, který ji vedl, a to dnem 18. listopadu 1849, a že už do ní dál nemůže být nic vpisováno. Tímto aktem přešlo vedení knihy na okresní soud.

Všechny vklady byly psány buď jazykem českým, nebo německým. Mnou rozebírané svatební smlouvy jsou všechny v češtině, s výjimkou jedné. Jedná se o svatební smlouvu z 15. září 1770 mezi Václavem Moravcem, který pocházel z Hořepníku, a Michaelem Sprinzlem na místě dcery Kathariny, kteří byli ze Slavonic.³⁵² Co se týče testamentů, ty samotné jsou také psány česky. Pokud ale došlo k nějakým sporům, magistrát je vyřizoval

³⁴⁸ Liber privilegiorum (1670), 1672 1736. Tamtéž.

³⁴⁹ Liber contractuum, cessionum, obligationum et quietantiarum 1672 – 1775. Tamtéž.

³⁵⁰ Liber concordiarum 1674 – 1810. Tamtéž.

³⁵¹ Liber testamentorum 1675 – 1810. Tamtéž.

³⁵² Viz tamtéž. s. 465 – 466.

německy.³⁵³ Jiří Pešek ve své studii uvádí, že vlastní kšaft mohl být sice psán německy, bezprostředně po něm však musel následovat český překlad, neboť městská rada přijímala kšafy do knih patrně jen v českém znění.³⁵⁴

6.2. Forma zápisu hořepnických testamentů

V letech 1675 – 1810 sepsali hořepničtí měšťané 59 závětí, resp. tolik jich je dochováno v městské knize kontraktů, označené římskou číslicí jedna.³⁵⁵ Pozornost jsem zaměřila na pouhých jednapadesát z nich, a to těch, jejichž vznik spadá do období let 1701 – 1800. Právě ony tvoří jádro této práce. Jeden testament je datován rokem 1675 a zbývajících sedm rokem 1801 a výš, tudíž přesahují rámec časového vymezení mé diplomové práce. Na tomto místě bych ráda podotkla, že jednotlivé zápisy v knize nejsou řazeny chronologicky za sebou. Tento malý vzorek byl doplněn ještě o dalších 43 závětí, které se dochovaly v podobě aktového materiálu.³⁵⁶ Celkem je tedy možné napočítat 94 závětí; ale jelikož nebudu dále rozlišovat zápisy knižní a listinné, musíme od tohoto počtu odečíst šestnáct těch, které byly ze svého originálu přepsány do knihy a vyskytují se tedy v dvojím provedení. Z toho vyplývá, že bude rozebíráno celkem 78 posledních vůlí, jak ukazuje tabulka 9.

Následující tabulka názorně ukazuje, že během jednoho desetiletí vzniklo v Hořepníku průměrně 7,8 kšaftu. Pro doplnění informací můžeme použít také výsledky výzkumu v jiných městech (viz tabulka 10), i když porovnávání s nimi by bylo zkresleno nejen faktem, že se v drtivé většině jedná o královská města, ale i dobou jejich vzniku (16. – 17. století). Do jisté míry je možné početně srovnat testamenty hořepnické s těmi brněnskými, protože oboje spadají do 18. století. Tomáš Malý uvádí, že pro celé toto století připadá 15 – 30 testamentů na rok, pro jeho druhou polovinu pak 25 – 30.³⁵⁷

³⁵³ Jako např. poslední vůle Kašpara Vaňka, proti níž se bouří jeho nevlastní syn, kterému nic neodkazuje. Smlouva je psána česky, stejně jako její prepis, ale vyřizování sporu je psáno v němčině. Viz SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 3 – 8.

³⁵⁴ PEŠEK, J. Pražské knihy. s. 78.

³⁵⁵ Viz SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11.

³⁵⁶ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758). Tamtéž. Testamenty (1760 – 1779). A tamtéž. Testamenty (1780 – 1803).

³⁵⁷ Viz MALÝ, T. „Smrt a spása duše“. s. 71.

Tabulka 9: Počet hořepnických testamentů podle let jejich sepsání (1701 – 1800)

Léta	Počet
1701 - 1710	0
1711 – 1720	5
1721 – 1730	8
1731 – 1740	9
1741 – 1750	11
1751 – 1760	11
1761 – 1770	1
1771 – 1780	10
1781 – 1790	12
1791 - 1800	11
celkem	78

Tabulka 10: Roční průměry dochovaných testamentů

Město	Časové rozmezí	Roční průměr
Jihlava ³⁵⁸	1578 - 1590	24
Brno ³⁵⁹	1700 - 1789	21
Praha ³⁶⁰	1600 - 1620	14,3
Kadaň ³⁶¹	1465 - 1603	11,9
Plzeň ³⁶²	1496 - 1603	6,7
Ústí nad Labem ³⁶³	1509 - 1585	5,5
Čáslav ³⁶⁴	1552 - 1620	4,8
Hradec Králové ³⁶⁵	1618 - 1648	2,9
Louny ³⁶⁶	1500 - 1607	2,9
Hořepník	1701 - 1800	0,78

³⁵⁸ Viz JIRKOVÁ, Pavla. Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578 – 1590. *Časopis Národního muzea* 176, 2007. Číslo 1. – 2. s. 21. ISSN 1214-0627.

³⁵⁹ MALÝ, T. „Smrt a spása duše“. s. 292.

³⁶⁰ RATAJOVÁ, J. Pražské testamenty. s. 93.

³⁶¹ RAK, P. Kadaňské knihy. s. 63.

³⁶² PAŠKOVÁ, L. *Plzeňské knihy křesťanů konce 15. a v 16. století a možnosti jejich pramenného využití*. Praha 1988. s. 89.

³⁶³ SMETANOVÁ, V. Ústečtí měšťané. s. 125.

³⁶⁴ SEMRÁDOVÁ, K. Čáslavští měšťané. s. 30.

³⁶⁵ FIŠEROVÁ, B. *Měšťané Hradce Králové*. s. 26.

³⁶⁶ HOFFMANNOVÁ, P. Rodina. s. 111.

Z tabulky 10 vyplývá, že roční průměr dochovaných testamentů byl velmi malý, ale abychom dosáhli nezkrácených výsledků při tomto srovnání, museli bychom zohlednit také počet obyvatel žijících v jednotlivých lokalitách. Získané počty by bylo nutné zprůměrovat na rok a určitý počet obyvatel. Teprve tehdy bychom získali reprezentativní vzorek vhodný k porovnávání.

Co se týče rozsahu jednotlivých testamentů, tak je možné potvrdit tvrzení Michaela Pammera, který uvádí, že délka testamentu byla závislá jednak na tom, kdo závěť psal (zda sám testátor či písař), jak byl zámožný a jaké měl postavení ve společnosti, a jednak na zdravotním stavu křesťanů. S tím úzce souvisel i interval mezi sepsáním a úmrtím. U vážně nemocných, kteří svou poslední vůli diktovali písaři, najdeme pouze nejnужnější ustanovení v podobě kratších poznámek.³⁶⁷ Jako příklad cituji celou poslední vůli Martina Veselíka:

„Léta 1736 dne 17. Xb. [prosinec – pozn. autorky] jsauce my níže podepsaný od p. purkmistra vyslaný k nemocnému Martinovi Veselíkovi, sousedu zdejšímu, by pořádnost za svého ještě zdravého rozumu před námi učinil, zdali komu dlužen jest aneb někdo jiný jemu, aneb svůj stateček po smrti své komu by odkázati oumyslu byl. Kteréžto před náma takto se prohlásil. Za 1° [primo, tj. za prvé – pozn. autorky] že nejní žádnému nic dlužen, kromě k záduší 5 zlatých. Martinovi Čápmu aneb Blehovi strejčkovi svému, že odkazuje kus zahrady po neb. Kryštofovi Hlaváčkovi nahoře [...] vostatku manželce své všecko že poroučí p. Kraslovi že taky něco dlužen jest. Kterýžto na žádný způsob před náma vyznati nechtěl, jak mnoho a co. Item contribucí taky že míti přes 3 zlatý dlužen jest.“³⁶⁸

Naproti tomu se pořizení, která psali samotní testátoři, vyznačovala uváděním meditativních pasáží o životě a smrti, podrobnějším vypsáním jednotlivých legátů a zejména větším množstvím zbožných ustanovení. Tyto úryvky byly typické pro šlechtické testaments,³⁶⁹ zatímco ve městech se prosadila spíše střízlivější forma závěti, v níž byl hlavní důraz kladen na praktické otázky.³⁷⁰ Nicméně i já jsem mezi hořepnickými křafty na jeden takový příklad narazila. Jedná se o testament Ignátia Václava Damonta ze dne 16. srpna 1741, který obsahuje nejen část o životě a smrti (viz citace), ale i dalších dvanáct odstavců, ve kterých popisuje své jednotlivé legáty.

³⁶⁷ PAMMER, Michael. Testaments und Verlassenschaftsabhandlungen (18. Jahrhundert). In *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert)*. Wien – München 2004. s. 504 – 507.

³⁶⁸ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testaments (1645 – 1758), fol. 24.

³⁶⁹ Podrobněji k tomu KRÁL, P. Smrt a pohřby. s. 56.

³⁷⁰ Více o této problematice ve své disertační práci MALÝ, Tomáš. „Smrt a spása duše“. s. 69.

„*Já Ignatius Václav Damont, obyvatel král. města Německého Brodu, rozvažující sobě běh a nestálost života lidského, že všechno, co se zrodilo s tímto světem, se rozloučit musí, a následovně smrt jistá a hodina nejistá jest a jsauce já těžkou nemocí od Pána Boha navštívený, rozumu však zdravého a paměti dobré z milosti božské užívaje, umínil jsem sobě pro uvarování nějakého po mém z tohoto světa vykročení ... Tímto mým in uno eodemque contextu [v jednom a též kontextu – pozn. autorky] zhotoveným kšaftem pořizení učiniti a poslední mou vůli vyjeviti následujícím způsobem.*“³⁷¹

Na základě výše uvedených příkladů lze tedy vyslovit závěr, že rozsah jednotlivých testamentů se v Hořepníku lišil od jednotlivce k jednotlivci. Nejkratší dokumenty měly délku půl stránky a ty nejdelší až čtyři. Dokonce jsem narazila na rozsah pěti stran v jedné hořepnické poslední vůli, nicméně její součástí byl i inventář, který zaujímal polovinu celého spisu. Nejčastěji však hořepničtí měšťané kšaftovali na dvou až dva půl stránkách.

Testamenty, stejně jako jiné dokumenty, které jsou nedílnou součástí lidského života (viz např. výše popsané svatební smlouvy), se vyznačují stejnými znaky, někdy i ustálenými frázemi. Kristián Koldín ve svém díle neuváděl celkovou podobu testamentu, ta se v praxi lišila od města k městu.³⁷² Ustálenou formou, která byla narušena jen v krajních situacích, se však vyznačovaly testamenty vzniklé ve šlechtickém prostředí.³⁷³

Ani v městečku Hořepník tomu nebylo jinak; testamenty se zde vyznačují stejnou nebo podobnou strukturou, maximálně je zaměňováno pořadí jeho jednotlivých částí. Osmasedmdesát ze zkoumaných závětí má nadpis, který uvádí, že se jedná o kšaft, poslední vůli či testament. Hned poté následuje informace o tom, kdo tak činí, to znamená, že

³⁷¹ SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 568 – 571.

³⁷² Jednotliví badatelé přiznávají značnou formalizovanost kšaftů, způsobenou tím, že písaři používali vzorové formuláře. Stejně jako v jiných zemích se i v české prostředí raného novověku objevovaly různé formulářové sbírky, poskytující písařům určité vodítko k sestavení poslední vůle. Využívány byly nejenom tištěné vzory těchto příruček, ale často se uplatňovaly pouze rukopisné verze, sloužící zřejmě spíše pro vnitřní potřebu dané kanceláře. Bohužel pro městské prostředí existuje do 18. století jen málo přímých dokladů, jelikož známé formulářové sbírky a předpisy se týkaly zpravidla šlechtických závětí, a teprve v 18. století se začaly množit tištěné předlohy určené i pro městské kanceláře. Obecně se ukazuje, že podoba měšťanských testamentů (ústních i písemných) se utvářela na základě určitého formalizovaného vzoru, do něhož však bezpochyby vstupovala osoba písaře či jeho pomocníka, kteří vkládali do celkového znění poslední vůle svou vlastní rétoriku. Viz MALÝ, T. „*Smrt a spása duše*“. s. 68 – 69.

³⁷³ Problematikou těchto dokumentů se zabýval Pavel Král, který uvádí, že šlechtické testamenty se vyznačovaly ustálenou podobou, porušenou např. při sepisování či diktování závětí v posledních okamžicích života. Ve šlechtickém prostředí byl testament právním dokumentem, jenž se vyznačoval tradičními částmi typickými pro listiny. Ideální struktura měla vypadat následovně; testament začínal úvodním ustanovením, pokračoval invokací, intitulací, promulgací a důvody k jeho vzniku. Následovala kontemplace o lidském osudu a nevyhnutelnosti smrti, motivace k sepsání závětí, právní způsobilost testamentu, meditace o duši a posmrtném životě a ustanovení o pohřbu. Dále měli být stanoveni dědici, poručníci a zbožné odkazy. Závěrečné ustanovení obsahovalo sankce, žádost o vložení do desek zemských, možnost změny či zrušení testamentu a učinění dodatečných odkazů, subskripci a testamentární svědky, dataci. Viz Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí*. s. 26 – 27. Šlechtické dokumenty zpracovala také ve své bakalářské práci Barbora Fišerová. Viz FIŠEROVÁ, B. *Měšťané Hradce Králové*. s. 24 – 26.

je uvedeno jméno testátora – v případě hořepnických testamentů vždy křestní i příjmení – a ve většině zkoumaných dokumentů i lokalita, ze které pocházel: „*Kšaft a poslední vůle Veroniky Coufalové, měšťanky hořepnické.*“³⁷⁴ Nebo „*Poslední vůle Martina Zadiny ze vsi Štědrovic.*“³⁷⁵ Zcela výjimečně se na tomto místě setkáme i s povoláním kšaftujícího.³⁷⁶ Pokud na něj narazíme, tak v této (obměňované) podobě: „*Kšaft neb poslední vůle p. Josefa Moravce, měšťanina a spolu dobře zasloužilého radního města Hořepníka.*“³⁷⁷ U dvanácti závětí nadpis úplně chybí, tzn. že jsou uvedeny rovnou tzv. invokací, o které bude řeč ještě později. Zajímavé jsou také dvě závěti, u nichž není uveden ani nadpis, komu patří, ani invokace, tudíž začínají samotným obsahem. Jedná se o testament Doroty Vávrové, který je uveden těmito slovy: „*Dorota po neb. Janovi Vávrovým pozůstalá, dožádala se ...*“³⁷⁸ a Martina Veselíka, který začíná datem: „*Léta 1736 dne 17. prosince jsauce my níže podepsaný od p. purkmistra vyslaný k nemocnému Martinovi Veselíkovi, sousedu zdejšímu ...*“³⁷⁹

Samotný text kšaftu bývá uvozen invokační formulí, která měla zaručit platnost ustanovení testamentu jak na zemi, tak i v nebi. I proto se stávala součástí testamentů nezávisle na vyznání jejich autorů.³⁸⁰ Ačkoli mívala různé varianty, nikdy nebyla (až na výjimky) v měšťanském prostředí příliš dlouhá. Hořepničtí měšťané používali v 18. století nejčastěji tyto dva typy invokací: „*Ve jménu nejsvětější a nerozdlílné Trojice boží (Boha) Otce, (Boha) syna a (Boha) Duchu svatého Amen.*“³⁸¹ A „*Ve jméno nejsvětější (Svaté) (a nerozdlílné) Trojice boží Amen.*“³⁸² Zcela netradiční a poměrně rozsáhlou invokační formulí jsem našla u testamentu Martina Blehy, který je datován 16. srpnem 1738: „*Ve jménu nerozdlílné Trojice Svaté, Otce i syna i Duchu svatého, Boha nesmrtelného, též blahoslavené bez poskvrny počaté Panny Marie, matky boží i všech milých svatých.*“³⁸³ Umírající vyzývá

³⁷⁴ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 9.

³⁷⁵ Tamtéž. fol. 13 – 18.

³⁷⁶ Srovnej s čáslavskými testamenty. SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*. s. 32.

³⁷⁷ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 37 – 38.

³⁷⁸ Testament z 2. prosince 1748. Viz SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 581.

³⁷⁹ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 24.

³⁸⁰ Pavel Král píše, že ve šlechtických testamentech se invokace objevovala téměř pravidelně (chyběla pouze ve výjimečných případech) a měla podobu krátké trinitární modlitby. Ustálená formule se objevovala v různých podobách (stejně jako v měšťanském prostředí), od těch nejjednodušších až k obsáhlejším, jejichž autoři měli potřebu ukázat, že dobře rozumějí dogmatu o trojedinosti boží. Též nechyběla úvodní modlitba, kterou se kšaftující hlásil ke svému vyznání. Podrobněji k tomu KRÁL, P. *Mezi životem a smrtí*. s. 27 - 28.

³⁸¹ Např. kšaft Magdaleny Urbanové ze dne 2. listopadu 1796. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 635 – 637.

³⁸² Např. poslední vůle Jana Vorla z 23. dubna 1795. Tamtéž. s. 630 – 631.

³⁸³ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 26.

vedle Božské Trojice i Pannu Marii,³⁸⁴ což je výraz katolického vyznání. Celkově se invokace nachází asi v polovině hořepnických posledních vůlí, v druhé polovině je zcela opominuta.³⁸⁵

Zajímavé je také srovnání s Hradcem Králové, kde touto formulí disponuje pouze 25% kšaftů,³⁸⁶ a ještě zajímavější s Čáslaví – pouhých 6% ve sledovaném období.³⁸⁷ Odůvodněním by mohlo být tvrzení Tomáše Malého, který ve své studii uvádí, že invokace a jiné nábožensky laděné formulace závisely na tom, zda se jednalo o testament písemný či ústní. U těch ústních se totiž vyskytovaly tyto náležitosti jen zřídka.³⁸⁸ V případě obou těchto lokalit je však možné hledat souvislost i s náboženskou orientací a dobou, do které vznik jednotlivých kšaftů spadá. Jak hradecké, tak i čáslavské testamenty jsou příklady z 16. a první poloviny 17. století a oba navíc z prostředí protestantského.

Invokační formule mohla být doprovázena i grafickým symbolem kříže, s nímž jsem se setkala i v hořepnických testamtech, a to v této podobě: „*Ve jménu nejsvětější a nerozdílné Trojice svaté: Otce † i syna † i Duchu † svatého Amen.*“³⁸⁹ Jedná se o testament Kašpara Bílého, ale jelikož byl v době pořizování poslední vůle těžce nemocný a žádal o zaslání purkmistrů ke svému loži, lze autorství této invokace připisovat spíše písaři, kterým byl Václav Kouba. Nejedná se však o jediný příklad v rámci městečka Hořepník.

Za invokací následovala obvykle (v Hořepníku ve všech případech) intitulace, která byla pravidelně v prvním jejím řádku nadepsána výraznějším písmem. V ní je prezentován samotný pořizovatel testamentu, a to uvedením svého jména, případně informací o svém začlenění do městské pospolitosti – tedy zdali požíval plného městského práva: „*Já Jan Vík, měšťenin města Hořepníka ...*“³⁹⁰ nebo byl pouze obyvatelem předměstí: „*Já Jan Hovorka, soused štědrovský ...*“³⁹¹ nebo „*... Jan Hošek, bývalý soused chejstovský a poddaný*

³⁸⁴ O různých typech vzývání více HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“. s. 119 – 120.

³⁸⁵ K dalším typům vzývání jména Božího v hořepnických testamtech patří tyto: „*Pochválen buď Ježíš Kristus (navěky)*“, nebo „*Ve jméno nejsvětějšího Boha v trojích osobách jediného*“, či „*Ve jméno Boha Otce i syna i Duchu Svatého Amen*“. V řadě testamentu lze také nalézt pouze monogram „*L. J. Ch.*“ [Laudemus Jesus Christus – pozn. autorky], popř. se vyskytuje současně s některou z jmenovaných invokačních formulí. Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 551 – 638. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758). Tamtéž. Testamenty (1760 – 1779). Tamtéž. Testamenty (1780 – 1803).

³⁸⁶ Viz FIŠEROVÁ, B. *Měšťané Hradce Králové*. s. 21.

³⁸⁷ SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*. s. 33.

³⁸⁸ Podrobněji k tomu MALÝ, T. Co nabízejí (raně novověké) testamenty? s. 260.

³⁸⁹ Jedná se o testament Kašpara Bílého, radního městečka Hořepník, ze dne 14. dubna 1741. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 33.

³⁹⁰ SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 603 – 604.

³⁹¹ Tamtéž. s. 627 – 628.

hořepnický...³⁹² Část testátorů za své jméno připojovala také oznámení o své profesi: „*Já Jakub Cvikr, soused a barviř pláten v městě Hořepnice ...*“³⁹³ Zvláštní vypovídací hodnotu má intitulační formule v případě žen – testátorek, které se zpravidla identifikovaly svou pozicí v rámci partnerského vztahu. Uváděly se jako manželky, dcery nebo vdovy toho, či onoho měšťana: Např. „*Dorota, po neb. Janovi Vávrovým pozůstala...*“³⁹⁴ nebo „*Ludmila, dcera po neb. Josefovi Popelákovi pozůstala...*“³⁹⁵ Poměrně bezpečně tak můžeme v rámci testátorů ženského pohlaví rozlišit vdané ženy a vdovy. Častěji se však určovaly pouze jménem a příjmením: „*Já Marie Katolická, souseda v městě Hořepnice, jsauce ...*“³⁹⁶

Když tedy autor dostatečně přesně určil, kdo je, přiznával se k víře v Boha, kde zdůraznil své vědomí pomíjivosti pozemského života a následně uvedl důvody, jež ho vedly k sepsání závěti. V hořepnických testamentech jsem narazila na různé formulační varianty areng tohoto typu: „*... jsa od Pána Boha nemocí navštívený směřuje se dříve s všemohoucím Pánem a poroučuje se prozřetelnosti jeho...*“³⁹⁷, „*Poněvadž mě Bůh všemohoucí dlouho trvající nemocí navštívit ráčil a já znamenaje, že den ode dne moje nemoc se rozmáhá...*“³⁹⁸, „*... jsauce od Pána Boha všemohoucího těžkou nemocí navštívený, takže časem lepším, časem zase horším stavu se vynacházím, následovně patrně poznávám, že z tohoto bídného světa na věčnost odejítí musím...*“³⁹⁹, „*... těžkou a nebezpečnou nemocí, z kteréž vyvážnouti sobě netroufám...*“⁴⁰⁰ Následovala poměrně častá věta, že umírající nechtějí, aby po jejich smrti nastaly spory o jejich majetek: „*... oznámil při panu purkmistru, že oumyslu jest pro uvarování všech vyniknout mohoucích nevolí a mrzutostí mezi manželkou, jak pastorníma, tak také svými vlastními dětmi, o své mohovitosti slušné pořizení učiniti žádaje...*“⁴⁰¹

Kateřina Semrádová uvádí, že k tomu, aby měšťané učinili svou závěť, je vedly tři důvody; těžká nemoc či úraz (nebo jiné ohrožení signalizující brzkou smrt – např. epidemie, válka), dále stáří a do třetice dělení statku.⁴⁰² V případě městečka Hořepník byla nejčastějším důvodem nemoc, a to v 75% všech studovaných testamentů, takže drtivá většina křaftujících

³⁹² Poslední Vůle Jana Hoška z 9. září 1789. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 45 – 46.

³⁹³ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 551.

³⁹⁴ Tamtéž. s. 581.

³⁹⁵ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1760 – 1779), fol. 3.

³⁹⁶ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 574 – 575.

³⁹⁷ Poslední vůle Václava Staňka z 11. prosince 1797. Tamtéž. s. 637 – 638.

³⁹⁸ Testament Jana Vorla z 23. dubna 1795. Tamtéž. s. 630 – 631.

³⁹⁹ Křaft Jana Hovorky ze 4. května 1792. Tamtéž. s. 627 – 628.

⁴⁰⁰ Poslední pořizení Václava Jeřábka datované 25. březnem 1768. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1760 – 1779), fol. 14.

⁴⁰¹ Poslední vůle Matěje Míky ze dne 24. října 1775. Tamtéž. fol. 16.

⁴⁰² SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*. s. 33.

psala: „...těžkou a nebezpečnou nemocí navštívený...“⁴⁰³ V jednom případě jsem dokonce narazila na nemoc smrtelnou, blíže však neurčenou: „... jsauce navštívena Alžběta Koubová těžkou a smrtelnou nemocí...“⁴⁰⁴ V pěti testamentech je jako důvod udán pokročilý věk kšaftujícího. Např. „Znamenaje já věku mého sešlost...“⁴⁰⁵ nebo „vedle běhu všeobecného bedlivě považuji věk svůj a nedokonalost zdraví znamenám a vidím, že nic jiného mě neočekává než toliko smrt...“⁴⁰⁶ Zcela ojedinělým důvodem byl nátlak, který na autora kšaftu činili jeho blízcí. Jedná se o testament Kašpara Vaňka z 3. března 1780, který uvádí příčinu sepsání těmito slovy: „... skrze činění pořádnosti na mě Kašpara Vaňka neustále nastupováno bylo, proč bych takovou činil příčiny nevím...“⁴⁰⁷ 16% hořepnických testamentů ve sledovaném období nevykazuje jasnou příčinu toho, proč byl dokument sepsán.

Ještě předtím, než se testátor věnoval pozemským záležitostem, bylo potřeba vypořádat se s duchovním jměním. Samotní sepisovatelé si uvědomovali, že nejprve musí odkázat to nejcennější a nejpodstatnější, totiž lidskou duši.⁴⁰⁸ Zatímco pozemský majetek připisovali dědicům, svou duši odevzdávali Bohu nebo Ježíši Kristu. Nejčastějšími variantami těchto odkazů byly v hořepnických testamentech formulace kratšího či obsáhlejšího typu: „Předně duši svou, drahou krví Krista koupenu, Stvořiteli svému v milostivé ruce odevzdávám a poroučím tělo mé ze země pošle zase v zemi navracuji a po křesťansku pohřbené žádám.“⁴⁰⁹ Dále „Předně a nejprve duši mou nejdražší krví Spasitele Krista, Pána mého vykoupenu, do rukouch jeho odevzdávám a poroučím, a aby v zásluhách jeho věčného pokoje užítí mohla, jej skrze přehořké a nevinné umučení prosím, a hojného smilování dojíti žádám.“⁴¹⁰ Z následující citace je patrné, že umírající též prosili o odpuštění hříchů.⁴¹¹ „... smrt, kterážto aby šťastná k dosáhnutí milosti boží v zásluhách a nevinné smrti Pána Ježíše byla, s vyznáním všechněv hříchů a jich zcela odpuštění jako důvěrně a horlivě Pána Boha prosím a žádám.“⁴¹²

⁴⁰³ Např. poslední vůle Norberta Nováka z 22. června 1776. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 601 – 603.

⁴⁰⁴ Závěť Alžběty Koubové z 27. dubna 1745. Tamtéž. s. 572 – 573.

⁴⁰⁵ Poslední vůle Jana Hájka ze dne 15. ledna 1744. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 34.

⁴⁰⁶ Testament Jana Vorla datovaný 30. lednem 1758. Tamtéž. fol. 57.

⁴⁰⁷ SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 3.

⁴⁰⁸ Srovnej KRÁL, P. *Mezi životem a smrtí*. s. 36 – 38. A HRUBÁ, M. „Nedávej statku žádnému“. s. 138 – 139.

⁴⁰⁹ Poslední vůle Karla Mračanského z 6. dubna 1796. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 633 – 635.

⁴¹⁰ Závěť Václava Moravce datovaná 27. červencem 1789. Tamtéž. s. 619 – 620.

⁴¹¹ K tomu podrobněji v poznámce 110 HRUBÁ, M. „Nedávej statku žádnému“. s. 138.

⁴¹² Poslední vůle Jana Vorla z 30. ledna 1758. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 591 – 592.

V řadě hořepnických testamentů byla součástí těchto formulací i žádost, kde má být tělo kšaftujícího pohřbené:

„Já Jan Hendrich Prekl poroučím předně z poslední vůle při dobrém rozmyslu duši mou Bohu, od kterého jsem ji přijal, tělo mé pak porušitelné zemi, z které jsem posel, tomu chtěje, aby počestně dle řádu církve svaté katolické v chrámu Páně Nejsvětější a nerozdílné Trojice boží v městě Hořepnice, blíž oltáře radostné rodičky boží, vedle mé milé v Pánu usnulé manželky Doroty Preklový pohřbené bylo.“⁴¹³

V tomto ohledu je velice zajímavá poslední vůle Lidmily Popelákové z 18. září 1760, která sice nestanovuje, kde má být její tělo pohřbeno, ale jak má být oblečeno a jak má vypadat výzdoba během pohřbu: *„Předně a nejprve, když se duše od těla oddělí (kterouž ona do rukou Vykupitele svého poroučí), aby v modrou hazuku oblečené a počestným způsobem pohřbené bylo, snažně žádá. Obzvláště ale tomu chce, aby fakule a svíce zelenými pentličkami při témž funuse ozdobené byly.“⁴¹⁴* Stejnou pozornost si zaslouží ještě testament Martina Masopusta, který žádá jednak šat, do něhož chce být po smrti oblečen, a jednak vzhled rakve, v níž má být pohřben: *„Truhlu s přikrovem a rubáš čistý z tenkého plátna míti chce.“⁴¹⁵*

Poté už následoval samotný výčet majetku, ať už movitého či nemovitého, a jeho rozdělení mezi dědice a kšaftovníky, tedy příbuzné, přátele (sousedy), děvečky, církve, chudé a ostatní. Jména všech byla uváděna několikrát, a to se všemi příbuzenskými vazbami (dcera, syn, či manželka atd.), aby nemohlo dojít k nedorozumění: *„... manželce mé Rozyně... Janovi Jelínkovi, strejci mému...“⁴¹⁶* Nebo *„... Kateřině dceři, manželce Františka Hazmuky... Dorotě dceři...“⁴¹⁷*

Odkazovaný majetek neboli dispozice mohl mít různou podobu; od té skromné až po velmi pestrá a různorodá. Testament tedy v této části plnil svou nejdůležitější úlohu, kterou bylo zbavit se pozemských statků a rozdělit je mezi dědice. Hořepničtí měšťané kšaftovali jak majetek movitý, tak i nemovitý: domy, pozemky, zahrady, také jsem narazila na rybník, velmi často byla odkazována hospodářská zvířata, nábytek, vybavení domu, oblečení či náradí a samozřejmě i různě vysoké peněžní částky. Pokud testátor odkazoval pozemky, byla přesně určována jejich výměra, a to jednak v číslech a jednak umírající pro upřesnění

⁴¹³ Tamtéž. s. 581 – 585.

⁴¹⁴ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1760 – 1779), fol. 3.

⁴¹⁵ Poslední vůle Martin Masopusta ze dne 17. dubna 1738. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 566.

⁴¹⁶ Testament Pavla Jelínka ze 7. listopadu 1758. Tamtéž. s. 587.

⁴¹⁷ Kšaft Johany Pincerové z 28. června 1752. Tamtéž. s. 587.

dodával, podél jaké cesty odkazovaný pozemek leží nebo vedle či zahrady se nachází, aby se dědici vyhnuli jakýmkoli rozporům. „... manželu mému poroučím pole pak pod pět věrtel ležící při silnici pražské...“⁴¹⁸ Nebo „... ten můj domeček Josefce dceři s polma u hájku ležící, 2 kousky za vršky vedle p. Josefa Kaliny ležící, taky 2 kousky s paloukem, 1 kus na okrouhlici vedle panského koupene ... a rybník u žlábků koupený od vobce.“⁴¹⁹ Taktéž dům, který testátor zanechával svému dědici (dědicům), často označoval číslem, jako např. Jiří Pelikán: „Ostatně dům svůj pod Nr. 87 conskribovaného, pole, luka, zahradu, dobytek a všechno jiné czo tu koliv se nachází, manželce mej Kateřině a dcerušce po mně pozůstalé Eleonoře odkazuju...“⁴²⁰ Mezi odkazy umírajícího patřily ale také dluhy a pohledávky, jak je ve své závěti připomíná 16. srpna 1738 Martin Bleha:

„Dluhův, jak se koli upamatovati mohu, se nachází. Totiž
k záduší zdejšímu asi okolo 7 zl.
z důchodu panského jsem přijal 70 skopců a 7 beranů po 2 zl. 3 kr.
na to odvedl jsem 40 zl.
ty pak peníze jsou vydlužené
od Jana Pelikána 20 zl.
a Jana Vybrala 20 zl.
Item více starého dluhu Janovi Vybralovi 7 zl.
od pana primasa jsem se vydlužil peněz 4 zl.
Semrádovi do Arnoštovic jsem dlužen 7 zl.
paní vdově po neb. panu Michovi 16 zl.
na to jsem ji vezl do Žirovnice
Item ona za maso dlužna jest 3 zl. 10 kr.
více jí na máslo půjčeno 14 kr.“⁴²¹

Zejména u ženských testamentů se setkáme s odkazy týkajícími se vybavení domácnosti a oblečení. „... Jakubovi synu... moždíř a pekáč, přeslici taky. Item nevěstě taky poroučím spodní peřinu 1 kus, svrchní peřinu Bětě dceři 1 kus, též jí mé dceři šněrovačku, punčochy, střevíce a fěrtoch poroučím.“⁴²²

Bohužel testamenty v porovnání s ostatními písemnostmi pozůstalostní agendy neposkytují komplexnější pohled do domácnosti. V měšťanských posledních vůlích byly zpravidla zmiňovány pouze předměty cenné, které měly mít přesného adresáta. Mezi takové

⁴¹⁸ Poslední vůle Marie Katolické ze 17. srpna 1745. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 35 – 37.

⁴¹⁹ Testament Matěje Pelikána z 23. července 1795. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 632 – 633.

⁴²⁰ Poslední vůle Jiřího Pelikána z 29. srpna 1791. Tamtéž. s. 625 – 627.

⁴²¹ Atd. Podrobněji viz SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 26.

⁴²² Poslední pořízení Rozyny Jelínkové. Tamtéž. fol. 21.

„poklady“ lze zahrnout různé šperky („...*1 prsten zlatý ... Janovi synu*“)⁴²³, drobné nádoby z drahých kovů („...*mís cínových 12, talířů 39, ... cínový slámky, konvice cejnová, ...*“)⁴²⁴ nebo „*2 lžíce stříbrný Janovi synu*“⁴²⁵) či mince („... *Eleonoře Hamerníkové jeden dukát... manželce bratra jejího Martina odkazuje ten tvrdý tolar...*“),⁴²⁶ dále dražší oděvy („... *poroučí modrý kronrášový kabátek, Dorotě dceři ... sukni modrou kronrášovou, též dceři Jakobově Kateřině sukni zelenou...*“),⁴²⁷ popř. obrazy,⁴²⁸ knihy či hudební nástroje, které tvořily nedílnou součást životního stylu toho či onoho měšťana.⁴²⁹

Odkaz majetku byl zpravidla přehledně členěn. Testátoři, kteří chtěli jednoznačností svých slov předejít možným sporným výkladům a nejasnostem, tak činili zpravidla podle věcné podstaty majetku; dělili ho tedy na ten movitý, nemovitý, hotové peníze, dluhy a pohledávky. Takto byl majetek vypisován i v případě, kdy se měšťan rozhodl odkázat vše jedné osobě, popř. dával k rovnému podělení.⁴³⁰ To, že chtěl umírající takto skutečně naložit s veškerým svým majetkem, bývá vyjádřeno těmito slovy (v obměňované podobě): „*Tejkaje se ale ... domu mého ... k němu patřících polí, louky, zahrady, lesíka a ostatního mého domovního statku a nábytku, ...*“⁴³¹ Nebo „... *mého statku a nábytků, totiž domu a k němu patřících gruntů, též ostatních případností...*“⁴³²

Barbora Fišerová uvádí, že na tomto místě si autor závěti mohl také vymínit jistou sumu nebo pozemek, který by užíval až do své smrti, přičemž s ním mohl za svého života nakládat dle vlastního uvážení, a to bez odporu dědiců. Já jsem se s výminkami tohoto typu v Hořepníku nesetkala, ale v Hradci Králové byly téměř samozřejmostí, neboť si zde toto právo vymínili téměř všichni kšaftující.⁴³³ Pokud jsem v hořepnických testamentech na nějakou výminku narazila (bylo to však zcela výjimečně), týkala se pouze práva

⁴²³ Poslední vůle Alžběty Vybralky. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 557.

⁴²⁴ Poslední vůle Marie Katolické ze 17. srpna 1745. AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 35 – 37.

⁴²⁵ Poslední vůle Alžběty Vybralky. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 557.

⁴²⁶ Testament Lidmily Popelákové z 18. září 1760. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1760 – 1779), fol. 3.

⁴²⁷ Poslední poručení Alžběty Koubové z 27. dubna 1745. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 572 – 573.

⁴²⁸ Marie Katolická odkazovala obraz Panny Marie. Viz tamtéž. s. 574 – 575.

⁴²⁹ O tom podrobněji HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“. s. 148 – 151.

⁴³⁰ Tamtéž.

⁴³¹ Testament Adama Kralerta z 18. května 1791. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 623 – 624.

⁴³² Testament Josefa Moravce z 27. července 1789. Tamtéž. s. 619 – 620.

⁴³³ Viz FIŠEROVÁ, B. *Hradečtí měšťané*. s. 22. Srovnej také se situací v Čáslavi. K tomu SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*. s. 34.

na zaopatření kšaftujícího až do své smrti. Jedním z těch, kdo si kladl tuto podmínku, byl Tomáš Veselý: „*Kterýžto syn a nový hospodář má jeho p. otce, pokud jej Pán Bůh při živobytí zanechal, stravou zaopatřit, pokud ale jej k sobě povolá ráčí, tak jak sluší a patří dle způsobu církve svatě katolické, jej pohřbít nechati zavázán být má.*“⁴³⁴

Po výčtu odkazů se každý hořepečnický testátor, který si koncipoval poslední vůli sám, dožádal purkmistra a pánů radních (magistrátu), aby nad jejich kšaftem drželi ochrannou ruku a nenechali nikoho vůli umírajícího pozměnit. To se dělo tímto způsobem: „*Aby pak tato moje poslední vůle stála a nezměnitelná zůstala, vzácného magistrátu žádám, by ustanovení řádu práva nejvyššího pána země předně v domě radním publicitovaná a do knih městských ingrosírovaná byla.*“⁴³⁵ V případě, že poslední vůle byla diktována, výše zmíněná pasáž chyběla a nahrazovala ji opět v obměňované podobě tato: „*A tj. konečná vůle Matěje Janouška, kteroužto my oba najednou přítomní z úst jeho slyšíce, a že zdravého rozumu a čerstvé paměti od něho konaná jest, to na něm seznejíce,*...“⁴³⁶

Pokud testátorovi ležel na srdci v době sepisování posledního pořízení osud jeho rodiny, obrací se na magistrát také s žádostí o držení ochranné ruky nad pozůstalými, zejm. vdovami a sirotky. Naléhavou žádost o ochranu sirotků jsem našla mj. v závěru testamentu Jana Babického: „*Posledně opakuju mou prosbu, ať počestný magistrát nad dítkama mejma ochrannou ruku drží a s tímto mým poručením ať pořádně pokračuje, Bůh takové dobrodiní svým milosrdenstvím odplatit ráčí, a aby toto mé pořízení vedle žádosti mé se vskutku naplnilo...*“⁴³⁷

Pokud měl testátor k dispozici svou nebo něčí pečeť a měl v úmyslu jejím použitím závěť pečeti, byla tato skutečnost na konci celého textu uvedena: „*K čehožto potvrzení jsem se netoliko mou vlastní rukou podepsal a obyčejný pečeť přitiskl...*“⁴³⁸ Pečeť byla jedním z možných způsobů ověření pravosti testamentu, oznamovaném v koroboraci. Poté už byl vždy uváděn soupis svědků, kteří byli přítomni sepisování poslední vůle, datum a město, ve kterém k sepsání došlo, a někdy bylo místo upřesněno tím, že autor uvedl, v kterém domě se tak stalo. Jako příklad uvádím testament Josefa Jelínka, košetického rychtáře, který

⁴³⁴ SOkA Pelhřimov, AM Hořepečník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 27 – 28.

⁴³⁵ Kšaft Matěje Zemana ze dne 14. listopadu 1788. SOkA Pelhřimov, AM Hořepečník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 614 – 616.

⁴³⁶ Poslední vůle Matěje Janouška ze 17. prosince 1781. Tamtéž. s. 613 – 614.

⁴³⁷ Poslední vůle ze dne 7. března 1748. Tamtéž. s. 576 – 577.

⁴³⁸ Kšaft Ignatia Václava Damonta datovaného 17. srpnem 1741. Tamtéž. s. 568 – 571.

se v době sepisování poslední vůle nacházel v Hořepníku: „*Jenž se stalo v městě Hořepnice, v domě Františka Špačka ...*“⁴³⁹

Jednotlivé části testamentu za sebou nemusely vždy nutně následovat ve výše popsaném pořadí. Co jeden testátor uvedl hned za invokací, to samé mohl další uvést až v závěru testamentu. Pokud bereme v úvahu, že drtivá většina rozebíraných testamentů vznikala až na sklonku života svých autorů, tedy diktátem testátorů a následně byla zapisována do knih, přichází v úvahu varianta, že bylo využíváno více předloh.

Ke každému opisu kšaftu pak následovaly ještě další ustálené zápisy, a to údaj o podání kšaftu radě a purkmistrovi a jejich přijetí tohoto textu, dále zveřejnění testamentu a též povolení k vkladu do městské knihy. Ještě zde byl zápis o vypršení lhůty, kdy mohl kdokoliv vznést odpor, s poznámkou, zda tento odpor byl vznesen, či nikoliv. Velice často se tyto údaje objevovaly v latině. V případě aktového materiálu jsem se běžně setkávala na přední straně listiny s těmito údaji:

*„Pres. při ouřadě purkmistrském die 12 Marty 795
Nr. protok. 60.
Publicatum in pleno magistratus
Sub sessione extra ordinaria
die 3 Juny 795 valvis apertis,
který po vyjití svého termínu a nepoloženém odporu tu, kde patří vložit se nepovinně
actum ut supra
Jan Josef Gvích
purkmistr
Ingnocatum Libro Testamentorum
pagina 87 die 10 Augusty 795
a me Jana Fr. Vybrala“*⁴⁴⁰

U knižních zápisů byly tyto údaje rozděleny do dvou míst – částečně se nacházely v úvodu: „*Pres. při ouřadu purgkm. šacovního města Hořepníka dne 7. prosince 1796. Nr. 185. Publicatum valvis apertis dne 28. prosince 1796 a po prošlým právním termínu tu, kde patří, vložen býti má.*“⁴⁴¹ a částečně pod celým textem: „*Předstojící kšaft jest na magistrát, aby povolení pod Nrem Protokoli 2 ze svého originálu tuto slovo od slova vložený v den ... za ouřadu purkmistrského p. ...*“⁴⁴²

⁴³⁹ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 22 – 23.

⁴⁴⁰ Testament Matěje Nechvátala. Tamtéž. fol. 90.

⁴⁴¹ Poslední vůle Václava Staňka z 6. prosince 1796. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 637 – 638.

⁴⁴² Tamtéž.

Ani tento systém zápisů však nebyl jednotný. Jiří Pešek ve své studii uvádí odlišné systémy zápisů pro Nové Město pražské a pro Staré Město pražské.⁴⁴³ V některých případech pak za těmito ustálenými zápisy následovalo dořešení toho daného kšaftu. Tím lze potvrdit již výše zmíněnou domněnku, že do městských knih byly zapisovány jen kšafy, u kterých se předpokládalo, že budou po smrti testátora napadeny. Tento fakt však není možné u hořepnických testamentů jednoznačně potvrdit.

Na závěr této kapitoly bych ještě dodala, že datum vzniku nebylo uvedeno u všech osmasedmdesáti závětí (chybělo u dvou)⁴⁴⁴ a datum publikace nebo stvrzení se vyskytovalo zcela nepravidelně.

6.3. Hořepnické testamety jako pramen k dějinám rodinných struktur

Kromě přínosu pro dějiny hmotné kultury nám mohou testamety do jisté míry pomoci pochopit fungování a vývoj rodiny daného období. Na základě rozboru tohoto pramene je možné přiblížit vztahy, které tradičně v rodině fungovaly, kdo z dědiců byl preferován, jak fungovaly vazby mezi příbuznými a do jaké míry příbuznosti jsou osoby v dědictví reflektovány. V případě nestandardních odkazů nám pak sami testátoři dokládají, proč došlo k narušení rodinných vztahů, čili nás informují, co bylo pro společnost té dané doby nepřijatelné. Testamety jako prameny mají tu neocenitelnou vlastnost, že zachycují individuální vztah pisatele závěti k jeho blízkým, díky čemuž je možné ukázat nejfrekventovanější vazby autora testamentu na jeho okolí.

Než se pustím do samotného rozboru kšaftů z hlediska rodinných struktur, pokusím se upřesnit terminologii jednotlivých osob tak, jak je chápána v hořepnických testametech. Základním termínem pozůstalostních vztahů je „dědic“, tj. osoba, které po smrti člověka připadá hlavní díl jeho majetku. Ostatní dědici (v dnešním slova smyslu), kteří byli obdařeni pouze dílčí částí odkazu, jsou označováni jako „kšaftovníci“. Manželští partneři jsou v testamentu označováni jako „manželka“ a „manžel“, tedy shodně s dnešní terminologií. Dalšími termíny, které se v těchto pramenech vyskytují, jsou „hospodyně“ a „hospodář“, přičemž mohou mít dvojí výklad. Buď tento termín označuje majitele domu, anebo je užit v souvislosti se správou domu – např. „... *dům můj ... poroučím a odevzdávám mej jedinej dcerušce Anně. Poněvadž pak ale ona ještě k hospodaření neschopná jest, do zrostu jejího*

⁴⁴³ PEŠEK, J. Pražské knihy. s. 72.

⁴⁴⁴ Jedná se o testament Rozyny Jelínkové. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamety (1645 – 1758), fol. 21. A testament Matěje Pelikána. Tamtéž. fol. 59.

*ustanovuji za plnomocnou hospodyni její vlastní matku, manželku mou věrnou.*⁴⁴⁵ Označení synů a dcer odpovídá současnosti, pro děti manželského partnera z předchozích vztahů je používán termín „pastorci“: „... *moje syny své dva vlastní, třetího ale pastorního a ne vlastního, co tak od dobytka a jinších nábytků se vynacházet bude, rovným dílem všichni tři ať podělení jsou, pastorní syn Antonín do zrostu...*“⁴⁴⁶ O užívání výrazů pro další členy rodiny a osoby mimo rodinu se zmíním vždy při popisu směru odkazů jiným směrem než manželce a dětem.

Tabulka 11: Srovnání zastoupení mužů a žen mezi testátory v Hořepníku v 18. století

Pohlaví	Počet
Muži	66
Ženy	12
Celkem	78

Jedním z nejzákladnějších rozlišení při studiu testamentů je rozdělení testátorů podle jejich pohlaví. Z celkového počtu závětí, se kterými pracuji pro městečko Hořepník, bylo dvanáct pořízeno ženami a šestašedesát muži, tedy v poměru 1:5,5. Tento poměr se značně liší od výsledků, k nimž dospěli badatelé v jiných městech, jak ukazuje tabulka 12.

Michaela Hrubá na základě stávajících výzkumů charakterizovala podíl ženských testamentů ve vymezeném období 15. – 17. století jako rostoucí, a to přibližně od jedné čtvrtiny až třetiny k jedné polovině.⁴⁴⁷ Ke stejným závěrům dospěl i Tomáš Malý pro Brno, který uvádí 40 – 45% ženských testamentů v první polovině 18. století, a ve druhé polovině dokonce ženy – testátorky převyšovaly počet mužských pořizovatelů.⁴⁴⁸ Zastoupení hořepnických žen v testamentech se svými 15% těmito závěrům vymyká, ale je nutno brát na zřetel, že Hořepník byl ve srovnání s ostatními zmíněnými lokalitami pouze malým městečkem, kde se během celého 18. století dochovalo celkově pouze 78 testamentů.

⁴⁴⁵ Poslední vůle Jana Vorla z 23. dubna 1795. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 630 – 631.

⁴⁴⁶ Testament Jana Babického ze dne 7. března 1748. Tamtéž. s. 576 – 577.

⁴⁴⁷ Viz HRUBÁ, M. „Nedávej statku žádnému“. s. 116.

⁴⁴⁸ Podrobněji k tomu MALÝ, T. „Smrt a spása duše“. s. 73 – 74.

Tabulka 12: Počty dochovaných ženských testamentů ve vybraných městech

Město	Časové rozmezí	Počet
Brno ⁴⁴⁹	1700 – 1789	893 (47,5%)
Litoměřice ⁴⁵⁰	1526 – 1576	330 (46,7%)
Praha ⁴⁵¹	1600 – 1620	125 (43,7%)
Hradec Králové ⁴⁵²	1618 – 1648	35 (40,7%)
Ústí nad Labem ⁴⁵³	1509 – 1585	158 (37%)
Kadaň ⁴⁵⁴	1465 – 1603	551 (34,7%)
Chrudim ⁴⁵⁵	1505 – 1614	32%
Jihlava ⁴⁵⁶	1578 – 1590	80 (28%)
Čáslav ⁴⁵⁷	1552 – 1620	20 (25,6%)
Hořepník	1701 – 1800	12 (15%)

Druhým významným faktorem, který působil na odkazy jednotlivých testátorů, byl jejich rodinný stav. Jeho určení však není v případech závětí vždy jednoduché. Pokud vycházíme pouze z tohoto jednoho pramene, musíme se spokojit s tím, co nám říkají jednotlivé odkazy nebo zmínky samotného autora. Proto toto rozdělení nemusí vždy stoprocentně odpovídat skutečnému stavu.

Z jednotlivých ustanovení testamentů se v případě městečka Hořepník podařilo ve více než 90% zjistit rodinný stav autorů kšaftu. Určení vdaných, ženatých a ovdovělých testátorů nečinilo žádné potíže, pokud poslední vůle obsahovala zmínky o partnerovi či dětech. Za svobodného byl označen pouze jeden muž, který byl v závěti přímo titulován „... *v nemoci těžké postaveného mládence Jana Svobodu...*“⁴⁵⁸ [zdůraznila autorka]. Ostatní byli zařazeni do skupiny, u níž nelze s přesností stanovit její rodinný stav. Část z těchto autorů sice

⁴⁴⁹ MALÝ, T. „Smrt a spása duše“. s. 292.

⁴⁵⁰ ŠTAJNEROVÁ, M. Testamenty. s. 88.

⁴⁵¹ RATAJOVÁ, J. Pražské testamenty. s. 95.

⁴⁵² FIŠEROVÁ, B. *Měšťané Hradce Králové*. s. 34.

⁴⁵³ SMETANOVÁ, V. Ústečtí měšťané. s. 125.

⁴⁵⁴ RAK, P. Kadaňské knihy. s. 73. Zde je uvedeno, že poměr vzájemného zastoupení mužů a žen činí za celé sledované období (1465 – 1603) poměr 2:1 ve prospěch mužů. Srovnej ale HRUBÁ, M. „Nedávej statku žádnému“. s. 116. Ta uvádí, že v kadaňských městských knihách se objevilo pouze čtvrtinové zastoupení žen jako testátorek. Tím pádem by se výzkum hořepnických testamentů podle pohlaví nejvíce přiblížil tomu, který provedl právě Petr Rak v Kadani.

⁴⁵⁵ MALÝ, T. „...nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly...“, s. 56.

⁴⁵⁶ Viz JIRKOVÁ, P. Testamentární praxe. s. 22.

⁴⁵⁷ SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*. s. 46.

⁴⁵⁸ Viz poslední vůle mládence Jana Svobody ze dne 7. března 1747. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 40.

odkazovala majetek svým příbuzným, nicméně to ještě neznamená, že byli svobodní, neboť jejich manželka, popř. děti mohly být již po smrti, a on je tedy ve svém testamentu již nezmiňoval.

Z celkového počtu 94 hořepnických záznamů jsem vyřadila šestnáct těch, které byly přepsány ze svého originálu do knihy, a tudíž by se vyskytovaly dvakrát ve stejném znění,⁴⁵⁹ a další tři, které byly pouze dodatky k již formulované poslední vůli, popř. řešily spor, který na základě sepsaného testamentu vznikl.⁴⁶⁰ Pro lepší přehled kšaftů přikládám na závěr své práce přílohu, kde je uveden soupis všech zkoumaných testamentů, a to v chronologickém pořadí, nikoli v jakém jsou uvedeny v *Liber testamentorum*. Kromě jména autora a stránky (popř. folia), na které je kšaft veden, připojuji také informace o těchto datech: vznik testamentu, jeho doručení na úřad (presen. – zkratka autorky) a zveřejnění (public. – zkratka autorky) a datum vkladu do městských knih (ingros. – zkratka autorky).

6.3.1. Mužské testamety

Testamety mužů tvoří 72% vzorku všech testamentů. Několik málo z nich je uvedeno mimo jména (jak křestního, tak příjmení)⁴⁶¹ také živností. Konkrétně jsou to pouze tito: Jakub Cvikr – barvíř pláten,⁴⁶² Matěj Míka – mlynář,⁴⁶³ Martin Zadina – sedlák.⁴⁶⁴ U některých testátorů byla uvedena jejich funkce, a to u Kašpara Bílého – spoluradní,⁴⁶⁵ Jana Františka Vorla – písař⁴⁶⁶ a Josefa Moravce – také spoluradní.⁴⁶⁷ Josef Jelínek je uváděn jako rychtář⁴⁶⁸ a Jan Jindřich Prekl jako loutkovský purkrabí.⁴⁶⁹

⁴⁵⁹ Viz přehled testamentů v příloze. Kšafy vyskytující se ve dvojím provedení jsou psány tučným písmem.

⁴⁶⁰ Jedná se o dořešení kšaftu (ten však chybí) Jana Kvíčadla, a to na celkem devíti foliovaných stranách. Z 12. června 1716 se v aktové podobě nachází pořádnost z pozůstalosti domu již zmíněného J. Kvíčadla, následuje seznam osob, jež se hlásily k dluhům, které u nich umírající zanechal. 31. prosincem 1711 je datována smlouva o koupi domu mezi Janem Kvíčadlou a Josefem Smrčkou. Poslední část celé této záležitosti tvoří inventář věcí v domě Jana Kvíčadli před jeho odjezdem do Prahy. U každé zmíněné pozůstalosti figuruje osoba, která tu či onu věc dědila. Viz SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamety (1645 – 1758), fol. 9 – 18. Další řešení kšaftu, který se v listině nedochoval, je pozůstalost po Voršile Mulkrové: „*Léta Páně 1718 dne 10. ledna jsauce po neb. dobré paměti p. Voršile Mulkrové kšaft publicirovaný. Vynachází se takto a její pozůstalé věci náleží...*“ Viz Tamtéž. fol. 19. Posledním dokumentem, u něhož se nám testament také nedochoval, je „*Právní vyšacování domu v numeru XII.* (římské číslice používali židé – pozn. autorky) *Samuela Lazara, Žida zdejšího dne 5. srpna 1782.*“ Viz SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamety (1780 – 1803), fol. 19.

⁴⁶¹ Zajímavé bylo zjištění, že ačkoli všichni hořepničtí měšťané byli poddanými, setkáme se s tímto označením pouze v jediném testamentu, konkrétně u jména Jana Hoška. „... *Jan Hošek, bejvalý soused chejstovský a poddaný hořepnický, ...*“ Viz SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 617 – 618.

⁴⁶² SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 551.

⁴⁶³ Tamtéž. s. 598 – 599.

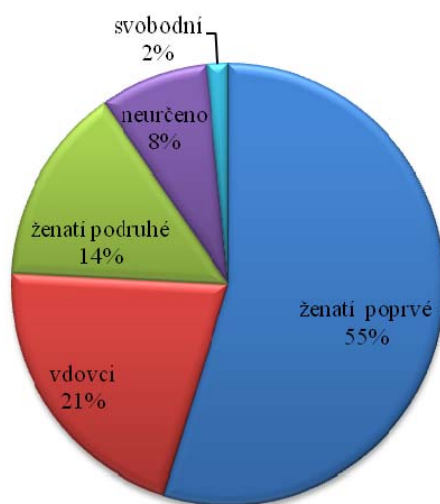
⁴⁶⁴ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamety (1780 – 1803), fol. 13 – 18.

⁴⁶⁵ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamety (1645 – 1758), fol. 33.

⁴⁶⁶ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 592 – 595.

Všech 66 testátorů - mužů lze rozdělit do pěti skupin, jak ukazuje graf 1. Nejpočetněji byli zastoupeni ti, kteří měli v době své smrti uzavřený pouze jeden sňatek (34), za nimi následovali vdovci s celkovým počtem třináct, podruhé ženatých bylo jenom devět, neurčených pět a pouze o jednom kšaftujícím muži lze s určitostí říci, že byl svobodný. Čtyři muži nebyli započítáni, neboť dva sepsali svou závěť dvakrát a u dvou se nejednalo o úplný kšaft, jak bylo řečeno již výše.

Graf 1: Rozdělení testamentů mužů podle rodinného stavu

Do skupiny mužů poprvé ženatých byli zařazeni všichni autoři kšaftů, kteří v textu zmiňovali pouze jednu (současnou) manželku a popř. děti s ní zplozené. Zmínky o dětech, které se v manželství narodily, však nejsou pravidlem. Samozřejmě je možné, že muž byl již jednou nebo vícekrát ženatý, ale buď se svou předešlou ženou neměl žádné potomky, nebo děti narozené z tohoto svazku již zemřely. Také je možné, že děti z předešlých manželství už byly svým otcem vyplaceny ze statku, a proto se o nich autor nezmiňuje. Protože však žádný z těchto možných faktů není v hořepnických posledních vůlích zaznamenán, jsou tyto kšafy zařazeny do skupiny poprvé ženatých mužů.

⁴⁶⁷ Tamtéž. s. 619 – 620.

⁴⁶⁸ Tamtéž. s. 608 – 610.

⁴⁶⁹ Tamtéž. s. 581 – 585.

Tabulka 13: Určení hlavního dědice poprvé ženatých mužů

manželka	potomci	oba	jiní
9	15	8	2

Největší část testamentů (celých 15) v této skupině určovalo jednoho z testátorových potomků jako hlavního dědice. Ve třinácti smlouvách je za hlavního dědice, nikoli však jediného, označován syn. V takovém případě sice jeden ze synů dědil veškerý majetek, ale po jeho obdržení byl povinen vydat různé odkazy tak, jak to určil testátor. Tito potomci vydávali nejčastěji finanční částky⁴⁷⁰ nebo různé předměty příbuzným a přátelům testátora nebo také k církevním či jiným účelům.⁴⁷¹ Mimo jiné bylo také součástí dědictví upomínání nebo placení dluhů.⁴⁷² V jednom případě byla za hlavního dědice určena dcera, konkrétně v kšaftu Jana Vorla: „... *dům můj se všema nábytky, vorníma grunty, loukou i s dobytkem poroučím a odevzdávám mej jedinej dcerušce Anně.*“⁴⁷³ Naproti tomu Jan Hovorka podělil spravedlivě syna i dceru, a to rovným dílem: „*Předně a nejprve odkazuju já grunt můj Janovi synovi a Terezii dceři a ponížně žádám slavný magistrát hořepnický, jakožto mou milostivou vrchnost, aby nad těmi sirotky a vdovou svou ochrannou a otcovskou ruku držely, aby mohly spolu dohromady hospodařit, anebo kdyby se jim mohl ten grunt rozdělit...*“⁴⁷⁴

Z celkového počtu 34 testamentů poprvé ženatých mužů byly v 26,5 % případů (v 9 závětech) učiněny hlavními dědici jejich manželky, avšak pouze ve třech z nich jedinými.⁴⁷⁵ Konkrétně to byl kšaft Josefa Šlapala,⁴⁷⁶ Martina Kučery⁴⁷⁷ a Martina Veselíka.⁴⁷⁸ V dalších pěti testamentech měl být majetek podle přání autora rozdělen mezi

⁴⁷⁰ Např. „*Totíž Janovi synu mému dům aneb příbytek se vším hospodářstvím co se koliv vynachází a jméno míti může, jemu vlastně k budoucímu užívání po smrti mé bez všelikých překážek a zmatků připadnout má. Dcery pak moje dvě, Anna a Lidmila, ačkoli ty již obě vybyté jsou, ..., ostatní co jedné aneb druhé ještě na týž věna k doplacení jest, Jan syn můj doplatiti povinnen bude...*“ Testament Jana Vorla z 27. prosince 1730. Tamtéž. s. 564 – 565.

⁴⁷¹ Např. „... *ustanovuju syna mého Františka, kterému takový dům s ostatníma grunty za 300 zlatých rejnských šacuju a odkazuju, z kteréžto sumy on do chudého institutu zdejšího jeden zlatý, na normální školy jeden zlatý složit... bude.*“ Testament Josefa Moravce z 27. července 1789. Tamtéž. s. 619 – 620.

⁴⁷² Např. „*Z kteréžto sumy on syn, hospodář vyplatí dluhy, totiž Václavovi Pelikánovi 12 zlatých, Václavovi Kubšovskému 2 zlatý 30 krejcarů a p. Josefovi Moravcovi 36 krejcarů.*“ Poslední vůle Jana Roba ze dne 29. listopadu 1773. Tamtéž. s. 596 – 597.

⁴⁷³ Tamtéž. s. 630 – 631.

⁴⁷⁴ Tamtéž. s. 627 – 628.

⁴⁷⁵ Srovnej např. s Hradcem Králové, kde až 70% testátorů označovalo manželku za hlavní dědičku. Viz FIŠEROVÁ, B. *Hradečtí měšťané*. s. 26 – 27. Kateřina Semrádová pro Čáslav udává číslo kolem 42%. Viz SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*. s. 38.

⁴⁷⁶ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 25.

⁴⁷⁷ Tamtéž. fol. 27 a 28.

⁴⁷⁸ Tamtéž. fol. 24.

manželku a potomky (výjimkou jsou zde drobné odkazy k záduší, do cechů, nebo dalším příbuzným a přátelům). Velmi často bývá ale uvedena podmínka tohoto ustanovení, a to taková, že se žena nesmí znovu provdat, jinak by toto své postavení ztratila. Tuto podmínku najdeme např. v testamentu Jana Františka Vorla, který učinil hlavní dědičkou svou ženu, ale pouze s tou podmínkou, že zůstane ve vdovském stavu. „... *na dům a k němu patřících případností, který manželce své z toho ohledu, aby dítka stravou do zrostu jejich zaopatřit mohla, jenom v vdovském stavu k užívání odkazuje, ... pokudž by ale paní manželka stav vdovský změnit a se vdáti měla, vůle pana kšaftujícího a dokonalé chtění jest, aby týž dům s polma a lukama ... na tři díly rozdělena, ale aby syn největší, dcera o jedno sto menší, manželka ale mírněji nežli dcera o jedno sto dostala...*“⁴⁷⁹ Poslední kšaft, který spadá do této skupiny, je kšaft Martina Zadiny, který sice označil jako hlavní dědičku manželku, ale na polovinu s jeho zetěm. „... *na ten a takový způsob vyplněnou míti, a aby z pozůstalosti jeho následovný podělení mezi manželkou a zetěm jeho se stalo, jest se dožádal. By totiž to, předně za sutého obilí, kterého se vynachází následovně... má jednu polovici manželka jeho a druhou zeť užiti.*“⁴⁸⁰

Ačkoli situace vdov nebyla jednoduchá, zdá se, že hořepničtí muži si toho zřejmě nebyli vědomi až do takové míry, jako mužští testátoři v jiných oblastech.⁴⁸¹ Ti se snažili své manželky materiálně zabezpečit, aby po jejich smrti nestrádaly. Někteří muži si také cenili toho, že při nich manželka věrně stála a ve všem jim pomáhala, ať už se to týkalo péče během nemoci nebo starosti o domácnost. Tak se například dočteme v poslední vůli Matěje Zemana: „*A abych pak představil, z jaké příčiny moje manželka ten a takový odkaz obdržela, předně za její věrnou po všechen čas, obzvlášť v mej nemoci, službu a práci sobě jest zasloužila, též i také skrze mou nemocnost o svoje věci, jak v šatech, tak i jinšího nábytku, prodat musela, na moje vědomí nemohu jináče udělat.*“⁴⁸²

I u hořepnických testamentů se setkáváme s tzv. „nápady z mrtvé na živé“. Testátor si tak zajišťoval v případě smrti některého z dědiců, aby jemu odkázaný majetek přešel do rukou jiného, kterého si určil opět sám testátor. Toto tvrzení dokumentuje např. kšaft Jana Františka Vorla, písaře hořepnického, jenž uvádí: „*Kdyby ale všemohoucnosti božské se oblibilo, jednoho z nad pravených [manželku, syna a dceru – pozn. autorky] chtěl z tohoto světa povolati, tak má dědictví umrlého na druhého živého připadnouti a jemu beze všeho*

⁴⁷⁹ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 592 – 595.

⁴⁸⁰ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 13.

⁴⁸¹ Viz poznámka číslo 475.

⁴⁸² SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 614 – 616.

*dalšího odporu přivlastněno býti, pokudž by ale dítek těch před dospělostí věku ze světa sejíti a umříti mělo, tehdy z té celé summy jedna polovice paní manželce a druhá pana kšaftujícího jeho bratrovi Josefovi neb budoucím a dědicům jeho připadnouti má.*⁴⁸³ V tomto ohledu je také zajímavá poslední vůle Ignatia Václava Damonta, která stanovuje za dědice manželku a děti, a to na rovný díl. Pokud by však umřely obě děti před dosažením věku dospělosti, žádá, aby byly tyto peníze užity na mše za jeho duši. „... *kdyby však jeden z dědiců mých spíše, nežli by věku svého dorostli, z povolání božího ze světa sjíti měl, tomu chci a přikazuju, aby díl jeho mezi druhé stejně rozdělen byl. Pak-li by ale Pán Bůh oboje dítky k sobě povolati ráčil, tehdy z dílu jejich tu kde bych odpočíval při Chrámu Páně žádám, by ... za mou ubohou duši každoročně některá mše svatá sloužena byla.*“⁴⁸⁴

Nyní se podívejme na dělení majetku mezi nukleární rodinu. Pokud by měšťan zemřel bez kšaftu, připadl nejvyšší nárok na dědictví právě členům této rodiny – tedy manželce a dětem testátora. Jejich podíly byly vymezeny třetinovým poměrem, a to v situaci, že muž zemřel po dni a po roce od sňatku bez smluv, které by řešily majetkové záležitosti. Jedna třetina byla určena vdově, zbylé dvě třetiny byly vymezeny k rovnému podělení dětí a přátel testátora. V praxi se během 16. století od “vdovské třetiny“ ustupovalo a rozšířil se zvyk dělit majetek “na rovný díl“, jak bylo propagováno i Kristiánem Koldínem.⁴⁸⁵ Takto podělilo manželku s dětmi 57,7% čáslavských mužů,⁴⁸⁶ 42,7% litoměřických mužů,⁴⁸⁷ jen v Hradci Králové to bylo pouze v 10%.⁴⁸⁸

Jenom necelá jedna čtvrtina hořepnických kšaftů (8 případů) prvně ženatých mužů dělila majetek po nebožtíkovi na rovný díl mezi manželku a děti, popřípadě mezi ty samé, ale diferencovaně. Tento poměr se naprosto liší od výsledku zkoumání testamentů litoměřických měšťanů, kde odkazy dětem a manželce jednoznačně převyšovaly odkazy určené pouze manželce nebo pouze dětem.⁴⁸⁹ Ve většině případů se však nejedná o odkazy čisté, nýbrž je s nimi spojena určitá výminka. Např. v kšaftu Mikoláše Čapka se setkáváme s jakýmsi pojištěním manželky – vdovy, které se týká jejího postavení v rodině: „*Dům svůj ... s polma manželce a dvoum dceruškám mým, totiž Veronice a Dorotě poroučím. Manželka moje, aby*

⁴⁸³Tamtéž. s. 592 – 595.

⁴⁸⁴Tamtéž. s. 568 – 571.

⁴⁸⁵HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*“. s. 76.

⁴⁸⁶SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*. s. 40.

⁴⁸⁷ŠTAJNEROVÁ, M. *Testamenty*. s. 91.

⁴⁸⁸FIŠEROVÁ, B. *Hradečtí měšťané*. s. 27.

⁴⁸⁹ŠTAJNEROVÁ, M. *Testamenty*. s. 91.

*hospodyní byla.*⁴⁹⁰ Mj. zde autor kšaftu myslel také na postavení své matky v rodině, pro kterou si vymínuje, aby až do své smrti zůstávala u své snachy a vnoučat: „*P. matka moje též aby své vychování měla a do její smrti též při nich zůstávala.*“⁴⁹¹

Šest odkazů (z osmi) směřujících manželce a dětem je děleno rovným dílem. S diferencovaným odkazem, tj. jiným než na rovný díl mezi manželku a děti, se setkáme v testamentu Kašpara Bílého, který upřednostňuje jednoho ze synů před ostatními dědici a vyplácí ho vyšší peněžní částkou než ty ostatní.⁴⁹² Na tomto testamentu je vidět snaha uspořádat majetkové a právní poměry mezi členy rodiny přesně. Poslední kšaft, který jsem zařadila do této kategorie, odkazuje také rozdílně mezi manželku a děti, nikoli však finanční hodnotu, ale dobytek, obilí a slámu.⁴⁹³

Zvláštní kategorii tvoří porřízení poprvé ženatých mužů směřovaná nejen mimo nukleární rodinu, tj. příbuzným, přátelům a na charitativní či zbožné účely, ale i do středu této rodiny. Rozhodující pro zařazení do této kategorie byl však fakt, že za hlavního dědice byla označena osoba, která stála mimo tuto nukleární rodinu. Celkem jsem do této skupiny zařadila dva testamety, přičemž v obou najdeme odkazy manželce umírajícího. Podívejme se na ně ale podrobněji.

První testament je datován 9. září 1789 a patří Janu Hoškovi, hořepnickému poddanému z Chejstovic. Tento kšaftující vyjmenoval jednotlivé finanční částky, které mu byl kdo dlužen. Zároveň u nich rovnou určoval, komu po jeho smrti připadnou. Největší dlužná částka měla hodnotu 400 zlatých a připadla jeho bratrovi. Další nejvyšší hodnotou bylo 120 zlatých a 30 krejcarů, z nichž mělo být strženo 20 zlatých na pohřeb, a zbytek odkázal své švagrové. Teprve následující částkou (80 zlatými) pamatoval na svou manželku. Zajímavé je, že téměř stejné množství peněz odkázal jistému faráři na mše svaté. Následující odkazy již nepřevyšovaly hodnotu 10 zlatých a byly směřovány na chudé. Zajímavý je také fakt, že 60 zlatých, které testátorovi dlužil jeden z jeho sousedů, bylo tomuto muži prominuto. Jak uvedl samotný umírající „*takové jemu daroval a odpustil*“.⁴⁹⁴

Druhý testament zařazený do této kategorie patřil Janu Pelikánovi. Ten stanovoval za univerzálního dědice jistého Josefa Wágnera, kterému postupoval svůj dům a pole, jež k němu náležela. Co se týče finančních odkazů, i zde byl zmiňován Josef Wágner (50 zlatých

⁴⁹⁰ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 553 – 554.

⁴⁹¹ Tamtéž.

⁴⁹² SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamety (1645 – 1758), fol. 33.

⁴⁹³ Jedná se o testament Jakuba Kratochvíla z 25. dubna 1725. SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 561.

⁴⁹⁴ Tamtéž. s. 617 – 618.

a 9 krejcarů), manželka (100 zlatých) a dvě sestry kšaftujícího, které byly „odbyté“ částkami šest zlatých a dva zlaté. Důležitá je však výminka pro manželku vdovu, která říká: „... *Josef Wágner ... [povinně bude] sebe vděčným dědicem dokázat. Manželku mou, pozůstalou vdovu stolu svého spolu oučastnu míti, světle, teplem zaopatřit, pokojného bytí přátí a ji v ničem neubližovati, ona pak zase tolik co možného bude, k ruce hospodáře pracovati, a tak v svornosti Bohu milý život vésti, ...*“⁴⁹⁵

Druhou skupinou, do které se dělí mužští testátoři podle rodinného stavu, jsou muži dvakrát (popř. vícekrát) ženatí, kteří tvoří „pouze“ necelých 15 % ze všech mužských autorů.⁴⁹⁶ Stejně jako u předešlé skupiny jsem zůstala odkázána pouze na údaje samotných autorů, takže sem byly zařazeny ty testamenty, ve kterých byly zmíněny předešlé manželky nebo děti z předešlých manželství, popřípadě text obsahuje jiné indicie, ze kterých je možno vyvodit, že testátor byl vícekrát ženatý. Do této podskupiny tedy spadá celkem 9 záznamů.

Tabulka 14: Určení hlavního dědice podruhé ženatých mužů

manželka	potomci	oba	jiní
5	2	2	0

Pět testátorů z uvedených devíti přenechalo většinu svého majetku své současné manželce. Pokud však byly v rodině děti z několika manželství, bylo nutné upravit vztahy mezi nimi, popř. mezi dětmi a nevlastním rodičem, což se, jak ukáže následující rozbor, obvykle dělo. Děti z předešlých manželství byly vyplaceny buď penězi, nebo vybavením do domácnosti. Tímto způsobem kšaftoval např. Matěj Pakosta, který ustanovil svou současnou manželku plnomocnou hospodyní, ale pod podmínkou, že dům bude zachován pro nejmladšího syna, a dcerám z prvního manželství odkázal šaty a peřiny po své zemřelé ženě: „... *peřin, šatů a truhel po neb. předešlé manželce mé a takové dcery po ní pozůstalé se rozdělíce, každá svůj díl přijala, Markéta své odnesouc sem a tam rozendala, Alžběta ale svůj schovaný má.*“⁴⁹⁷ Matěj Čapek přenechal všechno své jmění také své manželce, ale pod podmínkou, že vychová jeho dceru, které odkázal 10 zlatých rýnských: „... *manželka*

⁴⁹⁵ Tamtéž. s. 621 – 622.

⁴⁹⁶ To je poměrně hodně ve srovnání s jinými lokalitami. Například v Lounech bylo vícekrát ženatých mužů 9%. Viz HOFFMANNOVÁ, P. Rodina. s. 112. A v Čáslavi byl mezi kšaftujícími, které zkoumala Kateřina Semrádová, podruhé ženatý pouze jeden muž. K tomu více SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*. s. 44. Srovnatelná je tato hodnota s Hradcem Králové, kde dospěla Barbora Fišerová k téměř stejnému číslu. Viz FIŠEROVÁ, B. *Hradečtí měšťané*. s. 29.

⁴⁹⁷ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 53.

*hospodyni zůstati má, item Bětě, dceři po mé první manželce na domě též 10 rýn. odkazují, a své p. macechy by své vychování měla, poroučím.*⁴⁹⁸ František Šnejda pamatoval na své dva sirotky částkou 36 zlatých a 3 krejčary, ale pouze pro případ, kdyby je jejich macecha nechtěla vychovávat: „... *sirotkům dvoum rovným dílem patřit bude, které kdyby pozůstala vdova žít nechtěla, mají takové peníze ... obrácené býti. Totiž po 18 zl. a 4 kr., sumě ale 36 zl. 8 kr.*“⁴⁹⁹

Zajímavá je v tomto ohledu poslední vůle Kašpara Vaňka, který měl dceru Rozynu z prvního manželství a uzavřením druhého manželství vyženil syna Petra. Zatímco na dceru myslel částkou 50 zlatých, nevlastnímu synovi neodkazoval vůbec nic. Toto své rozhodnutí odůvodnil faktem, že ho šatil, nechal vyučit řemeslu a občas obdaroval nějakým zlatým: „...*, kterého jsem šatil a taky na řemeslo nakládal, spolu za ním na vojnu některý zlatý z lásky jsem odeslal, a když mě navštívil, vždy na cestu z lásky, ne z povinnosti taky některý zlatý s sebou dal.*“⁵⁰⁰ Testament Kašpara Vaňka je typickým příkladem upřednostňování dětí z vlastního manželství, ke kterému docházelo zejména u otců.

Posledním podruhé ženatým testátorem, který odkázal své jmění (ne však veškeré) manželce, byl Pavel Jelínek. „*Za druhé manželce mé Rozyně sedničku na zahradě a nově vystavenou, k tomu půl zahrady a jeden kus pole ležícího u žlábků nad panským polem, též půl louky v žlabě, jednu krávu společně, nádobí k řemeslu tkalcovskému i s tím vším, což v řemeslu se vynachází, odkazují a poroučím, aby toho všeho volně jako svého vlastního užívati mohla.*“⁵⁰¹ Dům se zahradou, poli a loukami (mimo toho, co bylo řečeno výše) odkázal však svému strýci, a to přesně tak, jak s ním již předem domluvil: „*Janovi Jelínkovi, strýci mému dům můj se vši příležitostí ... za 150 zl., tak, jak sám jsem jej s ním smluvil, zanechávám.*“⁵⁰² Na otázku, proč zrovna strýci, je poměrně jednoduchá odpověď, kterou nám dává samotný testátor: „... *i čehož nejprve jednu malou mši, která by každoročně za duši mou, item neb. manželky Alžběty a syna Václava [zdůraznila autorka] na časy věčné sloužena býti mohla ... míti žádám.*“⁵⁰³

Ve dvou testamentech jsou hlavními dědici potomci autora z předcházejících svazků. Důvodem bude pravděpodobně fakt, že s nynější manželkou neměl testátor žádné žijící děti, a proto nebylo nutné ji kvůli nezletilým dětem finančně zajistit. V prvním případě se jedná

⁴⁹⁸ Tamtéž, fol. 23.

⁴⁹⁹ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 606 – 608.

⁵⁰⁰ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 3.

⁵⁰¹ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 588 – 589.

⁵⁰² Tamtéž.

⁵⁰³ Tamtéž.

o poslední vůli Michala Šmejkal, který stanovil, že „*hospodářem býti má Jan, syn z neb. první manželky pocházející...*“⁵⁰⁴ Avšak v případě Karla Hauszera to pouze předpokládám, neboť neuvedl, zda jeho nejmladší syn, kterému odkázal téměř celý majetek, pocházel z nynějšího nebo předchozího svazku.⁵⁰⁵

Poslední dva testamentsy, které spadají do skupiny podruhé ženatých mužů, sepsali Jiří Löshner a Václav Staněk. Oba testátoři odkazovali svůj majetek manželce a dětem (vždy dcerám), a to na rovný díl.⁵⁰⁶

Necelou jednu pětinu odkazů sepsaných hořepnickými muži tvoří odkazy vdovců, resp. odkazy, ve kterých autor zmiňuje pouze své děti nebo jiné příbuzné a manželku ne, nebo sám uvádí, že jeho žena je již po smrti. Poměr mužských vdovských testamentů v Hořepníku je shodný s tím v Brně⁵⁰⁷ i v Hradci Králové⁵⁰⁸ a asi o 14% nižší, než uvádí Jana Ratajová pro Prahu.⁵⁰⁹ Ovšem na druhou stranu je o několik procent vyšší než v Lounech (13% vdovských závětí)⁵¹⁰ a Litoměřicích (12,2%).⁵¹¹

Tabulka 15: Určení hlavního dědice ovdovělých mužů

manželka	potomci	oba	jiní
0	12	0	1

Ve dvanácti kšaftech z těchto třinácti byl hlavním dědicem ustanoven jeden z testátorových potomků. Nikdy však není v testamentu zmiňován pouze jeden z nich, neboť i těm ostatním jsou směřovány další drobné odkazy.⁵¹² Podívejme se teď na těchto dvanáct testamentů podrobněji.

V 75% (to je celkem 9 testamentů z 12) je za hlavního dědice ustanovován jeden ze synů, přičemž testátor ani v jednom případě neopomněl zmínit a něčím obdarovat své další děti. Dokonce i v takovém případě, kdy si otec (Jiří Špaček) nebyl vůbec jistý, zda je jeho syn

⁵⁰⁴ SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamentsy (1760 – 1779), fol. 27.

⁵⁰⁵ SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 590.

⁵⁰⁶ Viz testament Jiřího Löshnera z 6. května 1752. SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamentsy (1645 – 1758), fol. 49. A testament Václava Staňka viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 637 – 638.

⁵⁰⁷ MALÝ, T. „*Smrt a spása duše*“. s. 75.

⁵⁰⁸ FIŠEROVÁ, B. *Hradečtí měšťané*. s. 31.

⁵⁰⁹ RATAJOVÁ, J. *Pražské testamentsy*. s. 96.

⁵¹⁰ HOFFMANNOVÁ, P. *Rodina*. s. 112.

⁵¹¹ ŠTAJNEROVÁ, M. *Testamentsy*. s. 91.

⁵¹² Tím se hořepnické testamentsy liší od těch, které zpracovala Barbora Fišerová pro Hradec Králové. Ta uvádí, že v testamentsch je zmiňován vždy jen jeden potomek. Nikdy není majetek rozdělen mezi více dětí a ani drobné odkazy nejsou směřovány k dalším možným sourozencům. Viz FIŠEROVÁ, B. *Hradečtí měšťané*. s. 31.

naživu, pamatoval na něho ve své závěti částkou 50 zlatých. „*Janovi, synu mému, o kterémž až posavade věděti se nemůže, zdali živ nebo mrtvý jest, z téhož domu dáti povinen bude 50 zl.*“⁵¹³ Zbylé tři kšafty, které jsem zařadila do této skupiny, patří Janu Babickému, Janu Víkovi a Josefu Jelínkovi a všechny tři jsou něčím výjimečné.

Testament Jana Babického zcela popírá již výše zmíněnou praktiku, že otcové naprosto běžně upřednostňovali své vlastní děti před těmi pastorními (tedy nevlastními). Tento muž totiž nejen, že odkazoval všecken majetek svým třem synům, a to na rovný díl, ale toho nevlastního dokonce zvýhodňoval. Právě on byl totiž až do zrostu svého mladšího, avšak nevlastního bratra jmenován hospodářem. „*Dálejić moje syny, své dva vlastní, třetího ale pastorního a ne vlastního, co tak od dobytka a jinších nábytků se vynacházet bude, rovným dílem všichni tři ať podělení jsou, pastorní syn Antonín do zrostu prostředního Jana ať se ožení a upřímně hospodaří...*“⁵¹⁴

Naproti tomu poslední vůle Jana Víka a Josefa Jelínka jsou důkazem toho, že ne vždy byly vztahy mezi rodiči a dětmi idylické. V takových případech se setkáváme s tzv. oddělením, kdy rodič odděluje svého potomka pouze nižší sumou. Důvody k tomuto rozhodnutí mohly být různé, nejčastěji však proto, že se syn či dcera k jednomu z rodičů chovali hrubě a nevážně. Takového syna měl právě Jan Vík, který ho nejen vůbec „neoddělil“, ale úplně vydědil a neodkázal mu vůbec nic. Za hlavní dědičku ustanovil svou dceru Dorotu, která se dlouhá léta starala nejen o něho, ale i o své dvě sestry. „*... by Václav, syn můj, který ke mně, jakožto otci svému vlastnímu, se nechoval, mně neupřímný byl a konečně na mne docela zapomenul a mě sobě nic nevšímal, sám Pán Bůh ví, zda on živ jest, neb ne, poněvadž v tolika letech tu nejmenší povědomost o sobě neučinil a tedy mnou opovrhl, žádného tehdy dědictví k doufání míti nemá, ale naproti tomu nejstarší dceři Dorotě, která po veškeren čas ke mně poslušně a věrně se chovala, v ty drahý léta upřímně a pracně jak mě, tak ostatní dvě sestry živit pomáhala, dům a pole odkazuju, za plnomocnou hospodyni a držitelkyni toho obého představuju...*“⁵¹⁵ Podobným způsobem, i když stručněji, jednal Josef Jelínek: „*Druhého syna Tomáše, tomu z této příčiny nic neodkazuju, že on nemaje žádných dětí jej u sebe přichrániti mohl a nepřichránil.*“⁵¹⁶

Poslední kategorií v rámci mužů je ta, u které nemůžeme s určitostí říct, jaký byl rodinný statut autorů jednotlivých testamentů. V textech nejsou totiž zmíněny manželky, ani

⁵¹³ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 562.

⁵¹⁴ Tamtéž. s. 576 – 577.

⁵¹⁵ Tamtéž. s. 603 – 604.

⁵¹⁶ Tamtéž. s. 606 – 608.

děti nebo vnuci. Mohlo se tedy jednat buď o svobodné muže (v rámci městečka Hořepník můžeme s jistotou tento statut přisoudit pouze jedinému muži),⁵¹⁷ nebo o vdovce, kteří se svou ženou neměli žádné potomky, popřípadě tito potomci již zemřeli. V této skupině se prakticky setkáváme pouze se dvěma, resp. třemi směry odkazů. Muži zde odkazovali buď rodině, přátelům, nebo na zbožné účely. Čtyři z šesti testátorů odkazovali jenom svým příbuzným, přičemž jednotlivé dědictví bylo směřováno prakticky u každého z nich jinam. Setkáváme se s odkazy rodičům (resp. matkám), sourozencům, zeťům a švagrům.⁵¹⁸ Pouze jeden muž kšaftoval mimo rodinu. Byl jím Martin Hlaváček, který svůj odkaz směřoval v první řadě církvi a potom také sousedům a místním vdovám a sirotkům. V takovém případě, kdy muž odkazoval mimo krevní příbuzenstvo, byla důvodem většinou vděčnost.

Zvláštní pozornost a samostatný rozbor si pro svou ojedinělost zaslouží poslední vůle Jana Hájka, kterou jsem také zařadila do kategorie mužů, jejichž rodinný statut je těžké určit, a to i přesto, že obsahuje zmínky o rodině – dvou dětech, dceři Zuzaně a synu Norbertovi, a „*pánech zetech*“. Jelikož chybí jakákoli zmínka o manželce, měl by být tento muž řazen do kategorie vdovců. Důvodem, proč jsem ho z této skupiny vyňala, bylo určení hlavního dědice, resp. dědičky. Při přepisování tohoto kšaftu jsem totiž narazila na termín „nevěsta“, který nepatřil partnerce jeho syna, jako tomu bylo v jiných testamentech, ale partnerce jeho vlastní. Zmínka o dětech svědčí o tom, že tedy vdovcem opravdu byl, ale jelikož se chystal (ovšem nevíme kdy) uzavřít další sňatek, na který poukazuje oslovení ženy nevěstou, již zároveň ustanovoval hlavní dědičkou, ponechala jsem tohoto muže stranou všech ostatních a věnovala mu zvláštní pozornost a samostatný popis. „*Mezi pak dítkami mými a pány zety v dobré paměti a bedlivého rozmyslu a vlastního chtění tuto pořádnost činím. Předně dům můj se vším příslušenstvím a právem, jako i s nádobím k řemeslu mydlářskému patřícím, jak se vynachází, nevěstě mé Anně ve dvoustech rýnských zlatých postupuju a pouštím...*“⁵¹⁹

⁵¹⁷ Jedná se o testament Jana Svobody, ve kterém se přímo dočteme, že byl v době sepisování závěti mládcem. „... v nemoci těžké postaveného mládence Jana Svobodu...“ Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 40.

⁵¹⁸ Slovo švagr mohlo mít ale mnoho významů; tento termín označoval téměř jakýkoli nepokrevní, sňatkem získaný příbuzenský vztah. Tímto výrazem byli označováni především manželé provdaných sester a příbuzní manžela, resp. manželky. Jana Ratajová uvádí, že jen ojediněle se v kšaftech setkáváme s výrazem švagrová, ten je dle ní většinou vyjadřován opisem. Viz RATAJOVÁ, J. Pražské testamenty. s. 115. Já však s tímto tvrzením zcela nesouhlasím, neboť v rámci hořepnických testamentů jsem se s termínem švagrová setkala několikrát, nikdy však nebyl vyjadřován opisem. Vždy se jednalo o spojení křestního jména a tohoto termínu. Např. „... *Barbora švagrová má vzato 1 zl., který na její podíl odrazit přijde.*“ SOKA Pelhřimov, AM, Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 590.

⁵¹⁹ Viz SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 34.

Takto tedy kšaftovali hořepničtí muži v průběhu 18. století. Jak odkazovaly ženy v témže městě a v tutéž dobu, rozeberu stejným způsobem na následujících stránkách. Pro lepší orientaci v textu se budu držet téhož rozdělení i posloupnosti jednotlivých skupin jako při rozboru testamentů mužských.

6.3.2. Ženské testamety

Podle slov Michaely Hrubé lze na zastoupení žen mezi testátory nahlížet jako na prvek jejich emancipace.⁵²⁰ Během raného novověku se totiž díky jejich kšaftování začíná prolamovat společenská bariéra, která do jisté míry oddělovala ženský a mužský svět. Zmírňuje se společenské znevýhodňování žen v domácnostech i manželských vztazích, což se promítá i do majetkoprávní oblasti. Právě možnost disponovat vlastním majetkem sloužila jako odrazový můstek k osamostatňování žen, ačkoli byly ještě vázány na rozhodování pána domu. Nicméně s jeho souhlasem, nebo po jeho smrti se jim naskýtala možnost provozovat živnosti.⁵²¹ V tomto ohledu má testament poměrně vysokou výpovědní hodnotu pro studium ženské otázky, neboť zachycuje právě ty ženy, které se svým majetkem pro případ smrti svobodně nakládaly. Na základě rozboru odkazovaných movitostí můžeme nahlédnout do vybavení tehdejší měšťanské domácnosti (právě prostřednictvím ženských testamentů víc, než kterýchkoli jiných) a každodenního života lidí. Můžeme si vytvořit představu, jak se oblékali, jaká řemesla provozovali, jaké nádobí používali a jak byli zámožní.

Z celkového počtu 78 hořepnických testamentů bylo 12 pořízeno ženami. Nicméně jedna závěť sepsaná ženou, konkrétně Voršilou Mulkrovou, nebyla do celkového počtu započítána, jelikož se dochovalo pouze řešení kšaftu, nikoli jeho úplné znění.⁵²² V této kapitole bude tedy rozebráno 11 ženských testamentů, což činí 14% ze všech dochovaných. Ve srovnání s jinými lokalitami je toto číslo poměrně nízké (viz výše tabulka 12).

Všech 11 testátorů - žen lze rozdělit do tří skupin, jak ukazuje graf 2. Nejpočetněji byly zastoupeny ty ženy, které byly v době sepisování testamentu vdovami (8), za nimi následovaly testátorky, jež byly znovu vdané, a to v počtu dvě, a jednu ženu jsem zařadila do kategorie, kde je určení rodinného statutu sporné a ze závěti přímo nevyplývá. Ženy, které by byly v době své smrti vdané poprvé, v hořepnických testamentech chyběly. Jana Ratajová uvádí, že testamety mužů i žen mají své specifické rysy právě v rodinné situaci kšaftujícího. Podle ní je tato podoba vyhraněná především u testamentů žen, kdy kšaftují především vdovy

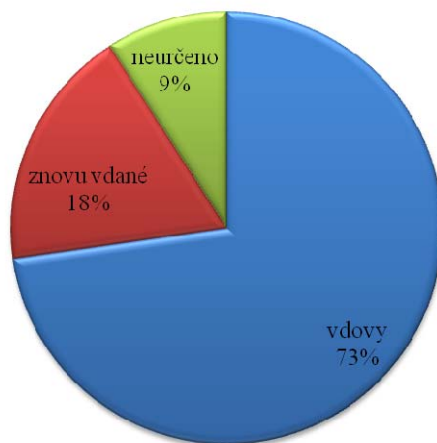
⁵²⁰ HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“. s. 115.

⁵²¹ K tomu podrobněji VAN DŮLMEN, R. *Kultura a každodenní život I.* s. 45 an.

⁵²² Viz SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamety (1645 – 1758), fol. 20.

a podruhé vdané ženy, tedy ty, které disponují často značným majetkem, jež jim odkázali jejich zemřelí partneři.⁵²³

Graf 2: Rozdělení testamentů žen podle rodinného stavu

Celých 73% kšaftů sepsaných ženami jsou poslední vůle vdov. Tento podíl vdovských testamentů je vyšší, než uvádí Jana Ratajová v pražských testamentech v letech 1600 – 1620,⁵²⁴ Barbora Fišerová v těch hradeckých⁵²⁵ a Pavla Jirková v jihlavských.⁵²⁶ Ve všech těchto lokalitách získáme přepočtem na procenta kolem 60% zastoupení testamentů pořízených ženou – vdovou z celkového množství ženských testamentů. Pro Brno v 18. století uvádí Tomáš Malý kolem 50% posledních vůlí vytvořených vdovami.⁵²⁷ U litoměřických (1527 – 1576)⁵²⁸ a lounských (1500 – 1607)⁵²⁹ ženských kšaftů pak vdovy tvoří okolo 38%. Pokud srovnáme poměr vdovců a vdov, nejsou hořepnické kšafy žádnou výjimkou - také zde kšaftovalo výrazně více vdov než vdovců (73% žen x 21% mužů).

Seďm z osmi vdov zmínilo v poslední vůli své děti a odkázalo jim část svého majetku. Ve čtyřech případech se pak dcera nebo syn stali hlavními a jedinými dědici. Málokdy však matka nechala majetek dělit rovným dílem a ve většině případů se setkáváme s výčtem majetku, který byl přidělen jednotlivým potomkům. Je otázkou, zda tato praxe měla zabránit sourozeneckým konfliktům, nebo umožňovala zvýhodnění některého z potomků. Tak např.

⁵²³ RATAJOVÁ, J. Pražské testamenty. s. 95.

⁵²⁴ Tamtéž. s. 96.

⁵²⁵ FIŠEROVÁ, B. *Hradečtí měšťané*. s. 36.

⁵²⁶ JIRKOVÁ, P. Testamentární praxe. s. 25.

⁵²⁷ MALÝ, T. „*Smrt a spása duše*“. s. 75.

⁵²⁸ ŠTAJNEROVÁ, M. Testamenty. s. 97.

⁵²⁹ HOFFMANNOVÁ, P. Rodina. s. 112.

kšaftovala Alžběta Vybralka, která rozdělovala své věci mezi syna a tři dcery. Finančně byl zvýhodněn syn Jan a dcera Markéta, kteří dostali o 5 zlatých více než zbylé dvě dcery, Justýna a Mařenka. Při dalších odkazech získal nejvíce opět syn – kromě peřin dostal ještě jeden dukát, zlatý prsten a dvě stříbrné lžice. Markéta dostala ještě pět peřin a prostěradlo, Justýna jedno prostěradlo, ale naproti tomu dceři Mařence nebylo kromě 15 zlatých odkázáno již nic.⁵³⁰ Podobně nespravedlivě bylo rozděleno dědictví po vdově Johaně Pinczerové, jež ve své poslední vůli zmiňuje syna Josefa, ale pouze v této souvislosti: „..., *kterak Josef syn na její díl, který od neb. manžela svého na domě k pohledávání měla, jí 10 zl. skutečně odvedl.*“ Pak už poděluje jen své dvě dcery: „*Kateřině dceři, manželce Františka Hazmuky, souseda pacovského, ... z domu jí patřícího podílu 30 zl. odkazuje...*“ a „... *ostatní všechno, jaké by to koliv jméno míti mohlo a mělo, Dorotě dceři odkazuje a to všechno jí samé a žádnému jinému, patřit má.*“⁵³¹

Poměrně spravedlivě podělila své dva syny Alžběta Koubová, která přesně vypsala, co kterému synovi bude patřit, popř. stanovila, že se mají rozdělit na polovinu.⁵³² Podobným způsobem kšaftovala i Rozyna Jelínková. Ta odkazovala svůj majetek jednak dceři Bětě a jednak synům Janovi a Jakubovi.⁵³³

Další „vdovský“ testament, patřící Anně Cechnerové, stanovil jediného syna za hlavního dědice a ostatní potomky (dcery), podobně jako jiné příbuzné (vnuk a jistá Magdalena, manželka Jana Smrčky), upokojil finančními částkami v hodnotě 10 – 50 zlatých. „*Dům můj synu mému Antonínovi s vynacházejícíma se příležitostma všema v tom způsob, jaký jsem já ho užívala, totiž polmi a lukami při něm, ano i v něm všelikým hospodářstvím, vše co hřebem přibito a hlínou omazáno ... s vším vorním a hospodářským nářadím...*“⁵³⁴

Pouze jedna vdova ze sedmi, které odkazovaly svůj majetek potomkům, si nemusela lámat hlavu tím, zda je podělí spravedlivě, či ne, protože se zmiňuje pouze o jednom dítěti. Jedná se o případ Doroty Vávrové a jejího syna, jemuž děkuje za to, že se k ní choval vždy s úctou a staral se o ni i přes svou chudobu, ve které žil. Proto vše odkazuje jemu a jeho dětem, tedy vnoučatům, a nikomu jinému. „... *že Vojtěchovi, synu svému za jeho k ní se vždy synovské chování a jí (ač dosti v jeho chudobě) neopouští, zcela a z ouplna poroučí a odkazuje, ostatně pak šaty = peřiny a cokoliv vynalezeno bude, to že také témuž synu svému*

⁵³⁰ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 557.

⁵³¹ Tamtéž. s. 587.

⁵³² Tamtéž. s. 572 – 573.

⁵³³ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 21.

⁵³⁴ Tamtéž. fol. 39.

*Vojtěchovi a dítkám jeho oddává a jemu na to ni žádný potahovati se nemá a to vše on sám a dítky jeho užiti mají.*⁵³⁵

Na závěr vdovských (ženských) odkazů dětem jsem si nechala testament Veroniky Coufalové, která vše odkazuje jisté ženě, Lidmile Babické. Ačkoli ji nijak netituluje, podle formulace „*Lidmile Babickéj kšaftuje... a Josefa syna, ... jakožto upřímná sestra jeho...*“⁵³⁶ je patrné, že jde o její nevlastní dceru. Právě jí odkazuje část svého jmění, a jak sama uvádí, je to proto, že se o ni starala v nemoci: „*Lidmile Babickéj za její prokázané dobrodiní a službu v nemoci že děkuje a na dokázání vděčnosti dva kusy peřin ... odkazuje.*“⁵³⁷ V této smlouvě se také setkáváme se starostí matky o budoucí osud jejího syna, který byl pravděpodobně ještě nezletilý. Snad proto jeho matka ve své poslední vůli žádala Lidmilu Babickou, aby se o něho dobře postarala. „*Josefa syna nejprve křesťanskému katolickému náboženství nabízela a vedla, do školy ještě nějaký čas k dotvrzení číst a psát posílala, a konečně jakožto upřímná sestra jeho jej ke všemu dobrému vedla a žádného folku nepouštěla.*“⁵³⁸

Poslední testament, který spadá do kategorie vdov, patří Lidmile Popelákové. Ta však nesměřovala svůj odkaz žádným svým potomkům, ale dalším příbuzným (nevidomé matce, bratrovi Martinovi, jeho manželce – své švagrové a jisté Eleonoře Hamerníkové). Právě jim byla směřována většina odkazovaných peněz. Na ně totiž myslela umírající částkami 20 zlatých, po 10 zlatých mělo připadnout na její pohřeb a mše svaté a po 30 krejcarech odkazovala bratrstvům do Prahy. Jednalo se o konfraternity u dominikánů na Starém Městě, karmelitánů u sv. Havla a kapucínů v Loretě.⁵³⁹

Druhou skupinu žen tvoří ty, které byly podruhé vdané. Do této kategorie spadají pouze dvě hořepnické testátorky, Marie Katolická a Kateřina Jindrová. Obě ženy ustanovovaly za hlavního dědice svého současného manžela. Kateřina Jindrová mu odkazovala dům se vším všudy tak, jak ho zdědila po svém prvním manželovi. Toto manželství bylo patrně bezdětné, protože chybí jakákoli zmínka o potomcích. Další odkaz je směřován sestře Terezii, a to ve výši 10 zlatých, a potom ještě jisté dívce Kateřině, která byla sirotkem po Janu Masopustovi a kterou Kateřina Jindrová vychovávala, jak sama uvádí. „*... Kateřina, pozůstalý sirotek po neb. Janovi Masopustovi, kterou jsem skoro vychovala, svých peněz za mnou k pohledávání má 5 zl., ku kterýmžto z vůle a chtění mého ji 5 zl.*

⁵³⁵ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 581.

⁵³⁶ Tamtéž. s. 605.

⁵³⁷ Tamtéž.

⁵³⁸ Tamtéž.

⁵³⁹ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1760 – 1779), fol. 3.

odkazují...“⁵⁴⁰ I Marie Katolická odkazovala svou zděděnou usedlost svému současnému manželovi, ale tentokrát byly drobné odkazy činěny i ve prospěch dětí, a to jak své vlastní dcery, tak těch nevlastních. Navíc v žádném jiném hořepnickém testamentu se nesetkáme s tolika odkazy mezi sousedy, jako právě v tom, který sepsala Marie Katolická.⁵⁴¹

Poslední ženský testament, který patřil Magdaleně Urbanové, byl zařazen mezi ty, u nichž nelze s určitostí stanovit jejich rodinný stav. Tato žena sice zmiňuje dceru Kateřinu, které bylo odkázáno veškeré její jmění, ale zároveň mluví o jistém Josefu Šmejkalovi jako svém hospodáři. Proto jsem její kšaft nezařadila ani mezi kšafy ženatých žen, ani ty vdovské. Dcera Kateřina však nebyla jedinou dědičkou, protože její matka myslela drobnými odkazy i na další příbuzné – každé ze tří dětí jejího švagra mělo dostat po pěti zlatých. „... a z těch nad jmenovaných 30 zl. odkazuju každému dítěti švagra mého Jana Procházky třem po 5^{ti} zl. v sumě 15 zl. ...“⁵⁴²

Tímto výše popsaným způsobem tedy kšaftovaly ženy v městečku Hořepník v 18. století. Protože se u hořepnických měšťanů setkáme nejen s odkazy rodinám a přátelům, ale i k záduší kostelů a špitálů, pokusím se v následující kapitole rozebrat jednotlivé zbožné odkazy.

6.3.3. Zbožné a charitativní odkazy hořepnických měšťanů

Hořepničtí měšťané v 18. století odkazovali majetek nejen svým rodinám a přátelům, ale i k záduší kostelů a špitálů. Podle těchto odkazů si můžeme udělat obrázek o tom, jak byli lidé dané doby zbožní a jak soucítili s chudými a nemocnými. Jana Ratajová uvádí, že v raně novověké společnosti byla pomoc chudým, nemocným, vdovám a sirotkům považována za jednu z křesťanských povinností, a tudíž charitativní odkazy, stejně jako odkazy kostelům a špitálům představovaly pro měšťany krok ke spasení.⁵⁴³

Naproti tomu ale Tomáš Malý spekuluje, nakolik byly zbožné odkazy v testamentech skutečným výrazem zbožnosti, a do jaké míry podléhaly vnějšímu nátlaku, který byl vyvíjen na kšaftujícího ze strany církve nebo společnosti. Nátlak na umírajícího mohli vyvíjet lidé přítomní u sepisování poslední vůle, obzvláště šlo-li o duchovní osoby, ale také zažité zvyky dané společnosti. Při posuzování zbožnosti testátorů musíme brát na zřetel, že člověk pořizující kšaft se zpravidla ocital v napjaté situaci posledních chvil svého života, což mohlo

⁵⁴⁰ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 38.

⁵⁴¹ Podrobněji k tomu SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 574 – 575.

⁵⁴² Tamtéž. s. 635 – 637.

⁵⁴³ Více k tomu RATAJOVÁ, J. Pražské testamenty. s. 120.

do jisté míry ovlivnit jeho chování. A také zůstává otázkou, jakými zbožnými skutky se řídil jeho dosavadní život, jinými slovy, jaký byl vtaž mezi zbožností v poslední vůli a mimo ni.⁵⁴⁴

Jak zbožní byli hořepničtí měšťané z vlastního přesvědčení, jak moc byli ovlivněni společnostmi a jaké částky odkazovali na zbožné a charitativní účely, se pokusím rozebrat na následujících stránkách, ale nejprve se alespoň ve stručnosti podívám na vývoj náboženské situace v této lokalitě.

Za husitských dob se stal Hořepník utrakvistickým, stejně jako např. sousední farnosti Pacov, Nový Rychnov a Pelhřimov. Utrakvistický duchovní zde sídlil až do 17. století. Z roku 1595 pochází zpráva arcibiskupa o vikariátu jindřichohradeckém, kam tehdy Hořepník náležel, kde se dočteme, že situace římskokatolické církve zde byla tragická, neboť většina lidí přijímala pod obojí a katolíků bylo málo. Násilná rekatolizace znamenala výměnu duchovních a po bělohorské bitvě byl i do Hořepníku dosazen katolický duchovní. Že se rekatolizace na Hořepnicku podařila dokonale, dosvědčuje soupis poddaných podle víry z roku 1651, dle kterého byla v celé farnosti z 362 osob jen jedna nekatolička a 21 dospělých Židů.⁵⁴⁵ V této době nebyl majetek hořepnického kostela příliš velký, neboť se zde na hotových penězích nenacházelo vůbec nic.⁵⁴⁶

Zlomovým a poměrně významným bodem v oblasti náboženské byl pro hořepnické měšťany rok 1757, kdy připadlo město francouzské kongregaci sv. Ludvíka, která byla později sloučena s Vlašským špitálem v Praze.⁵⁴⁷ Pro testátory to znamenalo povinné (jak se dočteme v jednom z kšaftů – viz citace) odkazování nějaké finanční částky na tento špitál, v testamentech nejčastěji označovaný jako chudý pražský dům. „*Z toho patřit bude*

⁵⁴⁴ MALÝ, T. Co nabízejí (raně novověké) testamenty?. s. 261.

⁵⁴⁵ Velmi významnou komunitu tvořili v Hořepníku Židé. Židovské osídlení je zde doloženo od konce 16. století, existence náboženské obce pak od první třetiny 17. století. Od počátku 18. století do poloviny 19. století zde žilo kolem 20 židovských rodin, k roku 1880 to bylo 146 Židů, což činilo 14,5% z celkového počtu obyvatel. Podrobněji k židovské problematice viz kapitola o vývoji městečka Hořepník, poznámka 130, kde je možné najít i literaturu zabývající se problematikou hořepnických Židů.

⁵⁴⁶ Podrobněji se náboženskou problematikou v jižních Čechách zabývá Alois Sassmann, který je českým publicistou (práce z genealogie, historie a vlastivědy) a bývalým katolickým a současným starokatolickým farářem v Táboře. I já jsem pro zpracování náboženské problematiky v Hořepníku využila jednu z jeho studií. Viz SASSMANN, Alois. „*Náboženské poměry na Hořepnicku*“. *alois-sassmann.wz.cz/horepnik*. [online]. <http://alois-sassmann.wz.cz/horepnik.htm> (staženo dne 6. 2. 2011).

⁵⁴⁷ Vlašský špitál pečoval především o děti od narození až do jejich dospělosti a o ženy, a to nejen po sociální, ale i po zdravotní stránce. V poslední čtvrtině 18. století byl v rámci reformních pokusů Marie Terezie tento špitál nejprve spojen s novoměstským nalezincem a porodnicí Marie Magdalény a v roce 1777 k němu byl připojen i francouzský špitál sv. Ludvíka. Podrobněji se touto problematikou zabývá SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha 1999. s. 37 – 41. ISBN 80-7106-315-0.

*dle nejvyššího předpisu do chudého domu do Prahy...*⁵⁴⁸ [zdůraznila autorka]. Zda byla tato povinnost skutečně striktně dodržována, bude rozebráno ještě později.

Co se týče farního kostela v městečku Hořepník, tak ten byl postaven zřejmě ve druhé čtvrtině 13. století v pozdně románském slohu⁵⁴⁹ a z velké části se dochoval až dodnes.⁵⁵⁰ Zasvěcen je Nejsvětější Trojici. Hořepnická fara je poprvé doložena k roku 1359, přičemž ve 14. století náležela do děkanátu červenořečického a k arcijáhenství kouřimskému.⁵⁵¹

Z celkových 78 kšaftů, které jsem v dané době měla k dispozici, jich 33 (tj. 42%) obsahuje odkaz k záduší zdejšímu, tedy hořepnickému. Podobné procentuelní zastoupení zádušních odkazů najdeme i v práci Kateřiny Semrádové, která zpracovala čáslavské testamety.⁵⁵² Naproti tomu ale Barbora Fišerová uvádí, že v Hradci Králové během třicetileté války odkazovalo na zbožné účely pouze 18 z celkového počtu 86 testátorů (necelých 20%).⁵⁵³ Nízké procento zastoupení těchto odkazů přičítá autorka násilné rekatolizaci a odporu měšťanů k ní. Jana Ratajová potom v Praze v letech 1600 – 1620 napočítala 150 z 286 testamentů, tj. 52%, ve kterých je možné najít odkazy na církevní účely.⁵⁵⁴ Nejčastěji však tímto způsobem kšaftovali brněnští měšťané v 18. století, kde Tomáš Malý udává číslo mezi 70 – 85%.⁵⁵⁵

V rámci hořepnických poslední vůlí směřoval vždy odkaz k záduší zdejšímu, tedy ke kostelu Nejsvětější Trojice. U odkazů k jednomu záduší lze předpokládat, že se jedná o místo posledního odpočinku testátora, a to i v případě, že místo pohřbu není v testamentu výslovně uvedeno. Pouze jeden kšaftující odkazoval ke dvěma záduším zároveň. Byl to Josef Jelínek, bývalý košetický rychtář, který žádal, „*jestli jej Pan Bůh z tohoto světa povolá, má 5 zl. na mše svaté v Košetících, 5 zl. za světlo na oltáři též tam obráceno býti, ostatně 1 zl. 43 kr. cantorovi za konanou při mších musicu připadnout má.*“⁵⁵⁶ Zároveň „*totiž zde v Hořepníku na mše sv. a almužnu 11 zl. a 30 kr. tím způsobem v Košetících obráceno býti má.*“⁵⁵⁷

⁵⁴⁸ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 629.

⁵⁴⁹ Podrobněji je kostel popsán v knize SOUKUP, Josef. *Soupis památek*. s. 52 – 58.

⁵⁵⁰ Do současné podoby byl kostel přestavěn roku 1672, roku 1837 byl opraven a o 17 let později nově zaklenut. V roce 1891 došlo ke zvýšení a novorománskému upravení věže. O tom KUČA, K. *Města a městečka*. s. 202.

⁵⁵¹ Tamtéž.

⁵⁵² SEMRÁDOVÁ, K. *Čáslavští měšťané*. s. 51.

⁵⁵³ FIŠEROVÁ, B. *Hradečtí měšťané*. s. 47.

⁵⁵⁴ RATAJOVÁ, J. *Pražské testamety*. s. 120.

⁵⁵⁵ MALÝ, T. „*Smrt a spása duše*“. s. 151.

⁵⁵⁶ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 608 – 610.

⁵⁵⁷ Tamtéž.

Výše odkazů se u jednotlivých kšaftovníků značně lišila – nejnižším odkazem byly 3 zlaté, nejvyšším naopak 100 zlatých. Větší finanční částku odkázanou na výše popsané účely jsem zaznamenala ve třech případech, a to vždy v závětech mužů. Poměrně velkorysý byl Jan Hošek, který ve své poslední vůli oznámil, že „50 zl., ty na mše svaté tit. veleb. panu administrátorovi křešinskému dáti se neopomine.“⁵⁵⁸ Dalším štedrým mužem byl Václav Staněk, který uvedl částku 70 zlatých a 30 krejcarů, jež měla být vydána na funus a každoroční mši, dále na právní útraty, normální školy a chudý dům v Praze.⁵⁵⁹ Největším mecenášem byl v tomto ohledu Martin Hlaváček, který neměl ani ženu, ani žádné děti, a možná proto směřoval tak vysokou částku (162 zlatých) na charitativní účely. Z toho mělo být použito 100 zlatých na mše svaté, které měly být čtené hned po jeho smrti.⁵⁶⁰

Řada hořepnických měšťanů vyslovila také přání, pokud zemřou jejich potomci dříve, než dosáhnou zletilého věku, aby jejich zděděný díl připadl zdejšímu chrámu. Tak to například učinil Ignátius Václav Damont a Jan Jindřich Prekl. Damontova hotovost činila 700 zlatých a byla dělena mezi tři dědice, manželku, dceru a syna, rovným dílem. V případě kdyby „ale Pán Bůh oboje dítky k sobě povolati ráčil, tehdy z dilu jejich tu, kde bych odpočíval, při Chrámu Páně žádám, by ... za mou ubohou duši každoročně některá mše svatá sloužena byla.“⁵⁶¹ Podobnou podmínku měl i Jan Jindřich Prekl, jehož dědicem měl být syn Josef. Ale „kdyby pak Josef, syn můj dřívěji nežli já měl umříti, tehdy Chrám Páně města Hořepníka na fundati dědit bude pět set zlatých, však s tou výminkou, aby ... za mou milou duši, též mé milé manželky Doroty Preklové a mého syna Josefa mše svaté ... sloužené byly.“⁵⁶²

Jak ukazuje tabulka 16, pět testamentů s odkazem k záduší bylo zařazeno do kategorie neurčeno, jinými slovy se jedná o odkazy, které nebyly vyjádřeny konkrétní finanční částkou, nýbrž jen neurčitě, či formou hmotného odkazu. Znamená to, že kšaftující určoval svůj majetek (či některou jeho část) k prodeji s tím, že získaná částka má být rozdělena mezi dědice tak, jak sám určil, popř. sloužila k zaplacení dluhů. Přičemž poznamenal, že zbude-li něco z této sumy, má být použita na mše svaté, ať už za jeho duši nebo za duše nějakých příbuzných. Zajímavé je, že tímto způsobem kšaftovaly převážně ženy (3 z 5). Např. Marie Katolická určila některé své věci k prodeji a „z těch pak z prodaných a na peníze svedených

⁵⁵⁸ Tamtéž. s. 616 – 617.

⁵⁵⁹ Tamtéž. s. 637 – 638.

⁵⁶⁰ Tamtéž. s. 611 – 613.

⁵⁶¹ Tamtéž. s. 568 – 571.

⁵⁶² Tamtéž. s. 581 – 585.

věcí dluh obci zdejší povinovany, jako i za práci vorní Jakubovi Koubovi 1 zl. se zaplatiti, ostatní po učiněné pořádnosti všeliké, za duši neb. manžela mého a syna a duši mou na mše svaté zanechávám. ⁵⁶³

Tabulka 16: Výše odkazů k hořepnickému záduší v 18. století

Výše odkazu	Počet testátorů
3 – 10 zlatých	20
11 – 50 zlatých	6
51 – 90 zlatých	1
91 a více zlatých	1
neurčeno	5
celkem	33

V některých případech měšťané uváděli, na co se mají jimi odkázané peníze použít. Dvakrát jsem se setkala s odkazem určité částky na oltární světla a Filip Slaviček dokonce před svou smrtí myslel na kapličku, která měla být teprve vystavena. „..., na kapličku zděnou, která tu před domem mým bejvalým vystavena býti má, 10 zl. poroučím, ostatní peníze na mše svatý ...“ ⁵⁶⁴

Dalším častým adresátem odkazů byly špitály, v testamentech označované jako „chudé domy“ – jednak v Hořepníku ⁵⁶⁵ a jednak v Praze, jak už bylo řečeno výše. S naložením dědictví tímto směrem se setkáme v celkem 16 případech, jak ukazuje tabulka 17.

Tabulka 17: Počty odkazů hořepnickému a pražskému špitálu v 18. století

	Počet testátorů
chudý dům v Hořepníku	7
chudý dům v Praze	5
oběma	4
celkem	16

⁵⁶³ Tamtéž. s. 574 – 575.

⁵⁶⁴ Tamtéž. s. 552.

⁵⁶⁵ Počátek hořepnického špitálu spadá do roku 1713, jak uvádí KUČA, K. *Města a městečka*. s. 202.

Co se týče výše odkazované finanční částky, byla v porovnání s odkazy k záduší mnohem nižší, konkrétně v rozmezí mezi 30 krejcary až 50 zlatými, přičemž ale nejfrekventovanější částkou byl jeden zlatý a těmi vyššími 30 a 50 zlatých, které se však vyskytly jenom jednou, konkrétně v testamentu Pavla Jelínka⁵⁶⁶ a již zmiňovaného Martina Hlaváčka.⁵⁶⁷

Poměrně časté byly také odkazy směřované do hořepnické školy (v testamentech se setkáme s termínem „na normální školy“, nebo do „normálního fondu“), která zde existovala od roku 1713, jak uvádí Karel Kuča.⁵⁶⁸ Poprvé se s tímto odkazem setkáváme v testamentu Jana Hoška z roku 1789, a to ve výši necelých šest zlatých.⁵⁶⁹ Nejvyšší částkou, avšak zcela ojedinělou, byla hodnota 24 zlatých, kterou najdeme v poslední vůli Matěje Nechvátala.⁵⁷⁰ Ve většině případů jsem však nenašla částku vyšší než jeden zlatý. Výjimečně je také odkazováno farářům a dalším duchovním osobám. Zářným příkladem je již několikrát citovaná poslední vůle Martina Hlaváčka, který si přál odvést „*sloužícímu Chrámu Páně při takových mších svatých za jeho službu 5 zl., ministrantům 2 zl., ...*“⁵⁷¹

Charitativní odkazy směřované mimo kostely a špitály⁵⁷² byly v dané době v Hořepníku ještě vzácnější. Přestože je možné, že lidé ve svých závětech odkazovali svým příbuzným nebo známým právě proto, aby jim přilepšili, s odkazem anonymním spoluměšťanům se setkáváme pouze dvakrát, a to v testamentu Marie Katolické a nám již známého Martina Hlaváčka, který byl jak jinak než štědrý. Pro lepší názornost použiji nyní jejich vlastní slova v tom pořadí, v jakém jsou uvedeni. „*Žito ozimní po 3 str [strychy – pozn. autorky], jaré po 3 str, co takového z božího požehnání sklizeno bude, chudým 3 str na chléb poroučím, ostatní manželu mému.*“⁵⁷³ „*Chudým lidem zdejšími a potřebným dle uznání magistrátu k rozdělení 50 zl., na knihy pro děti chudých rodičů do školy chodících 5 zl.*“⁵⁷⁴ M. Hlaváček si tedy, ačkoli nebyl ženatý a neměl ani žádné potomky, uvědomoval, v jak těžké situaci se ženy po smrti svého partnera ocitaly, a proto na ně pamatoval ve své závěti.

⁵⁶⁶ Tamtéž. s. 588 – 589.

⁵⁶⁷ Tamtéž. s. 611 – 613.

⁵⁶⁸ KUČA, K. *Města a městečka*. s. 202.

⁵⁶⁹ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 617 – 618.

⁵⁷⁰ Tamtéž. s. 629.

⁵⁷¹ Tamtéž. s. 611 – 613.

⁵⁷² Podrobněji k této problematice MALÝ, T. „*Smrt a spása duše*“. s. 184 a následující.

⁵⁷³ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 574 – 575.

⁵⁷⁴ Tamtéž. s. 611 – 613.

„Co by ale po zaplacení toho všeho pozůstávalo, to by dle dobrého uznání vzácného magistrátu ještě mezi potřebné vdovy a sirotky zdejší rozděleno bylo.“⁵⁷⁵

Jak je vidět z předešlého popisu, hořepničtí měšťané se ve větší míře starali o spasení své duše než o sociálně slabé obyvatele města, se kterými si příliš starosti nedělali. Dokládá to nejen fakt, že většina z nich kšaftovala na smrtelné posteli, ale i malé procento charitativních odkazů.

⁵⁷⁵ Tamtéž.

7. BIOGRAMY HOŘEPNICKÝCH MĚŠŤANŮ (NA ZÁKLADĚ SVATEBNÍCH SMLUV A TESTAMENTŮ)

Na základě výzkumu testamentů v kombinaci se svatebními smlouvami máme možnost odhalit další informace, které nám umožní rozšířit představu, kterou máme o životě měšťanů v 18. století. Ovšem i samotné svatební smlouvy či testamety nám mohou poskytnout mnoho informací. Ty se týkají např. výše věna či obvěnění, strategie po úmrtí jednoho z manželů (jaký partner byl při uzavření dalšího sňatku preferován – svobodný či ovdovělý), kdo z dědiců byl upřednostňován, popř. proč, vybavení domácností a mnoho dalších. Na základě těchto informací, vytěžených z obou zmiňovaných pramenů, je tedy možné sledovat majetkové poměry partnerů v době uzavírání svatební smlouvy a v okamžiku smrti. Usilovali hořepničtí měšťané o majetkový růst, anebo se spokojili se stavem, který uváděla svatební smlouva? Ocitali se na smrtelném loži majetnější než v době, kdy vstupovali do manželství? Nebo snad chudší? Právě na tyto otázky se pokusím na následujících stránkách najít odpověď. V neposlední řadě by bylo možné využít testamety společně se svatebními smlouvami ke zjištění průměrné délky trvání manželství a časového rozmezí mezi smrtí předchozího partnera a uzavřením nového svazku. Jasnou odpověď by nám samozřejmě podaly matriční záznamy, ale je reálné ji najít i bez nich? Je možné pro Hořepník v 18. století, malé městečko na území Křemešnické vrchoviny, zjistit, jak dlouho lidé setrvali v manželském svazku?

Problém nastal hned na začátku zkoumání této problematiky, a to v nedostatku pramenů, které by mohly na výše položené otázky poskytnout odpověď. Hořepničtí měšťané zřejmě neměli potřebu zapisovat do svých městských knih všechny uzavřené svatební smlouvy a testamety, pokud tedy k jejich sepsání vůbec došlo. Zatímco testamentů se pro celé 18. století dochovalo celkem 78, svatebních smluv pouze 28, resp. 36. Aby mohla být uskutečněna komparace početnosti těchto dokumentů a vůbec bylo možné alespoň částečně se věnovat výše nastíněné problematice na základě těchto dvou pramenů, musely být do souboru zařazeny i svatební smlouvy staršího data, konkrétně od roku 1674, tj. od roku, kdy jsou pro Hořepník dochovány.

Abychom však získali celkový obraz každodenního života novověké měšťanské společnosti, museli bychom využít širší okruh pramenné základny, hlavně z důvodu nízkého počtu samotných svatebních smluv. S těmi úzce souvisí další dva typy zápisů, propuštění ze smluv a zadání statků. Právě jejich obsah by mohl přinést další zajímavé informace, které

by v kombinaci s matričními údaji dokázaly zrekonstruovat život měšťana na sklonku novověku. Tyto archivní materiály však ponechávám stranou a zůstávají tedy případným námětem pro další badatele.

Co se týče městečka Hořepník, máme k dispozici pouze deset případů (resp. devět, protože v jednom případě lze jen těžko určit, zda se jedná o jednu a tutéž osobu – bude vysvětleno později), v nichž se zachovala jak svatební smlouva manželů, tak i testament jednoho či obou z nich, popřípadě jejich parterů předešlých či následujících. Jedná se tedy o prameny, které se věnují určitému okruhu lidí, a na jejichž základě můžeme určit alespoň přibližné trvání manželství a další údaje. Právě osudy těchto deseti osob (viz tabulka 18) bych ráda popsala podrobněji a použila je tedy jako reprezentativní vzorek nejen k určení délky manželství hořepnických měšťanů, ale i stavu jejich majetkové situace v době uzavírání sňatku a potom v okamžiku své smrti.

Tabulka 18: Osoby figurující v hořepnických svatebních smlouvách i testamentech v 18. století

Jméno	Svatební smlouva (strana)⁵⁷⁶	Testament (strana⁵⁷⁷/folium⁵⁷⁸)
Jakub Cvikr	433, 434	551
Rozyna Jelínková	438	21 (fol.)
Karel Mračanský	471	633 – 635
Norbert Novák	467	601 – 603
Jan Pelikán	435	55 (fol.)
Mikuláš Pinczer	440	579 – 580
Johana Pinczerová	440	587
Jan Jindřich Prekl	452	581 – 585
Kašpar Vaněk	469 – 470	3 – 8 (fol.)
Matěj Zeman	457 – 458	614 - 616

V případech, kdy bylo možné zjistit přibližný (či přesný) začátek manželství a následně smrt jednoho z partnerů, zjistíme, že průměrná délka těchto manželství byla

⁵⁷⁶ Všechny svatební smlouvy jsou uloženy v knize kontraktů, část Liber concordiarum 1674 – 1810. Viz SOKA Pelhřimov, AM, Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 431 – 479.

⁵⁷⁷ Všechny testamety označované číslem strany jsou uchované v téže knize kontraktů, část Liber testamentorum 1675 – 1810. Viz tamtéž. s. 551 – 638.

⁵⁷⁸ Testamety označené číslem folia jsou uloženy v SOKA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamety (1645 – 1758). Tamtéž. Testamety (1760 – 1779). A tamtéž. Testamety (1780 – 1803).

přibližně 16,8 let, což odráží poměrně vysokou mortalitu a s tím spojený nízký průměrný věk.⁵⁷⁹ Tento vysoký údaj je však zkreslen řadou neúplných informací, které nám brání určit délku manželství s větší jistotou. Patří k nim například fakt, že ve svatební smlouvě byl uveden pouze zástupce nevěsty, nikoli její jméno, a proto lze jen stěží určit, zda v testamentu jmenovaná žena byla skutečně tou, která figurovala ve svatební smlouvě. Další zkreslující informací je ta, že muž (popř. žena) sepisovali svou závěť v okamžiku, kdy se nacházeli již ve vdovském stavu. To by nebylo překážkou pro určení délky manželství pouze tehdy, nechyběl-li by nám testament dříve zesnulého partnera. Pokud tedy vyloučíme měšťany, u nichž nastal jeden z výše popsaných problémů, zbude nám pouze šest, u nichž lze stanovit délku manželství s jistotou. Podívejme se ale nyní na všech deset osob podrobněji a rozeberme si jejich životní osudy. Pro lepší přehled a orientaci v textu jsem zvolila jejich abecední řazení, a to dle příjmení.

Tabulka 19: Časové rozmezí mezi sepsáním svatební smlouvy a testamentu hořeptnických měšťanů v 18. století

Jméno	Datum sepsání svatební smlouvy	Datum sepsání testamentu
Jakub Cvikr	18. června 1676 4. října 1677	17. března 1712
Rozyna Jelínková	15. března 1689	?
Karel Mračanský	6. listopadu 1792	6. dubna 1796
Norbert Novák	28. listopadu 1770	22. června 1776
Jan Pelikán	5. května 1676	11. října 1757
Mikuláš Pinczer	24. října 1707	25. června 1748
Johana Pinczerová	24. října 1707	28. června 1752
Jan Jindřich Prekl	27. října 1735	22. dubna 1752
Kašpar Vaněk	12. května 1775	3. března 1780
Matěj Zeman	30. října 1743	14. listopadu 1788

⁵⁷⁹ Srovnej s průměrnou délkou manželství hradeckých měšťanů v letech 1612 – 1680. Viz FIŠEROVÁ, B. *Hradečtí měšťané*. s. 46 – 47.

Jakub Cvikr

Jakub Cvikr uzavřel svůj první sňatek v roce 1676, a to jako „poctivý mládenec“ z Jindřichova Hradce, který si bral za manželku vdovu Zuzanu Štroholmovou z Hořepníka. Ženich do manželství přinesl 20 kop míšenských (23 zlatých a 20 krejcarů) a své barvířské řemeslo v hodnotě 58 zlatých a 20 krejcarů. Naproti tomu ho budoucí manželka přijala za plnomocného hospodáře do domu po svém prvním manželovi a zavázala ho péčí o děti z prvního manželství.⁵⁸⁰ Toto „nerovné“ manželství však nemělo dlouhého trvání, protože jak ukazuje tabulka 19, už o rok později zaznamenáváme další svatební smlouvu Jakuba Cvikra. Tentokrát to byl on, kdo vstupoval do nového svazku jako vdovec, a za manželku si bral svobodnou dívku Markétu Křečanovou. On ji také přijal do svého příbytku za plnomocnou hospodyni, opět byla řeč o jeho řemesle, a to ve stejné hodnotě jako ve smlouvě předchozí a k tomu věnoval nevěstě 11 zlatých a 40 krejcarů. Naproti tomu nevěsta dostala od svého otce nějaký dobytek (krávu, jalovici a tři ovce) a na penězích 5 zlatých a 50 krejcarů.⁵⁸¹

Na základě těchto dvou smluv lze snadno odvodit, že první manželství Jakuba Cvikra trvalo pouze rok, resp. že do roka uzavřel sňatek další. S určením délky trvání druhého manželství je to ale komplikovanější, a to i přesto, že se dochovala závěť tohoto měšťana. Nenajdeme v ní totiž žádné zmínky o manželce, proto je zřejmé, že umíral již jako vdovec. Chybí nám však testament jeho ženy, na jehož základě bychom mohli získat ucelený obraz o druhém manželství tohoto muže.

Testament dohromady se svatební smlouvou Jakuba Cvikra nám však může dát odpověď na otázku, jak se změnilы majetkové poměry tohoto původně jindřichohradeckého měšťana od uzavření prvního sňatku až do okamžiku, kdy se ocitá na smrtelném loži. Zatímco přicházel do městečka Hořepník nejen jako cizinec, ale i poměrně chudý muž, v testamentu už odkazuje svým potomkům dům se vším, co k němu náleží (nábytek a nářadí), a kus pole. Nemalou zásluhu na jeho „zbohatnutí“ měla jistě jeho první manželka, která již jako vdova disponovala ne zrovna malým jměním.

Rozyna Jelínková

Životní osud této ženy je možné sledovat jen stěží, a to hned z několika důvodů. Prvním z nich je fakt, že se její jméno ve svatebních smlouvách nevyskytuje, čímž by neměla být vůbec řazena do kategorie měšťanů, u nichž nás zajímá doba manželského soužití.

⁵⁸⁰ Viz SOkA Pelhřimov, AM, Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 433.

⁵⁸¹ Tamtéž. s. 434.

Podíváme-li se ale na dochované svatební smlouvy pečlivěji, najdeme v nich jednu, kterou uzavíral Jan Jelínek se ženou, která není jmenována a bohužel chybí i jméno nějakého jejího zástupce. Teoreticky je tedy možné, že tou vyvolenou mohla být právě výše uvedená Rozyna, později Jelínková. Jméno Jelínek se sice vyskytlo ve svatebních smlouvách hned třikrát, avšak v jednom případě se jednalo o otce nevěsty, která také nebyla uváděna jménem, ale byla Jelínková za svobodna, provdaná Pelikánová, a u dalšího muže jménem Jelínek máme přesné jméno budoucí manželky. Vyloučíme-li tedy na základě podložených faktů tyto dvě smlouvy, zůstane nám pouze ta, ve které figuruje „neznámá“ nevěsta.⁵⁸²

Bohužel nám příliš nenapoví ani testament Rozyny Jelínkové, který je sice dochován, ale chybí v něm jakákoli zmínka o manželovi a nenajdeme zde ani konkrétní den sepsání tohoto dokumentu. Jediné datum, které z testamentu Rozyny zjistíme, je den publikace, a tím byl 4. červen 1734.⁵⁸³ Doplníme-li tento údaj o den úmrtí, dojdeme k závěru, že tato hořepnická měšťanka umřela někdy mezi 10. květnem a 4. červnem 1734, a to ve věku 80 let.⁵⁸⁴ Znamenalo by to tedy, že od uzavření svatební smlouvy až po sepsání testamentu uplynulo 45 let, ale jelikož opět postrádáme v poslední vůli nějakou zmínku o manželovi, nelze tedy mluvit o době, kterou by strávila v manželském svazku.

Celý tento příběh je tedy pouze teoretickou úvahou založenou na dokumentech, které mají ovšem velké mezery, a tak se na jejich základě nedá říci nic konkrétnějšího. Obzvláště svatební smlouva nemá příliš velkou vypovídací hodnotu; už na první pohled nás zarazí její desetirádkový rozsah, dále chybějící údaj nejen o jméně nevěsty, ale i o jejím přínosu do nového svazku. V podstatě v tomto dokumentu najdeme pouze výčet toho, co přinesl ženich své „nejmilejší manželce“.

Snaha zjistit identitu této „neznámé nevěsty“ mě vedla do matričních záznamů oddaných, kde jsem konečně našla informaci o obou zúčastněných stranách a zároveň také informaci, která učinila konec všem spekulacím. „1690 dne 22 Janu [january – poz. autorky]: Po vykonaném trojím ... prohlášení: Jan, vlastní syn Jakuba Jelínka, souseda hořepnického, s Rozinou, dcerou Jiříka Kováře chyšenského...“⁵⁸⁵ Nyní se ale nabízí další otázka – proč byla svatební smlouva uzavřena s tak velkým časovým předstihem – 10 měsíců před vykonáním svatby? Na tuto otázku bychom však dokázali odpovědět pouze po prostudování

⁵⁸² Tamtéž. s. 438.

⁵⁸³ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 21.

⁵⁸⁴ SOATřeboň, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 2, matrika NOZ 1693 – 1743 pro farnost Hořepník, s. 529.

⁵⁸⁵ SOA Třeboň, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 1, matrika NO 1673 – 1693 pro farnost Hořepník, s. 1160.

dalších pramenných písemností, na základě kterých bychom získali střípky, které by doplnily tyto pouze kusé informace.

Karel Mračanský

Zajímavější a hlavně ucelenější informace nám přinášejí svatební smlouva a testament Karla Mračanského,⁵⁸⁶ jehož manželství trvalo pouhé 4 roky a u něhož se nemusíme uchýlovat k žádným spekulacím, protože oba prameny mají dostatečnou výpovědní hodnotu týkající se jeho manželství. Sňatek uzavřel Karel Mračanský jako vdovec dne 6. listopadu 1792 ve věku 59 let s Annou Zikovou, pacovskou měšťankou. Tento hořepnický měšťan nejen že svou budoucí ženu přijal do svého příbytku za plnomocnou hospodyní, ale již ve svatebních smlouvách ji ustanovil hlavní dědičkou.⁵⁸⁷ Tento svůj slib také v poslední vůli, kde se opět odkazoval na svatební smlouvy sepsané o necelé čtyři roky dříve, potvrdil.

Co se týče majetnosti Karla Mračanského, svatební smlouvy neříkají nic víc, než že vlastnil dům pod číslem 53, avšak v testamentu se dočteme, že právě on patřil v rámci městečka Hořepník k těm bohatším, kteří disponovali vyšší finanční sumou. Kromě domu jsou v poslední vůli zmíněné ještě tři kusy pole a zahrada, jejichž hodnota byla stanovena na 600 zlatých. Dále k tomu všemu náleželo řemeslo v hodnotě 100 zlatých a dobytek ceněný 20 zlatými. Následuje výčet jednotlivin a finančních částek, které půjčil místním sousedům, popř. některým v okolí ve výši 104 zlatých a 18 krejcarů.⁵⁸⁸ Celkově tedy mluvíme o částce 824 zlatých a 18 krejcarů, která byla v rámci hořepnických testamentů překročena jen zcela ojediněle.⁵⁸⁹

Norbert Novák

Svatební smlouva Norberta Nováka je datována 28. listopadem 1770 a zúčastněnými stranami byly Kryštof Šubrt na místě své dcery Terezie a samotný Norbert Novák, který je zde označován pouze jako „pan“. Avšak vzhledem k tomu, že umřel o šest let později ve věku 28 let, lze předpokládat, že v době vstupu do manželství byl svobodný a jednalo

⁵⁸⁶ Testament Karla Mračanského je tím nejlepším důkazem toho, že hořepničtí lidé opravdu sepisovali své poslední vůle většinou až v nemoci, když už jim nezbývalo příliš mnoho času. Jeho testament je totiž datován 6. dubnem 1796 a podle matričních údajů zemřel ještě týž den ve věku 63 let. Viz SOATřeboň, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 12, matrika Z 1780 – 1825 pro farnost Hořepník, fol. 73.

⁵⁸⁷ Viz SOKA Pelhřimov, AM, Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11. s. 471.

⁵⁸⁸ Tamtéž. s. 633 – 635.

⁵⁸⁹ Viz např. testament Jana Františka Vorla, kde se setkáme se zcela ojedinělou částkou ve výši 2578 zlatých. Tamtéž. s. 592 – 595.

se o jeho první sňatek.⁵⁹⁰ Jeho přínos do nového svazku je vyjádřen jednoduše slovy „*to vše, co v svém hospodářství má, jí věnuje*“.⁵⁹¹ Na základě této strohé výpovědi je tedy obtížné stanovit rozdíl jeho majetkové situace v době sepsání svatební smlouvy a v době sepsání testamentu. Naproti tomu otec nevěsty slíbil své dceři jeden kus pole, dva kusy hovězího dobytka a tři skopového, na něž nebylo zapomenuto ani v poslední vůli jejího manžela.

Testament Norberta Nováka je možné stejně jako ten předešlý zařadit mezi ty, které poukazují na bohatší měšťany. Zatímco hodnota domu Karla Mračanského byla odhadnuta na 600 zlatých, ten Norbertův na 500 zlatých. Co je však podstatnější pro studium délky trvání manželství, je informace o té stejné ženě v obou dokumentech, tudíž se nezmýlíme, budeme-li tvrdit, že jejich manželství trvalo přesně pět let a sedm měsíců.⁵⁹²

Jan Pelikán

U tohoto muže narážíme na podobný problém jako u Rozyny Jelínkové, tedy na problém týkající se jeho identity. Poměrně bez problémů k němu můžeme přiřadit svatební smlouvu datovanou 5. květnem 1676, v níž figuroval jako svodný mládenec a na jejímž základě si bral za manželku svobodnou dívku, dceru Jakuba Jelínka. Do manželství přinášel díl, který mu odkázal jeho otec (v jaké hodnotě však nevíme).⁵⁹³

V rovině spekulativní se ocitáme při určení jeho testamentu. V *Liber testamentorum* totiž najdeme v průběhu 18. století dva muže jménem Jan Pelikán – jeden kšaftoval 11. října 1757⁵⁹⁴ a ten druhý 3. května 1790.⁵⁹⁵ Pokud bychom za poslední vůli Jana Pelikána, vstupujícího do manželství v roce 1676, považovali druhou jmenovanou, znamenalo by to, že jen rozmezí mezi sňatkem a smrtí by činilo 114 let. Dále nesmíme zapomenout připočítat věk, ve kterém se ženil. Potom se můžeme dostat až k číslu 130, tedy věku, kterého by se tento muž dožil. Není třeba příliš pochybovat o tom, že dosažení tak vysokého věku v 18. století je téměř nemožné a že by bylo výjimkou nejen v rámci městečka Hořepník, ale i širší územní oblasti.

Zaměříme se tedy teď na testament z roku 1757, který by se jevil jako pravděpodobnější. Ovšem i zde se objevují fakta, která tomuto tvrzení příliš nenahrávají. Sice

⁵⁹⁰ Viz SOA Třeboň, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 3, matrika NOZ 1744 – 1779 pro farnost Hořepník, s. 1002.

⁵⁹¹ Viz SOkA Pelhřimov, AM, Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 467.

⁵⁹² Tamtéž, s. 601 – 603.

⁵⁹³ Tamtéž, s. 435.

⁵⁹⁴ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758), fol. 55.

⁵⁹⁵ Viz SOkA Pelhřimov, AM, Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 621 – 622.

je zde řeč o manželce, která se stala hlavní dědičkou Janova majetku až do dospělosti syna Jakuba, ovšem stejně jako ve satební smlouvě, tak i v kšaftu chybí její jméno, tedy alespoň jeden ze záchytných bodů, podle kterého bychom mohli muže jménem Jan Pelikán identifikovat. Budeme-li předpokládat, že se tedy jedná a jedny a tytéž manžele, znamenalo by to, že jejich manželství trvalo celých 81 let. Ani toto číslo, ani informace o nezletilosti syna v okamžiku sepsání jeho poslední vůle však nenasvědčují tomu, že by se jednalo v obou pramenech o stejného muže. A že se o něj skutečně nejednalo, dokládá fakt zjištěný z matričních údajů – Jan Pelikán zemřel 28. října 1757 ve věku 77 let.⁵⁹⁶ Nemohl tedy jeho manželský svazek trvat 81 let.

Mikuláš Pinczer a Johana Pinczerová

Prameny zachycující manželství Mikuláše Pinczera a Johany Pinczerové (rozené Cvikrové, dcery již výše zmiňovaného Jakuba Cvikra) mají pro problematiku zkoumající délku trvání manželství největší vypovídací hodnotu, a to hlavně díky tomu, že u obou máme dochovanou jak satební smlouvu, tak testament, a nemusíme se tedy uchýlovat k žádným spekulacím. Podívejme se ale na život tohoto manželského páru od začátku.

Jejich společné soužití se datovalo od 24. října 1707, kdy byla sepsána jejich satební smlouva. Oba partneři vstupovali do nové etapy svého života jako svobodní lidé, kteří spolu bok po boku žili celých 41 let, jak je možné určit na základě testamentu Mikuláše Pinczera. Ženich satebními smlouvami přijal Johanu Cvikrovou za svou hospodyní (a zároveň učinil plnomocnou dědičkou, ale pod podmínkou, umře-li do roka) do domu, který koupil od svého bratra, a zároveň přinesl své řemeslo (zámečnické, ale tuto informaci se dozvídáme až v testamentu), „*které se obyčejně šacuje 50 kop,*“ a díky němuž „*jak sebe, tak ji poctivě živiti můžu.*“⁵⁹⁷ Naproti tomu přinesla nevěsta šaty a postel, kterou jí odkázal otec, a 11 zlatých a 40 krejcarů na místo dobytka, kterého otec neměl. Dále jí slíbil 23 zlatých a 20 krejcarů, které měla dostat po jeho smrti. Tak slíbil ve satebních smlouvách a potvrdil i ve svém testamentu: „*Nápodobně Johaně, dceři mé ji povinných 20 kop při smlouvách satebních věnovaných a v knize městské zapsaných zapraviti.*“⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ SOA Třeboň, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 3, matrika NOZ 1744 – 1779 pro farnost Hořepník, s. 834.

⁵⁹⁷ SOkA Pelhřimov, AM, Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 440.

⁵⁹⁸ Tamtéž. s. 551.

U těchto obou měšťanů se nám dochoval i testament. První se na smrtelném loži ocitl Mikuláš Pinczer, jehož kšaft je datován 25. červnem 1748.⁵⁹⁹ Ten manželčin o čtyři roky později. Jeho manželka není sice zmiňována v kšaftu křestním jménem, podle kterého bychom poznali, že se jedná skutečně o Johanu Pinczerovou, ale také chybí jakékoli zmínky, jež by nasvědčovaly tomu, že umírající je podruhé ženatý (např. zmínky o první manželce nebo pastorních dětech). Testament Johany Pinczerové byl sepsán 28. června 1752⁶⁰⁰ a je v něm označována jako „*Johana, pozůstalá vdova po neb. p. Mikulášovi Pinczerovi...*“⁶⁰¹

Z testamentů obou manželů se dozvídáme, že vlastnili dům se zahradou, loukou a nějaké pole, současně se zámečnickým řemeslem v hodnotě 400 zlatých rýnských. Za hlavního dědice byl ustanoven syn Josef, kterého si otec obzvláště považoval za pomoc v řemesle a také za to, že díky jeho přičinění si mohl dovolit koupit již zmiňované pole. Poděleny byly i zbylé tři děti – syn Antonín a dcery Kateřina a Dorota. Tím bylo ukončeno jejich 41 let trvající manželství.

Jan Jindřich Prekl

Přestože jméno tohoto hořepnického měšťana najdeme jak ve svatební smlouvě tak i testamentu, je rekonstrukce jeho života poměrně obtížná a už vůbec není možné najít odpověď na otázku délky trvání manželství. Jeho jméno sice najdeme ve svatební smlouvě, ale pouze v roli zákonného zástupce nevěsty Anny („*na místě švagrové své poctivé panny*“),⁶⁰² pozůstalém sirotku po Václavu Blehovi s Karlem Mračanským.

V poslední vůli je sice zmíněna jeho manželka, ale pouze v té souvislosti, kdy si umírající vybírá místo svého posledního odpočinku. „*..., tomu chťice, aby počestně dle řádu církve svaté katolické v Chrámu Páně Nejsvětější Trojice v městě Hořepnice, blíž oltáře radostné rodičky boží vedle mé v Pánu usnulé manželky Doroty Preklový, pohřbené bylo.*“⁶⁰³ Jelikož chybí jakákoli připomínka jeho současné manželky (vše je odkazováno jedinému synovi), je zřejmé, že tento měšťan umíral jako vdovec. Bohužel nám chybí svatební smlouva patřící jemu a Dorotě, zesnulé Preklové, na jejímž základě bychom mohli určit délku trvání

⁵⁹⁹ Ani tento měšťan nekšaftoval s časovým předstihem, protože umřel již o dva dny později, 27. června 1748, ve věku 70 let. Viz SOA Třeboň, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 3, matrika NOZ 1744 – 1779 pro farnost Hořepník, s. 782.

⁶⁰⁰ Za pomoci zjištěného věku této ženy v den úmrtí (65 let) je možné stanovit věkový rozdíl manželů, který činil 9 let. Viz tamtéž. s. 802.

⁶⁰¹ SOkA Pelhřimov, AM, Hořepník, Kniha kontraktů I., inv. č. 25, kniha č. 11, s. 587.

⁶⁰² Tamtéž. s. 452.

⁶⁰³ Tamtéž. s. 581 – 585.

manželství. Zajímavé je, že tento muž, ač ve svatební smlouvě zastupoval svou švagrovou Annu, o ní v testamentu již nehovořil.

Na základě obou pramenů, se kterými pracuji, lze pouze stanovit dobu mezi svatební smlouvou jeho švagrové a jeho vlastním testamentem – celých 17 let. Tato informace nám však při rozboru každodenního života tohoto muže příliš nepomůže. Doplňme-li tento údaj o matriční záznam týkající se dnu a tedy i stáří, ve kterém dotyčný umřel (60 let),⁶⁰⁴ dojdeme k závěru, že svou švagrovou zastupoval ve věku 43 let. Tyto torzovité údaje bychom ale museli doplnit dalšími archivními materiály, které by nám řekli o všedním životě Jana Jindřicha Prekla mnohem více.

Po pečlivém prostudování svatebních smluv však narazíme na jméno Doroty Preklové ještě v roce 1743, konkrétně ve svatební smlouvě Kateřiny Blehové. Proč zrovna v souvislosti s touto ženou? Odpověď je poměrně jednoduchá. Prvním manželem této ženy byl Martin Bleha, jehož sestrou Dorota byla. Již v tom roce 1743 byla zmiňovaná jako manželka Jindřicha Prekla. Jelikož tento muž umřel v roce sepsání testamentu, tedy roku 1752 (konkrétně 26. dubna – čtyři dny po sepsání testamentu),⁶⁰⁵ trvalo jejich manželství přinejmenším devět let. Tím je i poměrně jednoduché najít odpověď na otázku, proč Annu Blehovou zastupoval při svatebních smlouvách právě Jindřich Prekl. Jelikož její otec již nežil, byl tento muž pravděpodobně jediným mužským příbuzným, který by mohl stát v pozici zákonného zástupce v tak důležité chvíli, jakým sňatek bezesporu byl.

Kašpar Vaněk

Více informací nám poskytne svatební smlouva a testament Kašpara Vaňka, který se ženil v roce 1775, nikoli však poprvé, což poznáme podle titulu „slovutný muž“, kterým byli označováni vdovci, a na základě zmínky o dceři Rozyně. Ani jeho budoucí manželka nevstupovala do svazku manželského poprvé. Na tuto informaci nás přivádí jednak fakt, že vystupovala ve svatební smlouvě samostatně, bez zákonného zástupce, a jednak titulace „šlechtná panna“. Zajímavé je, že zatímco Kašpar Vaněk ve svatební smlouvě svou dceru z předchozího manželství neopomněl zmínit, jeho budoucí manželka Marie, pozůstalá dcera po Františku Rýdlovi, o synovi Petrovi mlčela. O něm se dozvídáme až z testamentu Kašpara Vaňka, jež mu nic neodkazuje, neboť [Petr - poznámka autorky] „dobře ví, že jeho neb. matka

⁶⁰⁴ SOA Třeboň, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 3, matrika NOZ 1744 – 1779 pro farnost Hořepník, s. 800.

⁶⁰⁵ Tamtéž.

*nic neměla, když jsem si ji vzal a s ní v starém rathause v podruží byl, kterého jsem šatil a taky na řemeslo nakládal...*⁶⁰⁶

V době sepsání testamentu Kašpara Vaňka tedy trvalo jeho manželství pět let. S touto informací musíme však nakládat obezřetně a nepovažovat ji za konečnou délku trvání manželství, protože tento měšťan jako jediný nese-psal testament z důvodu nemoci, nebo pocitu blížíci se smrti, ale pod nátlakem nějaké osoby, pravděpodobně některého příbuzného. „*Tak jakož skrze činění pořádnosti na mě Kašpara Vaňka neustále nastupováno bylo, proč bych takovou činil, příčiny nevím,...*“⁶⁰⁷ Je tedy víc než zřejmé, že toto manželství mělo delšího trvání, avšak další informace, které by tuto domněnku upřesnily, chybí.

Zajímavý je také pohled na majetkovou situaci tohoto muže a jeho rodiny. Na základě svatebních smluv by se dalo mluvit o poměrně velkém jmění, které Kašpar Vaněk do nového manželství přinášel; jednalo se o dům pod číslem 72, k němu přináležející zahrada a kus pole. Z testamentu se však dozvíme, že jeho majetkové poměry se během pěti let, které uplynuly od sepsání svatební smlouvy a kšaftu, značně změnily. Už výše zmíněný termín „v podruží“, který najdeme v poslední vůli, nás upozorňuje na nemajetnost této rodiny, což potvrzují i slova samotného testátora: „... *neb dům sobě mým nákladem po ohni jsem vystavěl, na takový peníze vydlužil...*“⁶⁰⁸

Matěj Zeman

Posledním mužem, kterého jsem zařadila do této kategorie, je Matěj Zeman. Ten vstupoval do manželství jako svobodný muž v roce 1743 (ve věku 32 let)⁶⁰⁹ a za manželku si zvolil vdovu Kateřinu Blehovou. Zatímco on přinášel do jeho nové životní etapy pouhých 30 zlatých a závazek pomoci v řemesle, jeho budoucí manželka ho prohlásila za plnomocného hospodáře a dědice své usedlosti, a to až do zrostu jiného dědice. On navíc musel za své vlastní děti přijmout tři sirotky po Martinu Blehovi, zesnulém manželu Kateřiny, již Zemanové.

Co se týče testamentu Matěje Zemana, ten je datován 14. listopadem 1788. O nevlastních dětech zde nebyla žádná řeč, ale dědicem se stal jeho syn Vojtěch tak, jak bylo stanoveno ve svatebních smlouvách. Pamatováno bylo i na manželku, jejíž jméno v kšaftu

⁶⁰⁶ SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803), fol. 3 – 8.

⁶⁰⁷ Tamtéž.

⁶⁰⁸ Tamtéž.

⁶⁰⁹ K tomuto číslu jsem došla na základě matričního záznamu o dnu úmrtí Matěje Zemana (18. listopadu 1788) a věku, kterého se dožil (77 let). Viz SOA Třeboň, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církev římsko – katolické, kniha č. 12, matrika Z 1780 – 1825 pro farnost Hořepník, fol. 44.

nenajdeme, ale jelikož chybí zmínky o předchozí manželce, je patrné, že se jedná o jednu a tutéž ženu. V takovém případě jejich manželství trvalo celých 45 let.

Na závěr bych ještě zhodnotila, do jaké míry se mi podařilo zodpovědět otázky, které jsem si položila v úvodu této kapitoly. V kombinaci svatebních smluv a testamentů nečinilo problém sledovat výši věna a vůbec majetkové poměry v době uzavírání sňatků a v poslední fázi lidského života, tedy v okamžiku smrti. Všeobecně lze jejich stav označit za rostoucí. Ani při upřednostňování dědiců a jeho důvodu nenarážíme na žádné komplikace, stejně jako při zkoumání strategie po úmrtí jednoho z manželů. Zde bych však nemluvila přímo o strategii, protože jak ukazuje výše popsaný vzorek, výběr budoucího partnera se lišil od jedince k jedinci. Nejproblematictější bylo však odpovědět na otázku, která byla pro tuto kapitolu nejzásadnější. Jak dlouho trvalo manželství hořepnických měšťanů v 18. století? Již v úvodu najdeme odpověď – 16,8 let. Až nyní však vidíme, že je nutné brát toto číslo s rezervou a že nejen k jeho přesnějšímu určení, ale i podrobnějšímu popisu všedního života hořepnických měšťanů bychom museli využít více archivních materiálů (nejen matričních), které by však již přesáhly rámec této práce, a proto je ponechávám jako námět k dalšímu bádání a prohloubení problematiky, kterou se celá tato práce zabývala.

8. ZÁVĚR

Prvním cílem této práce bylo seznámit se s dostupnými prameny a literaturou a na jejich základě vytvořit ucelený text, který by čtenáři přiblížil, jak významným dokumentem svatební smlouvy a testaments městečka Hořepník byly a jaké množství informací je v nich ukryto. Druhým úkolem, který jsem si stanovila, bylo odpovědět na tři nejdůležitější otázky – jakou vypovídací hodnotu mají hořepnické svatební smlouvy v 18. století, jakou testaments a za třetí do jaké míry je možné na základě těchto dvou pramenů sestavit biogramy hořepnických měšťanů, tedy kde se výpovědní možnosti obou pramenů prolínají.

Městečko Hořepník se svou nadmořskou výškou 457 metrů se rozkládá mezi městy Pacov a Červená Řečice, nacházejícími se v okrese Pelhřimov. Písemně je tato lokalita prvně doložena v polovině 13. století, a to osobou Bedřicha z Hořepníku. Za Bedřichova následníka Dětocha z Třebelic se Hořepnickým dostalo prvního privilegia a další následovala až v první polovině 16. století s nástupem Hynka Žampacha z Potštejna, jenž s sebou přinesl též „stabilitu městečka“, která byla narušena rychlým střídáním majitelů v době předcházející. Tento držitel dal Hořepnickým významné privilegium, které má i úzkou souvislost se svatebními smlouvami: zavázal sebe i své nástupce, že nesmějí děti, sirotky a vdovy nutit do stavu manželského. Po Hynkově odchodu z Hořepníku došlo nejen k nejistotám v držbě, ale navíc k téměř stoletým sporům mezi vrchností a městem. Poté následovalo „období renesance“ pod vládou pánů z Martinic. V polovině 18. století bylo panství Loutkov – Hořepník prodáno francouzské kongregaci sv. Ludvíka a v 90. letech 18. století došlo k potvrzení hořepnických privilegií, čímž získal Hořepník statut ochranně poddanského města, resp. městečka.

Nejen pro hořepnické měšťany, ale pro jakoukoliv společenskou vrstvu obyvatelstva byl význam uzavírání sňatku, stejně jako odchodu z tohoto světa neopomenutelný v rovině osobní i společenské. Obě tyto události měly svůj význam nejen z náboženského hlediska, ale i s ohledem na možnosti společenské reprezentace všech zúčastněných. Ve své podstatě umožňoval sňatek jedinečnou příležitost k utváření nových a posilování již existujících mezilidských vztahů, které vždy hrály důležitou roli.

Svatební smlouva pak byla dokumentem, který se sepisoval ještě před svatbou a který upravoval majetkové vztahy manželů. Šlo bezesporu o písemnost velmi důležitou, o čemž svědčí i množství, v jakém se v jednotlivých lokalitách dochovaly. Neméně důležitou roli

hrály svatební smlouvy také v Hořepníku, i když jich zde najdeme podstatně méně než ve městech. Pro období 1670 – 1800 je v SOkA Pelhřimov, AM Hořepník uchováno celkem 36 svatebních smluv. I přes tento nevelký vzorek lze sledovat základní schéma smluv, které bylo pořád téměř stejné a které se řídilo určitými pravidly. Hořepnické svatební smlouvy jsou dokladem toho, že sňatečnost je charakterizována sezónností, že souvisí s ekonomickými podmínkami života obyvatelstva a že byla výrazně ovlivňována církevními předpisy. Např. bylo zjištěno, že v období před Velikonocemi a Vánoce se lidé řídili danými regulami, neboť uzavírali svatební smlouvy jen zcela výjimečně. Stejně tak tomu bylo i v létě, kdy byl lid plně vytížen polními pracemi. Dále bylo potvrzeno i nepsané pravidlo, že se svatební listiny sepisovaly v místě bydliště nevěsty. Zajímavé informace byly objeveny i při zkoumání otázky zastoupení jednotlivých stran. Že vdovy a vdovci vystupovali při jednáních zcela samostatně, bylo celkem běžné. Zastoupení u mladých mužů se vyskytovalo nepravidelně, avšak u panen bylo zcela nevyhnutelné. Nejčastěji za svou dceru jednal otec, ojediněle matka, ve výjimečných případech bratr, švagr, strýc či dědeček.

Největší výpovědní hodnotu však mají svatební smlouvy z hlediska sociálně-ekonomického. Více než polovina z celkového počtu studovaných svatebních smluv obsahuje konkrétně uvedenou výši věna, na jejímž základě bylo zjištěno, že věna v Hořepníku a jeho bezprostředním okolí nebyla zanedbatelná. Nejpočetnější skupinou byli ti, kteří do manželství přinesli majetek v hodnotě 11 – 50 zlatých rýnských. Nejméně osob bylo těch, jejichž věno nepřesáhlo deset zlatých rýnských, a naproti tomu jsem se dokonce jednou setkala s hodnotou 500 zlatých rýnských.

Zanedbatelná není ani výpovědní hodnota hořepnických svatebních smluv z hlediska historicko-demografického. Smlouvy mohou ukázat, kdy do manželství vstupuje osoba dosud svobodná a kdy již ovdovělá. Tím lze sledovat poměr prvních a dalších sňatků. Z prostudovaných pramenů vyplývá, že počet osob, uzavírajících svůj první sňatek, byl vyšší než počet těch, kteří vstupují do svazku manželského již po několikáté. Takové sňatky tvořily v městečku Hořepník velmi zanedbatelnou část z celkového počtu. Navíc hořepnické smlouvy ukazují, že ovdovělou část páru tvoří ve většině případů ženy, což se vymyká teorii o malé šanci žen na vstup do dalšího manželství. I tento malý hořepnický vzorek je dokladem skutečnosti, že vdovy a vdovci upřednostňovali při výběru dalšího partnera osoby dosud svobodné.

Svatební smlouvy tvoří důležitý pramen, který vypovídá nejen o sociální a demografické struktuře obyvatelstva, ale do jisté míry může mít i výpovědní hodnotu v rovině každodennosti.

Hořepnická kniha kontraktů obsahuje kromě svatebních smluv i testamenty, jejichž počet je pro 18. století ve srovnání se svatebními smlouvami dvojnásobný. Příčinu je možné hledat i ve faktu, že testamenty se na rozdíl od svatebních smluv dochovaly i v listinné podobě. Počet zápisů v jednotlivých letech rostl s výjimkou let 1761 – 1770, kdy se dochoval pouze jeden zápis. Forma kšaftu i doprovodných zápisů rady se v průběhu sledované doby v podstatě neměnila, což bylo do jisté míry dáno ustálenými formulacemi, které si písaři předávaly z jednoho na druhého, a to nejenom v Hořepníku, ale s určitými obměnami je najdeme i v kšaftech jiných měst. Negativním dopadem tohoto faktu bylo to, že jen malá část textu (většinou narace) byla skutečně tvorbou samotného kšaftujícího.

Rodinné vztahy bylo v testamentech možné sledovat na základě směřování odkazů. Pro tento rozbor bylo nutné rozlišit nejen pohlaví, ale také rodinný stav testátora. Z celkového počtu 78 testamentů jich 66 sepsali muži a 12 ženy. Z mužských autorů bylo skoro 70% ženatých, pětinu tvořili vdovci, jeden kšaftující byl svobodný a u zbylých (8) nebylo možné stav určit. U žen naopak převládaly vdovy (73%), pouze 18% žen bylo vdaných a u jedné nešlo stav určit. Tyto zjištěné výsledky jsou shodné se závěry výzkumů testamentů v jiných městech.

Muži odkazovali svůj majetek nejčastěji jednomu z potomků, výjimkou byli pouze podruhé ženatí muži, kteří upřednostňovali svou současnou manželku. V deseti případech dědila manželka a děti na rovný díl. Pokud odkazovali muži mimo rodinu, pak to byly jen drobnější odkazy. Stejně tak výhradně do rodiny směřovaly své odkazy ženy – jejich dědici se stávaly opět hlavně děti, ve dvou případech byl za hlavního dědice určen manžel. Muži a ženy, u nichž nebylo možné určit rodinný stav, odkazovali většinou do rodiny – sourozencům, rodičům aj., popř. na zbožné účely. Hořepničtí měšťané tak stejně jako obyvatelé jiných měst mysleli především na svou rodinu, odkazy pak putovaly primárně pokrevním příbuzným. Nejčastěji se stávali dědici děti a partneři, pokud již nebyli naživu, pak rodiče a sourozenci.

Největší výpovědní hodnotu měly především ty testamenty, ve kterých autor podhalil něco ze svého soukromého života. Kromě poslušnosti, kterou byly děti svým rodičům a manželky svým mužům povinny, předpokládala se vzájemná pomoc v rodině. Pokud tato pravidla nebyla dodržována, mohlo dojít k vydědění, či snížení odkazu, k čemuž docházelo i u hořepnických měšťanů. Na základě testamentů, ve kterých se autoři zmínili o poslušnosti či neposlušnosti dětí, jsem se dozvěděla o tom, co již překročilo meze společenské a rodičovské únosnosti.

Kromě odkazů rodině, přátelům a sousedům nacházíme v hořepnických testamentech také odkazy institucím, kterými byly například kostely, špitály, a také bratrstva a školy. Především v odkazech kostelům a špitálům můžeme spatřovat nejen náboženské cítění, ale také jistý soucit s chudými a nemocnými. K záduší hořepnického kostela odkazovalo nějakou finanční částku celkem 41% hořepnických měšťanů. Co se týče výše těchto odkazovaných částek, pohybovaly se nejčastěji v rozmezí 3 – 10 zlatých, v šesti případech dokonce 20 – 50 zlatých a jen zcela výjimečně byla tato částka překročena.

Nejkomplikovanější bylo odpovědět na problém týkající se délky manželství hořepnických měšťanů v 18. století, a to hlavně z důvodu nedostatku pramenů, které by mohly na tuto otázku poskytnout odpověď. Hořepničtí měšťané totiž neměli potřebu zapisovat do svých městských knih všechny uzavřené svatební smlouvy a testaments. Důsledkem této nedbalosti je potom fakt, že tuto analýzu lze založit na rekonstrukci života pouze deseti měšťanů, u nichž se dochoval jak testament, tak svatební smlouva. V případech, kdy bylo možné zjistit přibližný (či přesný) začátek manželství a následně smrt jednoho z partnerů, jsem zjistila, že průměrná délka těchto manželství byla přibližně 16,8 let. Toto číslo však musíme brát s rezervou, neboť pro spolehlivější a přesnější informace by musely být využity ještě další archivní prameny. Já jsem těchto deset osob využila jenom jako reprezentativní vzorek, který zasluhuje ještě dalšího bádání.

V porovnání se svatebními smlouvami je testamentům věnována mnohem větší pozornost, což poskytlo více materiálu ke komparaci testamentární praxe v jiných oblastech. V mnoha bodech se testaments hořepnických měšťanů podobají či shodují s testaments (královských) měst, nalezneme však i odlišnosti, které mohly být dány tradicí či vrchnostenským nařízením dané lokality. Na závěr však můžeme říci, že jak testaments, tak svatební smlouvy v městečku Hořepník lze označit za standardní.

SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

Archivní prameny

Státní oblastní archiv Třeboň, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 1, matrika NO 1673 – 1693 pro farnost Hořepník.

Státní oblastní archiv Třeboň, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 2, matrika NOZ 1693 – 1743 pro farnost Hořepník.

Státní oblastní archiv Třeboň, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 3, matrika NOZ 1744 – 1779 pro farnost Hořepník.

Státní oblastní archiv Třeboň, Krajská sbírka matrik jihočeského kraje – farní úřad církve římsko – katolické, kniha č. 12, matrika Z 1780 – 1825 pro farnost Hořepník.

Státní oblastní archiv Třeboň – pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Hořepník – Loutkov, inv. č. 30, karton č. 1.

Státní oblastní archiv Třeboň – pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Hořepník – Loutkov, inv. 31, karton č. 1.

Státní oblastní archiv Třeboň – pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Hořepník – Loutkov, inv. č. 36, karton č. 1.

Státní oblastní archiv Třeboň – pracoviště Jindřichův Hradec, Velkostatek Hořepník – Loutkov, inv. č. 2 – 16, kniha č. 2 – 16.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, inv. č. 1, listina č. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, inv. č. 4, listina č. 4.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, inv. č. 5, listina č. 5.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, inv. č. 24, kniha č. 10.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, inv. č. 25, kniha č. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, inv. č. 25 – 43, kniha č. 11 – 29.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, Listina č. 1, 25. února 1540.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, Listina č. 3, 1654.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, Listina č. 5, 1678.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, Listina č. 13, 1791.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, inv. č. 24, kniha č. 10, fol. 140.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, inv. č. 48, kniha č. 34, fol. 93.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1645 – 1758).

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1760 – 1779).

Státní okresní archiv Pelhřimov, Archiv města Hořepník, inv. č. 156, kart. 37, testamenty (1780 – 1803).

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech kovářský, kolářský, truhlářský, bednářský, zámečnický, inv. č. 1, kniha č. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech kovářský, kolářský, truhlářský, bednářský, zámečnický, inv. č. 2 – 3, kniha č. 2 – 3.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech kovářský, kolářský, truhlářský, bednářský, zámečnický, inv. č. 4, typ. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech tkalcovský, inv. č. 1, kniha č. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech tkalcovský, inv. č. 2, typ. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech krejčovský, inv. č. 1, kniha č. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech kožešnický, inv. č. 1, kniha č. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech kožešnický, inv. č. 2, typ. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech novoševcovský, inv. č. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech novoševcovský, inv. č. 2, kniha č. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech pekařský, mlynářský, inv. č. 1, typ. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech řeznický, inv. č. 1 – 2, kniha č. 1 – 2.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Cech řeznický, inv. č. 3, typ. 1.

Státní okresní archiv Pelhřimov, Farní úřad Hořepník, inv. č. 5, kniha č. 1.

Literatura

ANDĚL, Rudolf – TECHNIK, Svatopluk. *Města severních Čech*. Liberec 1967.

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti I*. Praha 2000. ISBN 80-7203-286-0.

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti II*. Praha 2000. ISBN 80-7203-293-3.

BOLOGNE, Jean Claude. *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na západě*. Praha 1997. ISBN 80-7207-054-1.

BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana. Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách. Prameny, metody, stratifikace. *Jihočeský sborník historický* 59, 1990. s. 65 – 79. ISSN 0323-004X.

BŮŽEK, Václav a kol. *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*. Praha 1997. ISBN 80-204-0651-4.

BŮŽEK, Václav a kol. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl 2002. ISBN 80-7185-417-4.

BŮŽEK, Václav. „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku. *Český časopis historický* 4, 2002. s. 229 – 264. ISSN 0862-6111.

BŮŽEK, Václav. Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta (K otázce integračních procesů v habsburské monarchii), *Český časopis historický* 2, 2000. s. 261 – 291. ISSN 0862-6111.

BŮŽEK, Václav. Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době. *Opera historica* 1, 1991. s. 43 – 73. ISBN 80-7040-028-5.

BŮŽEK, Václav. Měšťanské domácnosti úředníků a dvořanů posledních Rožmberků. In *Poceta Josefu Petráňovi*. Praha 1991. s. 301 – 325. ISBN 80-85268-05-1.

DAVIES, Douglas J. *Stručné dějiny smrti*. Praha 2007. ISBN 978-80-7207-628-4.

DOBIÁŠ, Josef. *Z dějin sociálních bojů v Čechách v 16. a 17. století: Sto let zápasu Hořepnických s jejich vrchností*. Praha 1953.

DVOŘÁK, Stanislav. Kniha smluv svatebních v Solnici, *Časopis Rodopisné společnosti české v Praze* 6, 1934. s. 33 – 59.

EHL, Jan. Kniha smluv svatebních v Solnici, *Časopis Rodopisné společnosti české v Praze* 7 – 8, 1935 – 1936. s. 46 – 52.

FIALOVÁ, Ludmila. Některé aspekty vývoje sňatečnosti v České republice v nové době z pohledu demografie. In *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice 2007. s. 57 – 60. ISBN 978-80-86046-97-6.

FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992. ISBN 80-900895-1-8.

FIŠEROVÁ, Barbora. *Hradečtí měšťané z pohledu kšaftů a svatebních smluv v letech 1612–1680*. Univerzita Hradec Králové 2010 (diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové v roce 2010).

FIŠEROVÁ, Barbora. *Měšťané Hradce Králové ve světle testamentů 1618-1648*, Univerzita Pardubice 2007 (bakalářská práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2007).

FOJTÍK, Karel. Svatba na střední a západní Moravě v 16. – 17. století. *Český lid* 52, 1965. s. 332 – 343.

FRANKOVÁ, Lidmila. *Archiv města Hořepník. Inventář*. Červená Řečice 1986.

FROLEC, Václav. *Svatební obřad. Současný stav a proměny*. Brno 1983.

HAAS, Antonín. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453-1500. In *Codex Iuris Municipalis IV/2*. Praha 1960.

HOFFMANNOVÁ, Petra. Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny. In Michaela Hrubá (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000. s. 107 – 122. ISBN 80-7044-306-5.

HOFMAN, Václav. Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století. *Historická demografie* 26, 2002. s. 81 – 100. ISSN 0323 - 0937.

HOJDA, Zdeněk. Kultura pobělohorských měst. In *Česká města v 16. – 18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*. Praha 1991. s. 215 – 226. ISBN 80-85268-06-X.

HORSKÁ, Pavla - KUČERA, Milan – MAUR, Eduard. *Dětství, rodina a stáří*. Praha 1991. ISBN 80-7038-011-X.

HRDLIČKA, Josef. Potraviny na předbělohorském dvoře pánů z Hradce. *Opera historica* 4, 1995. s. 5 – 62. ISBN 80-7040-139-7.

HRDLIČKA, Josef. Slavnostní stolování na aristokratickém dvoře v raném novověku. *Opera historica* 8, 2000. s. 293 – 314. ISBN 80-7040-384-5.

HRDLIČKA, Josef. Adam II. z Hradce a jeho dvůr. *Opera historica* 6, 1998. s. 127 – 144. ISBN 80-7040-267-9.

HRUBÁ, Michaela (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000. ISBN 80-7044-306-5.

HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*. Ústí nad Labem 2002. ISBN 80-7044-440-1.

HRUBÁ, Michaela. Možnosti studia inventářů pozůstalostí a testamentů v královských městech severozápadních Čech. In Michaela Hrubá (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000. s. 7 – 33. ISBN 80-7044-306-5.

HRUBÁ, Michaela. Sňatek a zabezpečení nevěsty ve světle pramenů předbělohorských měst. In *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice 2007. s. 19 – 25. ISBN 978-80-86046-97-6.

CHROMEČEK, Břetislav. *Místopisný slovník Československé republiky*. Praha 1929.

CHYTILOVÝ, Alois. *Chytilův místopis*. Praha 1930.

JANÁČEK, Josef. Města v českých zemích v 16. století. *Hospodářské dějiny* 4, 1979. s. 165 – 203.

JANÁČEK, Josef. *Čechy za války Šmalkaldské*. 1948.

JANÁČEK, Josef. *Malé dějiny Prahy*. Praha 1968.

JANÁČEK, Josef. *Průvodce Vyšehradem*. Praha 1975.

JANÁČEK, Josef. *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha 1963.

JANÁČEK, Josef. *Rudolfínské drahotní řády: (Příspěvek k dějinám cenové revoluce v Čechách)*. Praha 1957.

JANÁČEK, Josef. *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. Praha 1961.

JIREČEK, Josef (ed.). *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jejich summou od M. Pavla Kristiána z Koldína*. Praha 1876.

JIRKOVÁ, Pavla. Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578 – 1590. *Časopis Národního muzea* 176, 2007. Číslo 1. – 2. s. 21 – 57. ISSN 1214-0627.

JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽALOVÁ, Eva. *Pozdně středověké testamety v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Praha 2006. ISBN 80-86197-72-7.

KILIÁN, Jan (ed.). *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova: sborník příspěvků konference konané v Mělníce ve dnech 4. - 5. května 2004*. Mělník 2004. ISBN 80-903453-1-X.

KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1962.

KLÁŠTERSKÁ, Alice. Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století. *Historická demografie* 22, 1998. s. 145 – 168. ISSN 0323-0937.

KOSTLÁN, Antonín. „Cenová revoluce“ a její odraz v hospodářském vývoji Čech. *Folia Historica Bohemica* 11, 1987 (vyšlo 1988). s. 161 – 212.

KOTYŠKA, Václav. *Místopisný slovník Království českého*. Praha 1895.

KRÁL, Pavel. Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století. *Opera historica* 10, 2003. s. 439 – 456. ISBN 80-7040-627-5.

KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí (Testamenty české šlechty v letech 1550 – 1650)*. České Budějovice 2002. ISBN 80-7040-463-9.

KRÁL, Pavel. Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti. *Opera historica* 8, 2000. s. 315 – 332. ISBN 80-7040-384-5.

KRÁL, Pavel. Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku. *Monographia historica* 4. České Budějovice 2004. ISBN 80-7040-463-9.

KRÁL, Pavel. Žena a smrt v 16. a 17. století. In *Eva nejen v ráji*. Praha 2002. s. 105 – 130. ISBN 80-246-0375-6.

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Druhý díl. Praha 1997. s. 201 – 204. ISBN 80-85983-14-1.

MALÝ, Tomáš. "...nechtějte tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly..." (Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v raně novověké Chrudimi). *Chrudimský vlastivědný sborník* 8, 2004. s. 55 – 100. ISSN 1214-6048.

MALÝ, Tomáš. Co nabízejí (raně novověké) testamenty? Zamyšlení nad možnostmi kvantifikace. *Časopis matice moravské* 126, 2007. číslo 2. s. 251 – 266. ISSN 0323-052X.

MALÝ, Tomáš. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži kšaftovali. Testamentární praxe v raněnovověké Chrudimi. *Sborník prací východočeských archivů* 10. Státní oblastní archiv v Zámrsku 2005. s. 13 – 36. ISSN 0231-6307.

MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací: (brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století)*. Brno 2009. ISBN 978-80-86488-60-8.

Masarykův slovník naučný. III. díl. Praha 1927.

MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*. Praha 2004. ISBN 80-7106-312-6.

MAUR, Eduard. Církevní soupisy obyvatel v katolické a protestantské Evropě. *Historická demografie* 4, 1970. s. 4 – 18.

MAUR, Eduard. O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům. *Historická demografie* 3, 1969. s. 4 – 19.

MAUR, Eduard. Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté. *Acta Universitatis Carolinae, Phil. et Hist.* 3, 1972. s. 9 – 80.

MILLER, Jaroslav. *Uzavřená společnost a její nepřátelé: město středovýchodní Evropy (1500 – 1700)*. Praha 2006. ISBN 80-7106-805-5.

MOLDANOVÁ, Doprava. *Naše příjmení*. Praha 1983.

MRÁZKOVÁ, Jana. „Přislibují sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.“ Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století. *Historická demografie* 29, 2005. s. 53 – 107. ISSN 0323-0937.

NÁCOVSKÁ, Pavla. Svatební smlouvy jako pramen sociálně-dějinného a historicko-demografického poznání (Kutná Hora 1550-1600). *Historická demografie* 21, 1997. s. 39 – 72. ISSN 0323-0937.

NASS, Herbert E. *Testamenty slavných a bohatých*. Praha 1995. ISBN 80-900844-7-8.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004. ISBN 80-70-21-397-3.

NEUDERTOVÁ, Michaela. Inventář pozůstalosti jako pramen poznání všedního dne ženy v předbělohorské době. *Documenta Pragensia* 13, 1996. s. 153 – 162. ISSN 0231-7443.

NOVÝ, Rostislav. Městská diplomatika v Čechách a na Moravě do počátku 16. století. In *Česká diplomatika do r. 1848*. Praha 1971.

ORTH, Jan - SLÁDEK, František. *Slovník Čech*. Praha 1870.

Ottův slovník naučný, 11. díl. Praha 1897.

Ottův slovník naučný, 16. díl. Praha 1900.

PAMMER, Michael. Testamente und Verlassenschaftsabhandlungen (18. Jahrhundert). In *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert)*. Wien – München 2004. s. 495 – 510.

PÁNEK, Jaroslav (red.). *Česká města v 16. – 18. století* (Sborník příspěvků). Praha 1991. ISBN 80-85268-06-X.

PÁNEK, Jaroslav. Města v politickém systému předbělohorského českého státu. In *Česká města v 16. – 18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*. Praha 1991. s. 15 – 39. ISBN 80-85268-06-X.

PÁNEK, Jaroslav. Města v předbělohorském českém státě. *Opera historica* 1, 1991. s. 9 – 29. ISBN 80-7040-028-5.

PAŠKOVÁ, L. *Plzeňské knihy kšaftů konce 15. a v 16. století a možnosti jejich pramenného využití*. Praha 1988.

PELANT, Jan. *Města a městečka západočeského kraje*. Plzeň 1988.

PEŠEK, Jiří. Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576 – 1620. *Folia historica Bohemica* 2, 1980. s. 247 – 282.

PEŠEK, Jiří. Kultura českých předbělohorských měst (1547 – 1620). In *Česká města v 16. – 18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*. Praha 1991. s. 203 – 214. ISBN 80-85268-06-X.

PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547 – 1620 (Všední dny kulturního života)*. Praha 1993.

PEŠEK, Jiří. Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života, *Opera historica* 1, 1991, s. 30 – 42. ISBN 80-7040-028-5.

PEŠEK, Jiří. Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské. *Pražský sborník historický* 15, 1982. s. 63 – 92.

POSPÍŠILOVÁ, Pavla. "... dass er sie also tractiret, wie es auf eine adelige Dama sich gehört..." Spor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálií v letech 1675-1676. In *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*. Univerzita Palackého v Olomouci et al. 2008. s. 95 – 121.

POSPÍŠILOVÁ, Pavla. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka: Konflikt u Martiniců (1675-1676) a causa Mansfeld (1658-1666)*. Univerzita Pardubice 2010 (diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2010).

PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách I*. Praha 1954.

PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha 1963.

PROKOPCOVÁ, H. *Kulturní úroveň měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách*. České Budějovice 1986.

RAK, Petr. Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století. *Sborník archivních prací* 48, 1998. číslo 2. s. 3 – 106. ISSN 0036-5246.

RATAJOVÁ, Jana. Pražské testamety (1600 – 1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur. *Pražský sborník historický* 30, 1998. s. 90 – 127. ISSN 0555-0238.

ROZKOŠNÁ, Blanka - JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech*. Brno 2004. ISBN 80-86517-64-0.

RŮŽIČKA, J. Městská správa a její písemnosti po r. 1526. In *Česká diplomatika do r. 1848*. Praha 1971.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl čtvrtý. Praha 1995. s. 342 – 348. ISBN 80-85794-30-6.

SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický Království českého*. Praha 1998. Druhé vydání. ISBN 80-7203-099-X.

SEMRÁDOVÁ, Kateřina. *Čáslavští měšťané a jejich testamety v letech 1561 – 1570*, Univerzita Pardubice 2007 (bakalářská práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2007).

SIGLOVÁ, Tereza. Sirotci a vdovy v městečku Dašicích v letech 1563 – 1618. *Východočeský sborník historický* 11, 2002. s. 3 – 40. ISBN 80-86046-62-1.

SIGLOVÁ, Tereza. Svatební smlouvy a manželství na příkladu městečka Dašic v letech 1563 – 1652. In *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice 2007. s. 27 – 45. ISBN 978-80-86046-97-6.

SLAVÍČKOVÁ, Pavla. Ukončení poručnické správy nezletilých osob v raně novověkém městském prostředí. In *Theatrum historiae* 6. Pardubice 2010. s. 9 – 21. ISSN 1802-2502.

SLEZÁKOVÁ, Hana. *Svatební smlouvy boskovických měšťanů v 17. století*. Univerzita Pardubice 2010 (diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2010).

SMETANOVÁ, Vítězslava. Ústečtí měšťané v Liber testamentorum z let 1509 – 1585. In Michaela Hrubá (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000. s. 123 – 132. ISBN 80-7044-306-5.

SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepničtí měšťané ve světle svatebních smluv z 18. století*. Pardubice 2007 (bakalářská práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice v roce 2007).

SOMMER, Johann Gottfried. *Böhmen. Taborer Kreis*. Praha 1842.

SOUKUP, Josef. *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese pelhřimovském*. Praha 1903.

STEJSKALOVÁ, Jana. Kšaft jako pramen pro studium kulturní úrovně měšťanské domácnosti, *Opera historica I*, 1991. s. 74 – 80. ISBN 80-7040-627-5.

SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha 1999. ISBN 80-7106-315-0.

ŠTAJNEROVÁ, Michaela. Tetstamenty litoměřických měšťanů z let 1527 – 1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur. In Michaela Hrubá (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000. s. 87 – 106. ISBN 80-7044-306-5.

ŠTĚRBOVÁ, Blanka. Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686 – 1910. *Historická demografie 11*, 1987. s. 97 – 139. ISSN 0323-0937.

ÚLOVEC, Jiří. Konipas u Hořepníka. *Vlastivědný sborník Pelhřimovska 7*, 1996. s. 47 – 63. ISSN 1211-9741.

VAN DÜLMEN, Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku II*. Praha 2006. ISBN 80-7203-812-5.

VAN DÜLMEN, Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) I. Dům a jeho lidé*. Praha 1999. ISBN 80-7203-116-3.

VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha 1997. ISBN 80-7106-178-6.

VELKOVÁ, Alice. Svatební smlouvy ve venkovském prostředí v 1. polovině 19. století. In *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice 2007. s. 75 – 86. ISBN 978-80-86046-97-6.

VOJANCOVÁ, Ilona. *Od svatby ke kolébce*. Pardubice 1995.

VOLF, M. Jihočeské archiválie v archivu Národního muzea v Praze. *Jihočeský sborník historický 3*, 1972, s. 151 – 163.

VOREL, Petr. Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie. *Opera historica* 8, 2000. s. 191 – 206. ISBN 80-7040-384-5.

VOREL, Petr. Města jako sídla feudálních vrchností. In *Česká města v 16. – 18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*. Praha 1991. s. 121 – 138. ISBN 80-85268-06-X.

VOREL, Petr. *Od pražského groše ke koruně české: průvodce dějinami peněz v českých zemích*. Praha 2000. ISBN 80-86182-36-3.

VOREL, Petr. *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. – 17. století*. Pardubice 2001. ISBN 80-86046-47-8.

WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku, 1 – 2*. Praha 1890 a 1892.

WINTER, Zikmund. *Šat, strava a lékař v XV. a XVI. věku*. Sebrané spisy 5. Praha 1913.

WINTER, Zikmund. *Z rodiny a domácnosti staročeské*. Praha 1911.

WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha 1991. ISBN 80-207-0244-X.

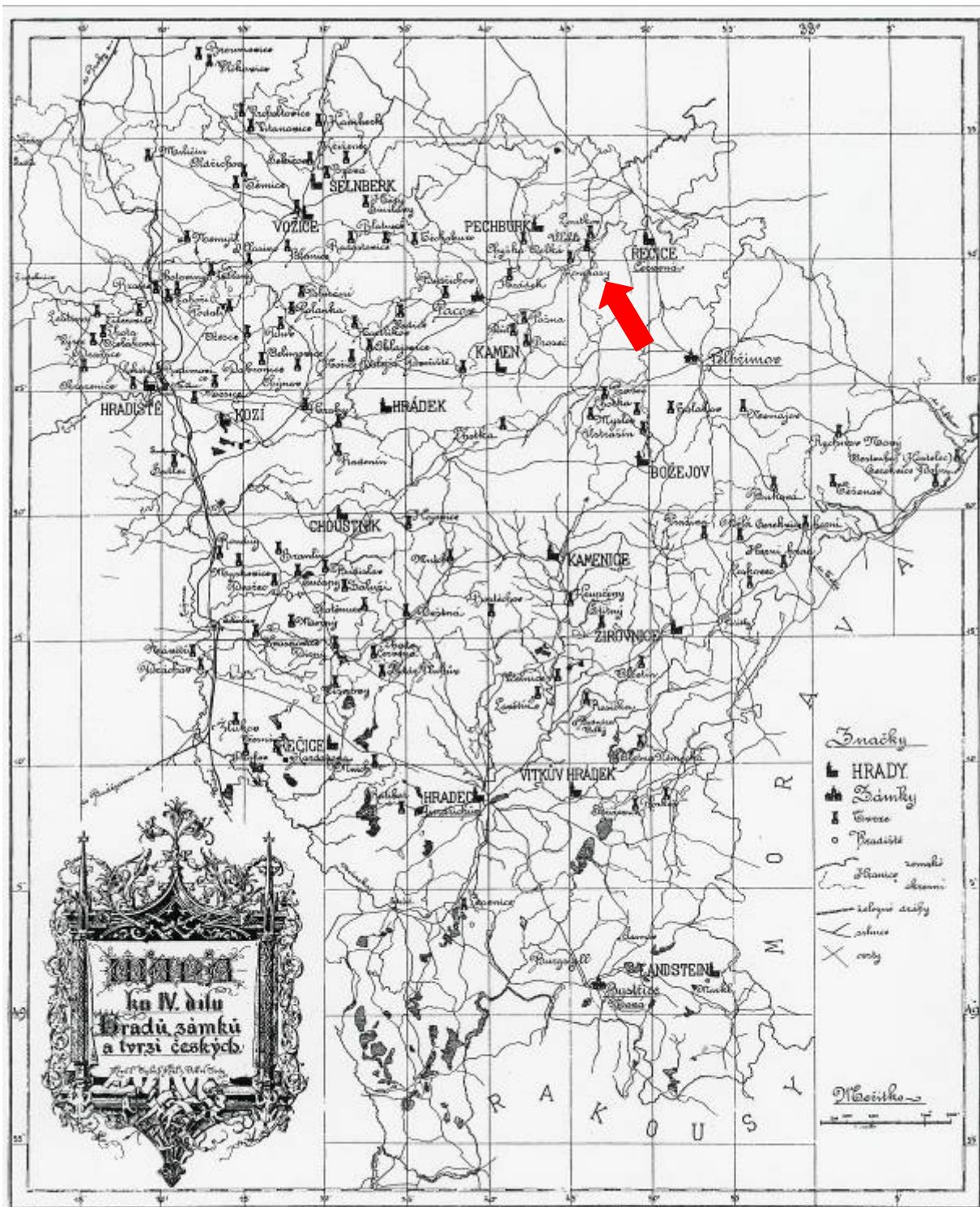
Elektronické zdroje

<<http://www.horepnik.cz/index.php/cs/historie>> 10. 12. 2010

SASSMANN, Alois. „Náboženské poměry na Hořepnicku“. *aloissassmann.wz.cz/hořepnik* [online]. URL: <<http://aloissassmann.wz.cz/horepnik.htm>> 3. 2. 2011

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Mapa panství Loutkov – Hořepník	126
Příloha 2: Kniha kontraktů I.	127
Příloha 3: Úvodní strana Knihy kontraktů I	128
Příloha 4: Znak městečka Hořepník	129
Příloha 5: Vrchnostenský znak	130
Příloha 6: Svatební smlouva uzavřená 4. října 1677 mezi Jakubem Cvikerem a Martinem Křečanem na místě dcery Markyty	131
Příloha 7: Svatební smlouva uzavřená mezi Jakubem Moravcem a mezi Václavem Křečanem na místě dcery Doroty dne 16. ledna 1714	132
Příloha 8: Část německy psané svatební smlouvy z 15. září 1754, kterou uzavírali Václav Moravec na místě syna Johanna a Michael Sprinzel na místě dcery Kathariny	133
Příloha 9: Testament Jana Vybrala z 20. ledna 1723	134
Příloha 10: Část testamentu Marie Katolické ze 17. srpna 1745	135
Příloha 11: Část testamentu Ignátia Václava Damonta z 16. srpna 1741	136
Příloha 12: Souhrnná tabulka hořepnických svatebních smluv	137
Příloha 13: Souhrnná tabulka hořepnických testamentů	138

Příloha 1: Mapa panství Loutkov - Hořepník (uloženo August Sedláček, Hradý, zámky a tvrze Království českého, díl čtvrtý, Praha 1995)

Příloha 2: Kniha kontraktů I. (uloženo SOkA Pelhřimov, AM Hořepník)

Příloha 3: Úvodní strana Knihy kontraktů I. (uloženo SOkA Pelhřimov, AM Hořepník)

Příloha 4: Znak městečka Hořepník (uloženo SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I.)

Příloha 5: Vrchnostenský znak (uloženo SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů I.)

Wlastni Ruka Marie Katolické

Ja Marie Katolická... v tomto mém testamentu...
všechny své věci...
přidávám...
svému dědictví...
a všem svým dětem...

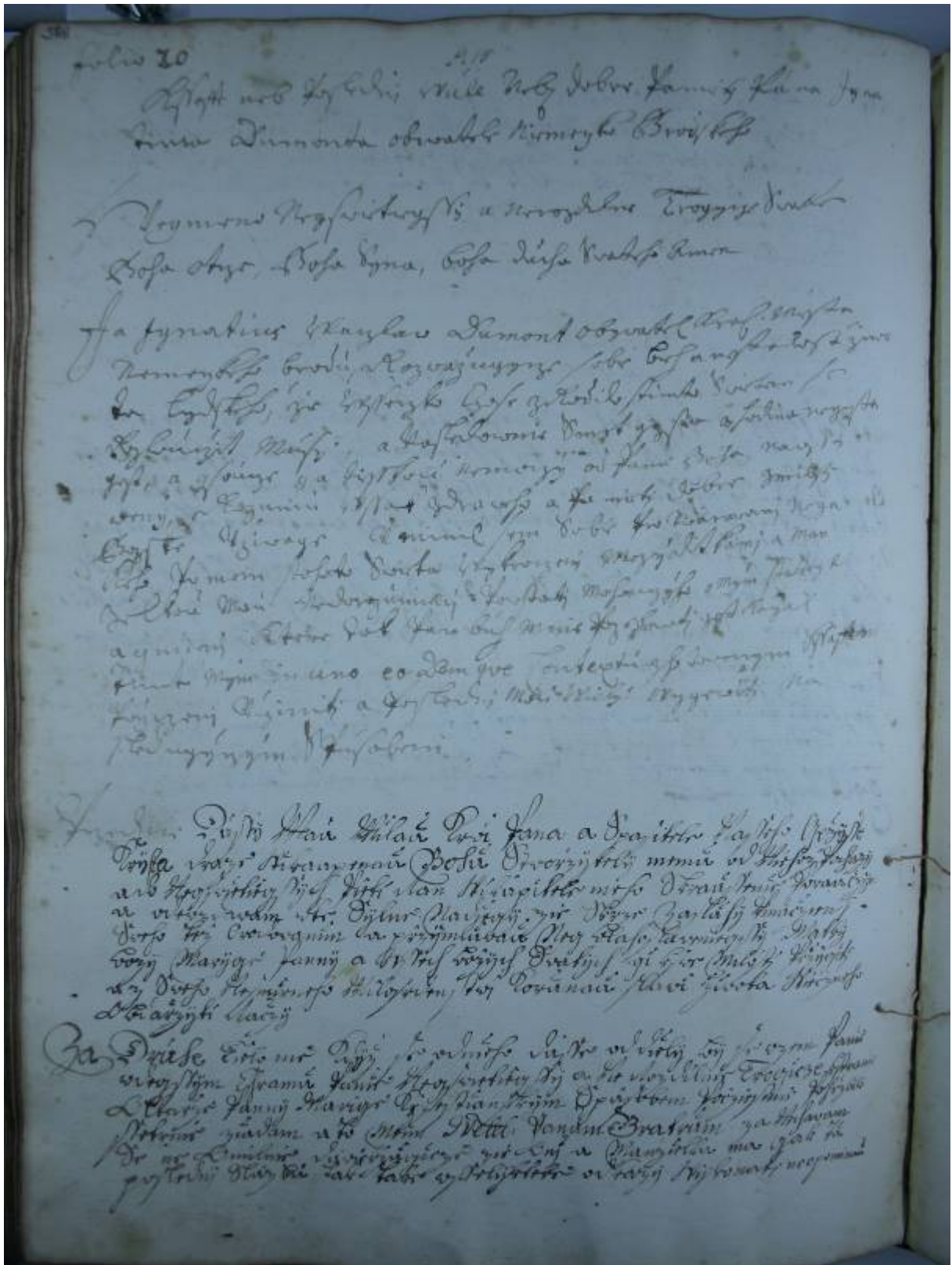
Čímž tímto...
svým dědictvím...
svým dětem...
a všem svým dětem...

J. H. Němčický...
svým dědictvím...
svým dětem...
a všem svým dětem...

Čímž tímto...
svým dědictvím...
svým dětem...
a všem svým dětem...

Čímž tímto...
svým dědictvím...
svým dětem...
a všem svým dětem...

Příloha 10: Část testamentu Marie Katolické ze 17. srpna 1745 (uloženo SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů, s. 574).

Příloha 11: Část testamentu Ignátia Václava Damonta z 16. srpna 1741 (uloženo SOkA Pelhřimov, AM Hořepník, Kniha kontraktů, s. 574).

Příloha 12: Souhrnná tabulka hořepnických svatebních smluv

Strana	Rok sepsání	Datum smlouvy	Jména partnerů (ženich / nevěsta, popř. její zástupce)
431	1674	9. ledna	Pavel Melichar, Martin Křečan (otec nevěsty)
432	1674	29. ledna	Václav Fiala, Anna Masopustová
435	1676	5. května	Jan Pelikán, Jakub Jelínek (otec nevěsty)
433	1676	18. června	Jakub Cvikr, Zuzana Štroholmová
434	1677	4. října	Jakub Cvikr, Markyta Křečanová
438	1687	10. února	Jakub Jelínek, Dorota Thobischová
438	1689	15. března	Jan Jelínek, jméno nevěsty neuvedeno
439	1691	28. července	Augustin Janka, Markéta Orlová
439	1706	12. ledna	František Špaček, Jiří Linhartek (děd nevěsty)
440	1707	24. října	Mikuláš Pinzer, Johana Cvikrová
441	1714	16. ledna	Jan Moravec, Dorota Křečanová
448	1717	26. dubna	Kašpar Hájek, Anna Orlová
442	1717	14. října	Václav Křečan, Kristýna Vaňková
443	1717	7. listopadu	Josef Čapek, Johana Fialová
444	1718	22. listopadu	Jan Jeřábek, Anna Marie Vaňková
445	1720	28. ledna	Vít Pelikán, Johana Kestlerová
446 – 447	1721	21. listopadu	Norbert Hájek, Anna Fortinová
450	1724	9. května	Jan Kryštof Löshner, Lidmila Vorlová
451	1732	14. února	Antonín Hřebíček, Barbora Čapková
452	1735	27. října	Matěj Mračanský, Hendrych Prekl (švagr nevěsty)
453	1736	8. ledna	Ignácius Hájek, Anna Spurná
454	1737	28. ledna	Vojtěch Licaun, Františka Hájková
456	1739	3. února	Vavřinec Šlapal, Kateřina Špačková
457 – 458	1743	30. října	Matěj Zeman, Kateřina Blehová
459	1744	9. ledna	Michal Rob, Dorota Vaňková
460 – 461	1746	15. července	Kašpar Štolba, Kateřina Šlapalová
463 – 464	1753	3. prosince	Jakub Špaček, Kateřina Coufalová
465 – 466	1754	15. září	Johann Moravec, Katharina Sprinzl
468 – 469	1770	6. ledna	Ignácius Janoušek, Marie Anna Flamichová
467	1770	28. listopadu	Norbert Novák, Terezie Šubrtová
469 – 470	1775	12. května	Kašpar Vaněk, Marie Rýdlová
471	1792	6. listopadu	Karel Mračanský, Anna Ziková
473	1793	8. února	Jan Šmejkal, Petronella Pelikánová
474	1796	15. června	Michal Pícha, Petronella Moravcová
475	1798	5. listopadu	Josef Šmejkal, Anna Lišková
476 – 477	1798	17. prosince	Josef Fürich, Ludmila Zoubková

Příloha 13: Souhrnná tabulka hořepnických testamentů

Kšaftující		Vznik	Presen.	Public.	Ingrosírováno	Folium/strana
Jan Kvíčadla	S					9 - 17
Voršila Mulkrová	S			10. 1. 1718	-----	19
Jakub Cvijkr	K	17. 3. 1712				551
Filip Slavíček	K	29. 5. 1719				552
Mikoláš Čapek	K	10. 3. 1720				553 - 554
Mikoláš Vaněk	K	01. 11. 1722				555
Jan Vybral	K	20. 1. 1723				556
Václav Babický	K	30. 8. 1723		2. 3. 1724		558 - 559
Václav Kolář	K	16. 3. 1724				560
Alžběta Vybralka	S, K	8. 7. 1724		6. 10. 1724	-----	20, 557
Jakub Kratochvíl	K	25. 4. 1725				561
Jiří Špaček	K	12. 9. 1726				562
Václav Vorel	K	27. 12. 1730				564 - 565
Rozyna Jelínková	S			4. 6. 1734	-----	21
Daniel Pelikán	K	23. 8. 1734				563
Martin Veselík	S	17. 12. 1736			-----	24
Matěj Čapek	S	5. 4. 1737		31. 8. 1737	-----	23
Martin Masopust	K	17. 4. 1738				566
Josef Šlapal	S	12. 08. 1738		30. 9. 1738	-----	25
Martin Bleha	S	16. 8. 1738		30. 9. 1738	-----	26
Martin Kučera	S	17. 5. 1740			-----	27
Martin Kučera	S	18. 5. 1740			-----	28
Kašpar Bílý	S	14. 4. 1741		8. 5. 1741	-----	33
Ignátius Václav Damont	S, K	16. 8. 1741		22. 8. 1741		29 - 32, 568 - 571

Jan Hájek	S	15. 1. 1744		3. 2. 1744	-----	34
Alžběta Koubová	K	22. 5. 1745				572 - 573
Marie Katolická	S, K	17. 8. 1745			-----	35 - 37, 574 - 575
Kateřina Jindrová	S	3. 9. 1745			-----	38
Anna Cechnerová	S	17. 04. 1746			-----	39
Jan Svoboda	S	7. 3. 1747		7. 4. 1747	-----	40
Jan Babický	K	7. 3. 1748				576 - 577
Mikuláš Pinczer	K	25. 6. 1748		10. 7. 1748		579 - 580
Dorota Vávrová	K	2. 12. 1748				581
Jan Jindřich Prekl	K	22. 4. 1752	13. 8. 1752	6. 9. 1752		581 - 585
Jan Jiří Löshner	S	6. 5. 1752			-----	49
Johana Pinczerová	K	28. 6. 1752				587
Matěj Trnka	K	24. 11. 1752				586
Jakub Vaněk	S	26. 8. 1753		10. 4. 1755	-----	51
Matěj Pakosta	S	7. 11. 1755		7. 12. 1755	-----	53
Jan Pelikán	S	11. 10. 1757		01. 12. 1757	-----	55
Jan Vorel	S, K	30. 1. 1758				57 - 58, 591 - 592
Pavel Jelínek	K	7. 11. 1758				588 - 589
Matěj Pelikán	S					59
Lidmila Popeláková	S	18. 9. 1760		23. 9. 1760	-----	3
Václav Jeřábek	S	25. 3. 1768			-----	14
Karel Hauszer	K	15. 5. 1772		01. 6. 1772		590
Jan František Vorel	K	30. 9. 1773			20. 10. 1779	592 - 595
Jan Rob	K	29. 11. 1773			28. 5. 1774	596 - 597
Matěj Míka	S, K	24. 10. 1775		14. 11. 1775	Ingr. s.	16, 598 - 599
Jan Smrčka	K	21. 6. 1776	21. 6. 1776	13. 7. 1775	ingrosírovaný	599 - 601
Norbert Novák	K	22. 6. 1776	22. 6. 1776	31. 8. 1776	ingr. povolený	601 - 603

Jan Vík	S, K	28. 7. 1778	30. 7. 1778	29. 8. 1778	3. 6. 1780 f.55+56	1 - 2, 603 - 604
Michal Šmejkal	S	23. 6. 1779	25. 6. 1779	16. 7. 1779	-----	27
Kašpar Vaněk	S	3. 3. 1780			-----	3 - 8
Veronika Coufalová	S, K	5. 5. 1780	8. 5. 1780	3. 6. 1780	ingr., fol. 57	9, 605
Matěj Janoušek	K	17. 12. 1781	18. 12. 1781	28. 1. 1782	11. 7. 1786	613 - 614
Samuel Lazar	S	5. 8. 1782			-----	24 - 35
František Šnejda	K	5. 8. 1783		15. 9. 1783	31. 12. 1783	606 - 608
Martin Zadina	S	19. 3. 1784		03. 4. 1784	-----	13 - 18
Josef Jelínek	S, K	14. 4. 1784	6. 7. 1784	22. 7. 1784	fol 60+61	22 - 23, 608 - 610
Matěj Pelikán	K	01. 4. 1785	14. 2. 1786	27. 2. 1786	ingr. svolen	610 - 611
Martin Hlaváček	K	25. 4. 1786	26. 4. 1786	9. 5. 1786	11. 7. 1786	611 - 613
Tomáš Veselý	S, K	9. 11. 1787	9. 11. 1787	4. 12. 1787	18. 5. 1789, f.68	27 - 28, 616 - 617
Matěj Zeman	K	14. 11. 1788		01. 12. 1788	25. 1. 1789	614 - 616
Josef Moravec	S, K	27. 7. 1789	27. 7. 1789	2. 11. 1789	18. 2. 1790	37 - 38, 619 - 620
Jan Hošek	S, K	9. 9. 1789	10. 9. 1789	29. 9. 1789	29. 12. 1789, f.70	45 - 46, 617 - 618
Jan Pelikán	K	3. 5. 1790		7. 6. 1790	27. 7. 1790	621 - 622
Adam Kralert	S, K	18. 5. 1791	20. 5. 1791	12. 9. 1791	3. 11. 1791, f.75	66 - 67, 623 - 624
Jiří Pelikán	S, K	29. 8. 1791	01. 9. 1791	27. 9. 1791	14. 2. 1792	69 - 70, 625 - 627
Tomáš Rob	S	24. 2. 1792	25. 2. 1792	20. 3. 1792	Ingr. býti má	, 627 - 628
Jan Hovorka	S, K	4. 5. 1792	10. 5. 1792	29. 5. 1792	10. 9. 1792	87 - 88, 71 - 74
Jan Hovorka	S	17. 5. 1792	18. 5. 1792	29. 5. 1792	10. 9. 1792, f.79+80	75 - 76
Matěj Nechvátal	S, K	10. 3. 1795	12. 3. 1795	3. 6. 1795	10. 8. 1795, f. 87	90, 629
Jan Vorel	S, K	23. 4. 1795	2. 5. 1795	01. 6. 1795	27. 2. 1796, f.82+83	91 - 96, 630 - 631
Matěj Pelikán	K	23. 7./17. 8. 1795	31. 8. 1795	31. 8. 1795	31. 12. 1795	632 - 633

Karel Mračanský	K	6. 4. 1796	12. 4. 1796	14. 4. 1796	11. 12. 1797	633 - 635
Magdalena Urbanová	K	2. 11. 1796	22. 12. 1796	28. 12. 1796	11. 12. 1797	635 - 637
Václav Staněk	K	6. 12. 1796	7. 12. 1796	28. 12. 1796	11. 12. 1797	637 - 638

Pozn. S = testament uchovaný v listinné podobě (číslo folia)

K = testament uchovaný v knize (číslo strany)

RESÜMEE

Diese Abschlussarbeit beschäftigt sich mit dem Thema „Die Bürger von Hořepník in dem Lichte der Hochzeitsverträge und Testamente im 18. Jahrhundert“.

Das Städtchen Hořepník befindet sich zwischen den Städten Pacov und Červená Řečice, die im Bezirk Pelhřimov liegen. Die erste schriftliche Erwähnung dieser Lokalität kommt aus dem Jahre 1252 und hält Bedřich von Hořepník für den ersten Besitzer. Danach hatte Gewalt Dětoch von Třebelice, der den Hořepníkleuten die ersten Privilegien gegeben hat: die Leute waren königsdienstfrei und haben auch nicht den Bezirksgerichten unterstanden, weil sie vor dem Prager Recht gerichtet wurden. Der nächstbedeutende Besitzer vom Städtchen Hořepník war Hynek Žampach von Potštejn, der im Jahre 1540 gekommen ist. Erst im Jahre 1540 hat er in die Stadtgeschichte mit der bedeutenden Art eingegriffen, weil er den Leuten die Reihe der weiteren Privilegien gegeben hat. Aber nach dem Abgang von Hynek Žampach von Potštejn ist eine Krise entstanden, die zu den fast hundertjährigen Streiten zwischen der Obrigkeit und der Stadtverwaltung geführt hat. Dieser Konflikt hat seinen Höhepunkt während der Regierung von Španovský erreicht. Španovský war eines der bedeutendsten Rittersgeschlechter. Besondere Bedeutung hatte für Hořepník Martinicdynastie. Ihre Wirkung hier wurde als Zeit der Renaissance bezeichnet. Im Jahre 1757 hat Jaroslav von Martinice die Herrschaft Loutkov – Hořepník der französischen Kongregation in Prag verkauft. In den 90. Jahren ist zur Bestätigung der Privilegien gekommen und Hořepník bekam Statut einer untertänigen Stadt, bzw. eines Schutz – Untertänigen Städtchen.

Die Eheschließung war (eigentlich immer ist) ein sehr wichtiges und feierliches Ereignis. Im 18. Jahrhundert war auch nicht weniger wichtig der Tod einer Person und Feierlichkeiten mit dem verbunden. Gerade eine Ehe hat eine einzigartige Gelegenheit dargestellt, wie zwischenmenschliche Beziehungen gefestigt werden können und wie neue Beziehungen gegründet werden können.

Die Hochzeitsverträge sind eine Quelle, die die Betrachtung eine der historischen Entwicklung von verschiedenen Gesichtspunkten ermöglichen. Die größte Bedeutung hat der Ökonomisch– und Sozialgesichtspunkt. In Kombination mit Testamenten sind die Hochzeitsverträge eine hervorragende Quelle für das Erkennen des Lebens der Einzelnen sowie einer ganzen Stadt im 18. Jahrhundert.

Mehr als die Hälfte aller Hochzeitsverträge in Hořepník (die Hochzeitsverträge in Hořepník waren zusammen 36) enthält den Konkretwert des Heiratsgutes. Man kann sagen, dass die Bevölkerung in Hořepník ganz geldreich war. Am häufigsten gibt es hier der Betrag 50 Gulden, aber ich habe auch mit dem Wert 500 Gulden getroffen.

Der aussprechende Wert von dem historisch – demografischen Gesichtspunkt ist auch nicht geringfügig. Die Verträge können zeigen, wann die Ehe eine ledige Person schließt und wann eine verwitwete Person. So kann man das Verhältnis der ersten und weiteren Ehe betrachten. In Hořepník haben die meisten Leute die ersten Ehe geschlossen. Wenn die zweite oder die weitere Ehe gefolgt haben, wurde der verwitwete Teil des Paares von einer Frau gebildet. Das entspricht nicht jeder Theorie von der kleinen Chance der Witwen auf die nächste Eheschließung.

Eines der Zweck dieser Forschung war, die Familie und Verwandtschaftsverhältnisse des Testators in den Testamenten aus Hořepník zu zeigen. Eine Analyse der Testamente belegte die Überzahl der männlichen Testamente – fast 85% von den 78 Testamenten. In den männlichen, aber auch frauen Testamenten werden die Kinder am häufigsten die Haupterben. Sind die Kinder noch minderjährig, wird die Ehefrau des Testators als ihre Vormünderin eingesetzt. Kinder beider Geschlechter sind in der Erbschaft gleichberechtigt, wobei eine Tendenz überwiegt, die Immobilien den Söhnen und die Geldanteile den Töchtern zu bestimmen. Das ganze Vermögen in gemeinsame Wirtschaft der Geschwister fand ich nur in einem Testament.

Weitere Verwandtschaft hat der Autor des Testaments vor allem dann reflektiert, wenn er keine eigene Kinder oder Ehepartner hatte, oder wenn er größeres Vermögen disponiert hat. Unter anderem kann man in den Testamenten von Hořepníkbürger fromme Vermächtnisse finden (41% der Testamente von Hořepník). Immer vermachte man einem Kirchengut – bei der Kirche, wo der Autor des Testaments beerdigt sein wollte.

Der letzte Teil wurde der Dauer der Ehe in Hořepník gewidmet. Eine Antwort auf diese Frage habe ich versucht, die Rekonstruktion des Lebens von zehn Bürgern finden. Gerade für diese zehn Bürger wurde wie ein Hochzeitsvertrag auch ein Testament aufbewahrt.

Die Hochzeitsverträge und Testamente bilden die wichtige Quellen, die sozial-demografische Struktur der Einwohner zeigen. Daneben zeigen diese Quellen einigermaßen auch Alltagsleben der Leute in dieser Zeit.

Zur Arbeit benutzte ich die Quellen aus dem Staatlichen Bezirksarchiv in Pelhřimov. Weiter benutzte ich auch die Literatur. Im ersten Kapitel dieser Arbeit erwähne ich kurz Literatur, die gegebenes Thema betrifft. Es geht hauptsächlich um tschechische Stadtliteratur.